

RAPORT

**O STANIE ZACHOWANIA
ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH
W WOJEWÓDZTWIE
ZACHODNIOPOMORSKIM**

**Zabytki wpisane
do rejestru zabytków**

(księgi rejestru A i C)

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel.: 22 826 02 39, 22 826 93 52
e-mail: info@nid.pl
www.nid.pl

Opracowanie wykonane zostało w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. (Cel szczegółowy 1: *Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, Kierunek działania 6*)

Redaktor naczelny:

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka

Redaktor prowadzący i koordynacja prac nad Raportem:

Maciej Warchoń

Autorzy tekstu Raportu:

Oddział Terenowy NID w Szczecinie
Beata Makowska
Waldemar Witek

Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie
Jakub Wrzosek

Redakcja językowa i korekta:

Beata Stadryniak-Saracyn

Projekt i opracowanie graficzne:

Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© Narodowy Instytut Dziedzictwa

Warszawa 2017

SPIS TREŚCI

I.	WSTĘP	9
II.	ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009-2017	15
III.	PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU	27
1.	Tło historyczno-kulturowe	27
2.	Prezentacja zabytków nieruchomych na terenie województwa	30
3.	Prezentacja zabytków archeologicznych na terenie województwa	39
IV.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	51
1.	Opis zabytków województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	51
2.	Analiza stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	56
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	56
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	64
3.	Analiza stanu zachowania zabytków obszarowych wpisanych do rejestru	80
V.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU	89
1.	Opis zabytków archeologicznych na terenie województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	89
2.	Analiza stanu zachowania zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	95
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	95
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	96
VI.	PODSUMOWANIE I WNIOSKI	107

Szanowni Państwo,

Oddajemy w Państwa ręce *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie zachodniopomorskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, będący szczegółowym uzupełnieniem *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, który Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Raport powstał na podstawie całościowych danych dotyczących szeroko pojętego stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie województwa (księgi A i C), zgromadzonych przez Instytut w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych. Publikacja zawiera szczegółową prezentację zasobu zabytków wpisanych do rejestru z wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przedstawia diagnozę stanu ich zachowania w odniesieniu do poszczególnych powiatów zlokalizowanych na terenie województwa oraz zaobserwowane tendencje i kierunki postępujących w tym zakresie zmian, omawia też rodzaje i skalę istniejących i przewidywanych zagrożeń.

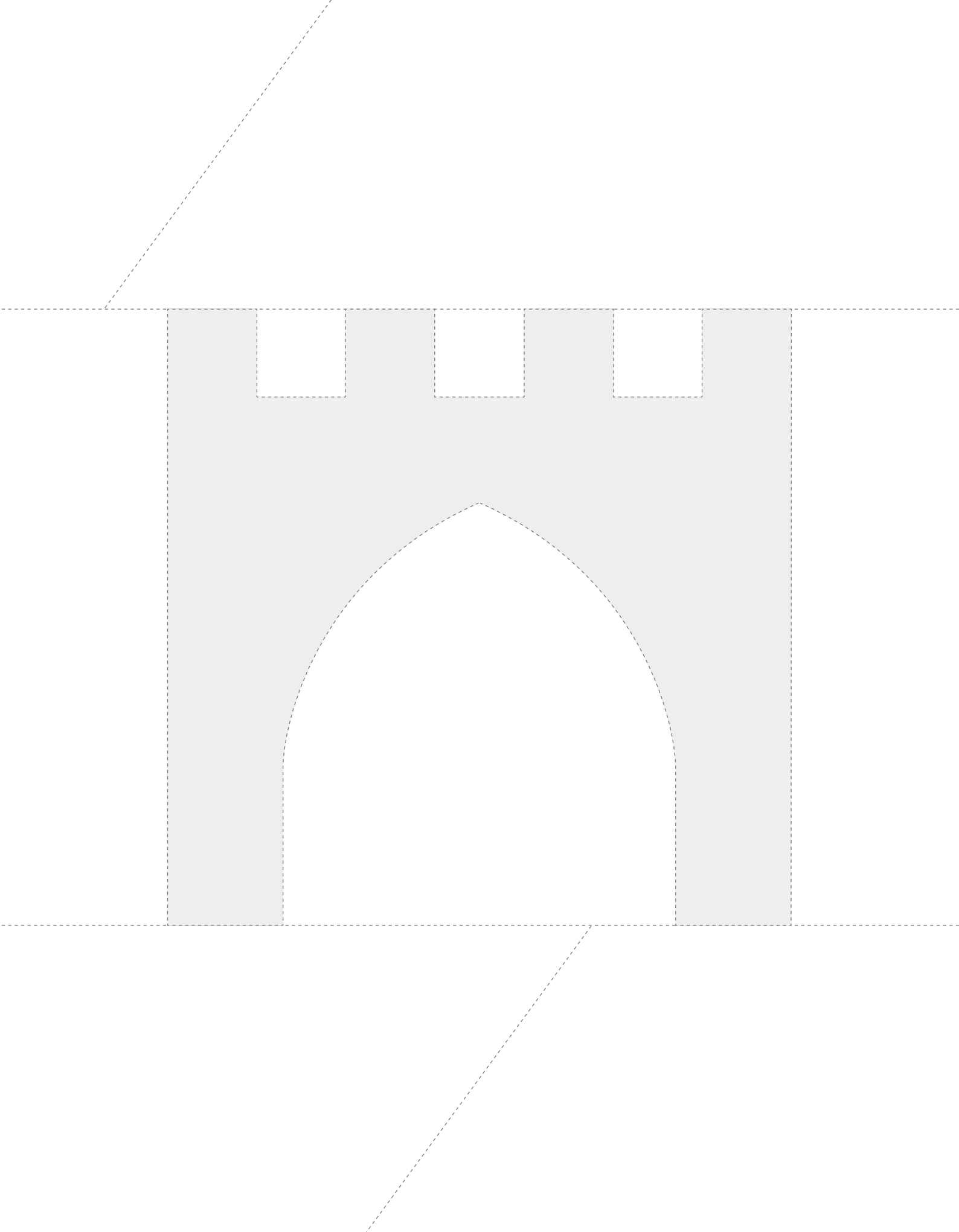
Niniejszy Raport jest pierwszym kompleksowym opracowaniem wieloaspektowo omawiającym, w oparciu o aktualną wiedzę o zasobie zabytków wpisanych do rejestru, stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie. Pozostaję z nadzieją, że wyniki wieloletniej pracy naszego Instytutu uznają Państwo za materiał, który stanowi solidną podstawę do określenia niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie dla przyszłych pokoleń.

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka
Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

WSTĘP

I. WSTĘP

Niniejszy *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w województwie zachodniopomorskim* zaplanowany został jako uzupełnienie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce*, którego opracowanie przewidziano jako jedno z zadań *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Realizację Krajowego programu koordynuje Generalny Konserwator Zabytków, działający z upoważnienia i w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległy mu Zespół MKiDN ds. Krajowego Programu przy Departamencie Ochrony Zabytków.

Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce* oraz przeprowadzenie niezbędnych działań badawczych ustanowiony został Narodowy Instytut Dziedzictwa¹, państwowa instytucja kultury wpisana do rejestru instytucji kultury prowadzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zadaniem NID jest m.in. gromadzenie, zarządzanie i udostępnianie dokumentacji zasobu rejestru zabytków oraz krajowej ewidencji zabytków, tworzenie baz danych o zabytkach i przygotowanie oceny stanu zasobu dziedzictwa kulturowego². Na poziomie regionalnym NID reprezentowany jest przez szesnaście oddziałów terenowych, którym powierzono opracowanie raportów wojewódzkich o stanie zachowania zabytków na terenach poszczególnych województw.

W Raporcie dokonana została prezentacja zasobu zabytków nieruchomości (księgi A i C) objętych wpisem do rejestru w województwie, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej oraz wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W dalszej kolejności przedstawiono diagnozę stanu zachowania zabytków w danym regionie, określono tendencje i kierunki postępujących zmian, rodzaje i skalę zagrożeń. Jest to próba oceny poszczególnych problemów, poparta aktualnym rozpoznaniem i wynikającymi z niego danymi statystycznymi, uzyskanymi w wyniku przeprowadzonej weryfikacji terenowej rejestru zabytków nieruchomości: zabytków architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy w latach 2009–2015, zabytków obszarowych w latach 2015–2016 oraz zabytków archeologicznych w latach 2009–2017³.

Obszar województwa zachodniopomorskiego jest zróżnicowany pod względem geograficzno-przyrodniczym i historyczno-kulturowym. W granicach województwa występują cztery

¹ Dalej zwany: NID.

² Regulamin organizacyjny NID, załącznik do Zarządzenia nr 2/2014 Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 30 stycznia 2014 roku w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa.

³ W sposób szczegółowy informacje dotyczące historii, zakresu i metodologii prowadzonych weryfikacji terenowych rejestru zabytków przedstawione zostały w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce*.

makroregiony: Pobrzeże Szczecińskie, Pobrzeże Koszalińskie, Pojezierze Zachodniopomorskie i Pojezierze Południowopomorskie. W sensie politycznym i państwowym w skład obecnego województwa wchodzi: część dawnego Księstwa Pomorskiego (ok. 77% obszaru), istniejącego od XI do połowy XVII w., następnie w granicach Brandenburgii, Prus i Niemiec; część Brandenburgii, od połowy XIII w. prowincja Nowa Marchia (ok. 27% obszaru w południowo-zachodniej części województwa); enklawa Królestwa Polskiego (ok. 6% obszaru – powiat wałecki i okolice Czaplinka) włączona w czasie rozbiorów w granice Prus, a następnie Niemiec.

Zachowany układ osadniczy jest wynikiem procesów kolonizacyjnych zapoczątkowanych w średniowieczu, uzupełnionych osadnictwem XVIII-wiecznym (kolonizacja fryderycjańska), zmodyfikowanym na początku XIX i XX w. (w wyniku przemian społeczno-gospodarczych na wsi) oraz po eksplozji industrialnej w XIX w. (powstanie nowych dzielnic miast, obiektów przemysłowych, rozbudowa sieci dróg i budowa sieci kolejowej).

Krajobraz kulturowy województwa zachodniopomorskiego jest materialną spuścizną bogatej historii tego regionu, wynikiem ścierania się wpływów pomorskich, zachodnioeuropejskich, polskich i skandynawskich. Zachowane historyczne elementy krajobrazu (w tym zabytki), takie jak średniowieczne układy miejskie w granicach murów obronnych, XIII-wieczne kościoły granitowe, gotyckie kościoły miejskie i wiejskie, XVI–XIX-wieczne kościoły ryglowe, zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, zabudowania poklasztorne i obronne – stanowią swoiste rysy krajobrazu województwa i podkreślają odrębność regionu.

W wyniku zmian geopolitycznych po II wojnie światowej obszar ten został włączony w granice państwa polskiego i wymagał określenia zasad ochrony zastanego (obcego) dziedzictwa kulturowego, które zostało znacznie zniszczone w trakcie działań wojennych, jak również w związku ze spontaniczną odbudową miast i wsi. W pierwszym okresie wpisywano do rejestru zabytków obiekty najstarsze, o średniowiecznej metryce (np. układy urbanistyczne z murami obronnymi, zamki, kościoły romańskie i gotyckie), świadczące o pomorskiej (polskiej) historii regionu.

**ZAŁOŻENIA METODYCZNE
WERYFIKACJI
REJESTRU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
(KSIĘGI A I C)
W LATACH 2009-2017**

II.

ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017

Podstawą zestawień statystycznych wykorzystanych w Raporcie są dane z ogólnopolskich baz rejestru zabytków nieruchomych prowadzonych w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków oraz Dziale Dokumentacji i Baz Danych o Zabytkach NID. Dane pozyskane z bazy danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków były podstawą weryfikacji rejestru zabytków w zakresie architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy, natomiast geoprzestrzenna baza danych NID została aktywnie wykorzystana w obszarze związanym z weryfikacją zabytków archeologicznych wpisanych do księgi rejestru C oraz do weryfikacji zabytków obszarowych.

Baza danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID tworzona jest na podstawie treści dokumentów administracyjnych ustanawiających ochronę prawną zabytków wpisanych do rejestru. Uzupełnieniem informacji dotyczących cech zabytkowych znajdujących się w niej obiektów były ustalenia poczynione na podstawie aktualnej wiedzy o obiektach, istniejącej dokumentacji oraz weryfikacji terenowej rejestru przeprowadzonej w latach 2009–2015. Głównym celem bazy jest ustalenie zasobu wpisanego do rejestru oraz zgromadzenie o nim jednolitych informacji pozwalających na jego charakterystykę i uzyskanie scalonego obrazu statystycznego zasobu zabytków w Polsce. Jednakże trudności w przedstawieniu zasobu wpisanego do rejestru istnieją już na poziomie materiału źródłowego, czyli decyzji ustanawiających prawną ochronę zabytków⁴. Dokumenty administracyjne, wydawane od niemal

⁴ Szerzej aspekt ten omówiony został w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* w części poświęconej charakterystyce aktów administracyjnych ustanawiających ochronę konserwatorską zabytków wpisanych do rejestru.

90 lat w oparciu o kolejne akty prawne dotyczące prowadzenia rejestru zabytków⁵, nadal obowiązują, chociaż zmieniło się znaczenie prawne i rozumienie niektórych terminów określających przedmiot ochrony, a podejście konserwatorskie w wielu obszarach uległo znacznej ewolucji. Dokumenty te odzwierciedlają preferencje poszczególnych urzędów oraz zmieniający się na przestrzeni czasu sposób określania przedmiotu ochrony prawnej. Dlatego tworzą zbiór bardzo niejednorodny, szczególnie pod względem sformułowań stosowanych w treściach decyzji dotyczących przedmiotu ochrony, ale też poziomu szczegółowości we wskazaniu zabytków objętych ochroną. Niejednoznaczność określenia przedmiotu wpisu do rejestru zabytków oraz bardzo częste niezgodności w treściach samych decyzji (rozstrzygnięciach, uzasadnieniach i załącznikach) – powodują trudności z uzyskaniem jednoznacznych ustaleń, co właściwie stanowi przedmiot wpisu do rejestru, jaki jest status ochrony zabytku oraz jakie są jego cechy historyczne i wartość zabytkowa. Powyższe nieprawidłowości oraz cechy dokumentów administracyjnych ustanawiających zakres ochrony konserwatorskiej zabytków – wobec możliwości przyjęcia różnych zasad ich interpretacji – mogą w konsekwencji prowadzić do rozbieżnych danych o zabytkach w wykazach poszczególnych instytucji sprawujących ochronę (wojewódzkie urzędy ochrony zabytków) bądź gromadzących dane i wiedzę o zabytkach (NID).

Mając na względzie powyższe rozbieżności i zróżnicowanie dokumentów w prowadzonej w NID krajowej bazie zabytków wpisanych do rejestru, zrezygnowano ze ścisłego zapisu sformułowań użytych w rozstrzygnięciach poszczególnych decyzji administracyjnych. W celu uzyskania scalonego, jednolitego obrazu statystycznego zasobu wpisanego do rejestru zabytków w skali całego kraju, przyjęto stałe dla całego zbioru zasady interpretacji treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków w zakresie:

- wskazania zabytków wpisanych do rejestru, zwłaszcza wobec zabytków stanowiących części składowe obiektów złożonych lub zespołów historycznych oraz elementów układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź też obszarów ochronnych,
- stosowania ogólnopolskiej terminologii określania obiektów,
- ogólnopolskiej kategoryzacji zabytków stosowanej od 1996 r. (w NID, a wcześniej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków), tj. podziału zasobu na rodzaje funkcjonalne.

Powyższa metodologia bazy rejestru znalazła odzwierciedlenie w publikowanych statystykach Raportu. Uwzględnione są w nich wskazane w treści decyzji zabytki:

- wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, tj. obiekty wymienione jako przedmiot ochrony w rozstrzygnięciu decyzji,
- stanowiące części składowe zespołów historycznych określonych w rozstrzygnięciu decyzji (zespołów rezydencjonalnych, kościelnych, klasztornych, obronnych, przemysłowych, zabudowy mieszkalnej, gmachów użyteczności publicznej itp.), tj. obiekty wchodzące w skład

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 Nr 29, poz. 265 ze zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 Nr 10, poz. 48 ze zm.), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014, poz. 1446 ze zm.).

zespołów wyszczególnione w treści decyzji jako posiadające wartości zabytkowe objęte ochroną⁶,

- będące elementami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (w tym m.in. zabudowa wyszczególniona w treści decyzji jako posiadająca wartości zabytkowe objęte ochroną),
- które w decyzjach są określone w sposób uogólniony, lecz została określona ich liczba (np. „trzy budynki gospodarcze wchodzące w skład zabudowy folwarku”).

W statystykach nie zostały natomiast uwzględnione „zespoły” rozumiane jako związane ze sobą funkcjonalnie grupy obiektów wpisane jedną bądź kilkoma decyzjami (np. zespoły dworsko-folwarczne, linie kolejowe, zespoły cukrowni), w tych przypadkach liczone były wyłącznie ich elementy składowe. Zasada ta przyjęta została ze względu na zróżnicowany sposób dokonywania wpisu do rejestru zespołów i ich elementów składowych oraz trudności w jednoznacznym uznaniu zespołu za objęty ochroną prawną dla obiektów wpisanych do rejestru na podstawie starszych dokumentów, gdy stanowisko konserwatorskie w tym zakresie różniło się od obecnego. Nie zostały też uwzględnione, niekiedy wymieniane w decyzjach, „części budynków” (np. kaplice stanowiące integralne części kościołów, bramy w ciągu ogrodzeń). Jednocześnie w przypadku decyzji niejednoznacznych, rozstrzygnięcia i załączniki zwykle interpretowano w taki sposób, by ująć w bazie wszystkie wymienione w dokumentach objekty.

W zestawieniach statystycznych Raportu zabytki przedstawione zostały w podziałach zgodnych z ich lokalizacją administracyjną, ze stanem własności oraz z cechami historycznymi w odniesieniu do stanu zachowania oraz sposobu użytkowania. Wyodrębnione na potrzeby opracowania cechy historyczne to:

- funkcja pierwotna zabytku w podziale na 11 kategorii (sakralne, obronne, mieszkalne, zabytkowa zieleni, cmentarze, gospodarcze, folwarczne, przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej oraz inne),
- materiał, z którego wzniesiona została zasadnicza część zabytku, dominująca w jego strukturze, w 9 kategoriach (DREWNIANE WIEŃCOWA I INNE – objekty drewniane konstrukcji wieńcowej, sumikowo-łatkowej, szkieletowej wyłącznie z wypełnieniem drewnianym oraz inne, DREWNIANE SZKIELETOWE – objekty konstrukcji szkieletowej drewnianej z wypełnieniem innym niż drewniane, MUROWANE CEGLANE, MUROWANE KAMIENNE, ZIEMNE, GLINOBITKA, BETONOWE, METALOWE oraz RUDA DARNIOWA),
- czas powstania obiektu odnosi się do najwcześniejszej zidentyfikowanej fazy powstania części zabytku, zachowanej niekiedy również w formie reliktu. W zestawieniach statystycznych nie są uwzględnione kolejne fazy budowy często determinujące obecny wygląd zabytku.

⁶ Wyjątkowo, w przypadkach zbyt ogólnego określenia przedmiotu ochrony w treści decyzji (np. zespół klasztorny lub dworski) doprecyzowywano na podstawie ustaleń merytorycznych, jakie objekty wchodzi w jego skład, i informacje te uwzględniano w bazie danych, by utrzymać jednolity dla kraju poziom szczegółowości informacji. W tym przypadku zapis informacji o poszczególnych obiektach, np. pochodzących z różnych faz budowy, pozwala na ujęcie ich w statystykach na równi z tymi, które są wyszczególnione w treści precyzyjniejszych decyzji, dotyczących analogicznych założeń zabytkowych.

Poza tym brano również pod uwagę:

- lokalizację w granicach jednostek administracyjnych (województwa i powiaty),
- rodzaj własności zabytków w 6 kategoriach (państwowe, samorządowe, prywatne, kościołów i związków wyznaniowych, inne oraz mieszana).

Dane zawarte w bazie Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID stały się materiałem wyjściowym do weryfikacji terenowej rejestru zabytków (księga rejestru A), rozpoczętej w 2009 r. i prowadzonej przez oddziały terenowe NID do 2015 r. Podjęcie działań przy weryfikacji rejestru zabytków początkowo związane było z realizacją jednego z głównych postulatów *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych* z 2004 r. – uporządkowania rejestru zabytków poprzez m.in. skreślenie obiektów nieistniejących oraz przeniesionych do muzeów (skansenów). Zasadniczym celem przeprowadzonej weryfikacji było określenie faktycznego zasobu chronionych prawem zabytków nieruchomych. Dodatkowymi celami było sprawdzenie i uzupełnienie informacji zawartych w bazie danych NID o poszczególnych zabytkach, zwłaszcza dotyczących ich materiału, chronologii i aktualnego stanu własnościowego, oraz zebranie nowych informacji poszerzających zakres dostępnych danych i sporządzenie dokumentacji fotograficznej. Nie przewidziano natomiast szczegółowej oceny stanu technicznego poszczególnych obiektów, jak też analiz mających na celu określenie koniecznych korekt granic i zakresów ochrony konserwatorskiej. Jako materiał uzupełniający weryfikację opracowano również spisy obiektów proponowanych do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Weryfikacja rejestru zabytków nieruchomych objęła obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (księga A) przed wrześniem 2008 r. Składała się z dwóch etapów: analizy gabinetowej dokumentów administracyjnych⁷ i materiałów ewidencyjnych⁸ oraz lustracji terenowej. Podlegały jej zabytki architektury i budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze. Z weryfikacji rejestru w pierwszym etapie prac wyłączone zostały zabytki obszarowe (układy urbanistyczne i ruralistyczne)⁹.

W celu określenia stanu chronionych prawem obiektów nieruchomych zdefiniowano 7 grup weryfikacyjnych, z których 6 odnosi się do obiektów figurujących w rejestrze zabytków i skoncentrowanych jest na ich stanie zachowania. Były to obiekty:

- nieistniejące (rozebrane, spalone, zburzone, których zarówno historyczne istnienie, jak i obecne nieistnienie nie budzi wątpliwości),
- które utraciły wartości zabytkowe (w wyniku daleko posuniętej dezintegracji substancji zabytkowej lub niszczącej przebudowy utraciły wartości, dla zachowania których zostały wpisane do rejestru zabytków; do grupy tej kwalifikowane są również obiekty o wątpliwej zasadności wpisu, co do których zachodzi podejrzenie, że w chwili objęcia ochroną takowej wartości nie posiadały),

⁷ Na tym etapie porównywano m.in. zapisy w udostępnionych wyciągach z bazy z dokumentami administracyjnymi, przede wszystkim decyzjami o wpisie do rejestru zabytków.

⁸ W miarę potrzeby także dokumentacji specjalistycznej i innych materiałów udostępnionych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

⁹ *Sprawozdanie krajowe z weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonej przez Oddziały Terenowe NID. Lata 2009–2010*, „Kurier Konserwatorski” 2012, nr 12.

- zagrożone, które jednak nie utraciły jeszcze wartości zabytkowych (zachowały wartości zabytkowe, dla których wpisano je do rejestru zabytków, lecz ich dalsze trwanie jest zagrożone z jakichkolwiek przyczyn),
- przeniesione do skansenów (pozostają w rejestrze zabytków mimo fizycznego przeniesienia ich do skansenów i wpisania do inwentarza muzealnego),
- translokowane (przeniesione w inne miejsce po dacie wpisania ich do rejestru zabytków),
- niezidentyfikowane w terenie (wskazanie ich w terenie na podstawie danych i opisów zawartych w decyzji o wpisie do rejestru jest niemożliwe).

Osobną grupę weryfikacyjną stanowiły obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Pozostałe zabytki – które nie zostały zaliczone do żadnej z grup weryfikacyjnych, które w czasie prowadzonej lustracji terenowej nie były zagrożone zniszczeniem i nie utraciły posiadanych wartości zabytkowych oraz nie wymagały podjęcia pilnych działań konserwatorskich – natomiast mogły znajdować się w zróżnicowanym stanie zachowania, od złego do bardzo dobrego.

Dla obiektów zaliczanych do wymienionych wyżej grup weryfikacyjnych sporządzano tzw. kwestionariusze – ujednoczone dokumenty, zawierające oprócz podstawowych informacji o zabytku uzasadnienie kwalifikacji do danej grupy, m.in. krótki opis jego stanu i wskazanie przyczyn zagrożenia bądź zniszczenia. W przypadku obiektów, które utraciły wartości zabytkowe i nieistniejących, starano się również określić czas ich zniszczenia.

Dzięki jednolitości metodologicznej i zakresowi zlustrowanych obiektów – pomimo możliwych zastrzeżeń dotyczących aktualności danych i subiektywnych kryteriów oceny stanu zachowania – rezultaty podjętych działań weryfikacyjnych mogły stać się podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania Raportu¹⁰. Zgromadzone w trakcie weryfikacji materiały, oprócz zakładanego wskazania obiektów, które powinny być wykreślone z rejestru zabytków oraz uzupełniania i aktualizacji informacji o pozostałych zabytkach, posłużyły jako podstawa ogólnej oceny stanu zachowania zabytków nieruchomości w województwie oraz diagnozy istniejących zagrożeń. W trakcie weryfikacji zgromadzono materiał pozwalający na analizę przyczyn zniszczenia obiektów nieistniejących i o utraconych wartościach zabytkowych oraz rodzajów występujących zagrożeń. Zarówno pozyskane dane statystyczne, jak i uwagi zawarte w kwestionariuszach i opisach zasobu zabytkowego poszczególnych powiatów stały się przedmiotem pogłębionych analiz, mających na celu ocenę stanu zachowania zabytków w skali województwa, wskazanie występujących zagrożeń oraz przyczyn niszczenia zabytków, a także opisu zależności pomiędzy charakterystyką obiektów (funkcją pierwotną, podstawowym materiałem, chronologią), ich sposobem aktualnego użytkowania i lokalizacją a stanem zachowania i stwierdzanymi zagrożeniami.

¹⁰ Opracowanie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce było jednym z zadań Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017, którego założenia opracowano w 2013 r., a więc już w końcowym okresie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków nieruchomości przez NID.

Wyłączenie z prowadzonej w latach 2009–2015 weryfikacji rejestru zabytków obszarowych spowodowało konieczność uzupełnienia na potrzeby Raportu weryfikacji o tę grupę zabytków nieruchomych. Prace przygotowawcze do weryfikacji zabytków obszarowych prowadzone były w NID od 2011 r. w ramach Zespołu ds. Wpisów Obszarowych. Prace zespołu koncentrowały się na analizie samych decyzji i załączników do tych dokumentów, a także analizie precyzyjnie określenia w nich przedmiotu, granic i zakresu ochrony oraz wartości obszaru wpisanego do rejestru, tj. tych elementów, które stanowią o kompletności dokumentu z punktu widzenia dzisiejszych wymagań formalnoprawnych. W czasie prac określono 4 grupy typologiczne zabytków obszarowych: układ urbanistyczny, układ ruralistyczny, zespół zabudowy i krajobraz kulturowy, do których przyporządkowano obszary objęte weryfikacją rejestru zabytków. Efektem prac zespołu była redakcja ankiety weryfikacyjnej zabytków obszarowych, składającej się z części A – rozpoznanie stanu prawnego; i części B – rozpoznanie terenowe. Forma i struktura ankiety pozwoliły na selektywne przeglądanie i sporządzanie zestawień statystycznych na potrzeby różnych analiz dotyczących tej grupy zabytków.

Część Raportu dotycząca zabytków obszarowych oparta została na weryfikacji przeprowadzonej przez pracowników oddziałów terenowych NID w latach 2015–2016. Weryfikacją objęto zabytki obszarowe wpisane do rejestru przed 2014 r.¹¹ Celem weryfikacji była próba uporządkowania rejestru poprzez zdefiniowanie przedmiotu ochrony poszczególnych zabytków obszarowych, w odniesieniu do zasięgu ochrony i wyznaczonych granic wpisu, rozpoznanie stanu zachowania, zdiagnozowanie zagrożeń mających wpływ na utratę wartości zabytkowych oraz desygnowanie wad formalnoprawnych decyzji wpisujących obszary do rejestru zabytków. Proces weryfikacji pod względem metodologicznym prowadzony był podobnie jak w przypadku zabytków nieruchomych, w oparciu o zestandaryzowaną ankietę weryfikacyjną. Prace prowadzono dwuetapowo.

W pierwszym etapie obejmowały one analizę dokumentów (decyzji, orzeczeń) pod względem poprawności, kompletności i zawartości merytorycznej oraz analizę dokumentacji naukowych i konserwatorskich dotyczących poszczególnych obszarów, których treści mogłyby przybliżyć przedmiot ochrony i jego granice w sytuacji, gdy decyzja takich danych nie zawierała.

Na tym etapie prac przedmiotem rozpoznania były: aktualne dane administracyjne zabytków obszarowych, przedmiot ochrony, strefa ochrony konserwatorskiej, sformułowanie zakresu ochrony zawarte w decyzjach lub w przywołanych dokumentacjach historycznych, materiały graficzne dołączone do decyzji (oryginalne i „interpretacyjne”) oraz korekty decyzji przeprowadzone w wyniku postępowań administracyjnych prowadzonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Analiza zebranych informacji pozwoliła wyłonić te zabytki obszarowe, dla których do określenia przedmiotu ochrony, jego granic i zakresu ochrony zachodzi konieczność opracowania dodatkowych studiów historyczno-konserwatorskich.

¹¹ Materiałem wyjściowym do weryfikacji był wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomych prowadzonej w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków NID, zaklasyfikowany jako „urbanistyka” według stanu na 2014 r., który był przedmiotem badań Zespołu ds. Wpisów Obszarowych.

Drugi etap polegał na lustracji w terenie zabytkowych obszarów wskazanych w decyzjach (o ile decyzje je określały) pod kątem oceny, czy przedmiot ochrony posiada rozpoznawalne granice w terenie i czy wiarygodny jest przekaz historyczny zawarty np. w układzie urbanistycznym. Dokonywano także oceny stanu zachowania wartości w poszczególnych grupach typologicznych obszarów:

- wartości historycznych – w zakresie stopnia zachowania nieprzekształconej autentycznej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych/ruralistycznych i charakteru historycznej koncepcji przestrzennej,
- wartości artystycznych – w zakresie stopnia zachowania charakteru i zasad kompozycji z uwzględnieniem współczesnego zagospodarowania i zabudowy, np. po zniszczeniach wojennych, charakteru i typu rozplanowania historycznego, cech stylistycznych zabudowy i walorów krajobrazowych,
- wartości naukowych – w zakresie stopnia zachowania reprezentatywności obszaru dla regionu, epoki, stylu, a także miejsca związanego z wydarzeniami historycznymi.

Ocenie poddano również stan zachowania wszystkich elementów kompozycyjnych: elementów historycznego rozplanowania, tj. rysunku planu z okresu lokacji (sieć ulic, placów, dróg oraz parcelacji), historycznej zabudowy, jej autentycznej substancji i formy, usytuowanej według określonych zasad kompozycyjnych, tworzących wewnątrz urbanistyczne/ruralistyczne, komponowanej zieleni itp., oraz ekspozycji zabytkowego obszaru, tj. istniejących panoram, dominant, akcentów kompozycyjno-architektonicznych i krajobrazowych.

Planowane jest przeniesienie wszystkich danych z wypełnionych ankiet weryfikacyjnych zabytków obszarowych do aplikacji stworzonej przez NID w geoprzestrzennej bazie danych, z możliwością ich udostępnienia wojewódzkim konserwatorom zabytków w celu zapoznania się i zainicjowania ewentualnych korekt decyzji posiadających wady formalnoprawne. Korekta ta mogłaby polegać np. na wskazaniu do skreślenia z rejestru zabytków części obszaru, który utracił wartości (proponycja takiego obszaru określona w ankiecie weryfikacyjnej w formie graficznej), i doprecyzowaniu granic zabytku pozostającego w tym rejestrze.

Dane dotyczące zabytków archeologicznych (księga rejestru C) przedstawione w raporcie, zebrane zostały w trakcie weryfikacji zabytków archeologicznych prowadzonej w latach 2009–2017. Weryfikację przeprowadzili pracownicy NID z oddziałów terenowych oraz dawnego Działu Archeologii (po reorganizacji struktury NID: Zespołu ds. Zabytków Archeologicznych, Zespołu ds. Ekspertyz i Analiz Zabytków Archeologicznych oraz Zespołu ds. Standardów Badań i Ochrony Dziedzictwa), a także wykonawcy zewnętrzni z instytucji badawczych i muzealnych, archeologicznych firm prywatnych oraz archeolodzy prowadzący samodzielną działalność. Weryfikacja początkowo objęła wyłącznie wpisy do 2010 r., a jej koniec przewidziany był na 2012 r. Jednak w związku z nierównomiernym rozpoczęciem i prowadzeniem prac w poszczególnych województwach – termin weryfikacji uległ wydłużeniu. Wydłużenie terminu prowadzenia prac pozwoliło jednocześnie na powiększenie zbioru weryfikowanych zabytków do wszystkich wpisów wykonanych do kwietnia 2016 r.

Weryfikacja wykonana została według jednolitego kwestionariusza, a pozyskane dane oraz uwagi zebrano w zestandaryzowanych ankietach weryfikacyjnych. Mimo to nie dało się uniknąć

wielu trudności opisowych, wynikających zarówno z różnorodnych zmiennych, jak i subiektywnej oceny poszczególnych osób wykonujących weryfikację. Niemniej jednak dostarczone dane – dzięki częściom opisowym ankiet weryfikacyjnych zawierających uzasadnienie przedstawianych ocen – pozwalają na dokonywanie analiz stanu zachowania zabytków zarówno dla poszczególnych powiatów, jak i całego województwa. Dane z ankiet zostały przeniesione do aplikacji stworzonej na potrzeby osadzenia ich w środowisku geoprzestrzennej bazy danych oraz dalszych analiz.

Proces weryfikacji dla każdego zabytku składał się z dwóch części: gabinetowej oraz terenowej. Etap gabinetowy polegał na kwerendzie obejmującej analizę zapisów zawartych w decyzjach odnoszących się do zabytków archeologicznych, informacji zawartych w dokumentacji ewidencyjnej i badań archeologicznych, teczках konserwatorskich zabytków przechowywanych w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, literaturze naukowej, dostępnych materiałach kartograficznych współczesnych i archiwalnych, zdjęciach lotniczych, satelitarnych oraz danych lotniczego skaningu laserowego (ALS – Airborne Laser Scanning) z projektu Informatycznego Systemu Osłony Kraju. Punktem wyjściowym były dane zawarte w krajowym rejestrze zabytków, ewidencji zabytków oraz bazy wykorzystujące środowisko systemu informacji przestrzennej (GIS – Geographic Information System), stworzone na ich podstawie.

W wyniku prac gabinetowych rozpoznane zostały kwestie dotyczące poprawności i kompletności poszczególnych decyzji i orzeczeń o uznaniu za zabytek, a także przedmiotu i granic ochrony oraz lokalizacji, powierzchni, formy własności i aktualnej przynależności administracyjnej zabytku. Na tym etapie stwierdzano istnienie załączników formalnych i nieformalnych do decyzji, a także potencjalną niezgodność między danymi zawartymi w decyzji i dokumentacji ewidencyjnej, archiwaliach, literaturze oraz dostępnych materiałach kartograficznych. W prowadzonej analizie uwzględniano istniejącą dokumentację administracyjną i konserwatorską (w tym mapy sytuacyjno-wysokościowe, modele 3D oraz fotografie lotnicze). Ważnym aspektem było również prześledzenie historii zabytku, historii badań na nim, w tym ustalenie stopnia przebadania stanowiska i odniesienie wyników tych badań do potrzeby zmiany przedmiotu i granic ochrony, a także uzyskanie danych o powiązaniu z innym zabytkiem (np. w obrębie skupisk osadniczych) i informacji o innych formach ochrony. Na podstawie analizy zebranych informacji wskazano również na ewentualną potrzebę aktualizacji danych administracyjnych.

Etap terenowy polegał na wizytacji miejsc wskazanych w decyzjach i ich otoczenia, a w przypadku błędnego określenia lokalizacji w sentencjach lub w załącznikach graficznych decyzji – także odnalezieniu miejsc rzeczywistego położenia zabytku. Tym samym w terenie oceniano poprawność merytoryczną zakresu ochrony: zgodność lokalizacji z decyzją i możliwość jej ustalenia, a także właściwe oznaczenie granic ochrony i potrzebę ich skorygowania. Dokonywano również oceny stanu zachowania zabytku, uwzględniając kwestie sposobu użytkowania terenu, zachowania formy terenowej i wartości krajobrazu kulturowego, częściowego lub całkowitego zniszczenia zabytku, występowania na powierzchni zabytków ruchomych i reliktywów obiektów nieruchomych widocznych na powierzchni, a także wskazywano występujące zagrożenia, jak rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw czy rabunek. Na tej podstawie w ankiecie zamieszczano uwagi dotyczące potrzeby działań konserwatorskich, oznakowania zabytku, zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie stanowiska,

odstąpienia jej przez oddrzewienie lub odkrzewienie oraz sugerowanej zmiany użytkowania terenu, niezbędnych badań ratowniczych czy propozycji objęcia go innymi formami ochrony, jak utworzenie parku kulturowego bądź uznanie za Pomnik Historii. W efekcie określana była zasadność wpisu w podziale na określone kategorie, ze szczególnym uwzględnieniem wpisów bardzo cennych, faktu częściowej utraty wartości zabytkowej, wpisów od początku wątpliwych oraz zabytków, które najprawdopodobniej utraciły posiadane wartości zabytkowe.

Weryfikacja pozwoliła na aktualizację danych krajowego rejestru zabytków oraz baz danych NID, a wyniki weryfikacji, poza wykorzystaniem w Raporcie, zostaną również przekazane odpowiednim wojewódzkim urzędom ochrony zabytków, jako podstawa do podejmowania czynności konserwatorskich. Jednocześnie nie zawsze była możliwość wykonywania weryfikacji terenowej o sprzyjającej porze roku i pogodzie, co odbijało się na możliwości ustalenia granic stanowisk archeologicznych, szczególnie na podstawie zasięgu występowania na powierzchni zabytków ruchomych. Wówczas w ankietach niezbędne było wskazanie potrzeby dodatkowej weryfikacji oraz wykonanie dokumentacji i ponownej weryfikacji w innym, sprzyjającym terminie.

Na podstawie danych weryfikacyjnych wydzielono grupy zabytków pod względem stanu zachowania:

- zabytki zachowane w dobrym stanie (stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich),
- zabytki zagrożone (stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone częściową utratą wartości lub/oraz wymagające podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych, także zabytki o częściowo utraconych wartościach, jednak w całości wpis pozostał zasadny nawet pomimo częściowych strat wartości zabytkowych),
- zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru (istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawienie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków),
- zabytki nieistniejące (stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne),
- oraz jako odrębna grupa: obiekty, których nie można było poddać weryfikacji z różnych przyczyn niezależnych od weryfikujących (np. brak dostępu do zabytku) i nie udało się w sposób pewny potwierdzić istnienia zabytku w terenie, a co do których brak było wystarczających danych pozwalających określić zasadność wpisu (np. wyników wcześniej przeprowadzonych badań archeologicznych).

**PREZENTACJA ZASOBU
ZABYTEKÓW WPISANYCH
DO REJESTRU**

III. PREZENTACJA ZASOBU ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU

1.

TŁO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Pojawienie się śladów pobytu grup ludzkich na terenie obecnego województwa zachodniopomorskiego wiązać należy z wycofaniem łądolodu i okresem schyłkowego paleolitu (ok. X tys. p.n.e.). Jednak najstarsze zabytki archeologiczne w postaci pozostałości obozowisk, wpisane do rejestru pochodzą ze środkowej epoki kamienia (mezolit, V–IV tys. p.n.e.). Na przelocie IV i III tys. p.n.e. na omawianych terenach pojawiły się pierwsze społeczności rolnicze. Z okresu neolitu do rejestru zabytków wpisano stanowiska zarówno o charakterze osadniczym, jak i cmentarzyska ludności kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych (w tym grobowce megalityczne). W epoce brązu na Pomorzu Zachodnim rozwijały się społeczności kultury unietyckiej. Około I tys. p.n.e. uformowała się tu lokalna grupa kultury łużyckiej, zwana zachodniopomorską. W rejestrze zabytków znajdują się liczne stanowiska o charakterze osadniczym i sepulkralnym. W II połowie I tys. p.n.e. w tej części Pomorza ukształtowała się kultura pomorska, reprezentowana w rejestrze zabytków m.in. przez pozostałości osad i cmentarzysk. W IV–I w. p.n.e. w zachodniej części obecnego województwa istniało osadnictwo ludności grupy nadodrzańskiej kręgu jastorfskiego reprezentowanej w rejestrze zabytków przez 1 cmentarzysko. W okresie wczesnorzymskim nad dolną Odrą rozwijała się tzw. grupa gustowska powiązana z kulturą wielbarską. Ta ostatnia osadniczo zdominowała ten obszar na okres pierwszych stuleci naszej ery. Pomiędzy II a początkiem V w. w dorzeczu Parsęty uformowała się jednostka kulturowa nazywana grupą dębczyńską. Okres wędrówek ludów (II połowa IV–VI w.) odznacza się stosunkowo niewielką ilością pozostałości osadnictwa i znalezisk.

Wśród zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru najliczniej reprezentowany jest okres średniowiecza, zwłaszcza jego wczesne fazy. Liczne grody funkcjonujące już w okresie plemiennym rozwijają się także w wiekach późniejszych. Niektóre z nich, np. Kołobrzeg, Szczecin i Wolin, stanowią załączek późniejszych założeń miejskich.

Pod koniec X w. Mieszko I włączył teren Pomorza w obręb terytorium państwa polskiego. W 1000 r. ustanowione zostało biskupstwo w Kołobrzegu, a przez cały XI w. ukształtowała się książęca dynastia Gryfitów. Na początku XII w. Bolesław Krzywousty przyłączył ponownie Pomorze Zachodnie do Polski, a chrystianizację przyniosły działania misyjne biskupa Ottona

z Bambergu (1124 i 1128 r.). W 1140 r. erygowano biskupstwo pomorskie z siedzibą w Wolinie, w 1176 r. przeniesione zostało do Kamienia. Dla kapituły biskupiej wybudowano osiedle katedralne (obecnie Pomnik Historii), a dobra biskupie stanowiły od 1270 r. odrębny okręg administracyjny i prawny.

W II połowie XII w. na tereny księstwa zaczęli napływać osadnicy, przynosząc ze sobą niemieckie prawa osadnicze. Początkowo kolonizacja obejmowała nowe tereny, nadawane instytucjom kościelnym i klasztornym, a następnie obejmowała tereny znajdujące się w posiadaniu książąt i rycerstwa. Książęta lokowali miasta na prawach niemieckich (lubeckim lub magdeburskim), a wspólne prawo ułatwiało związki handlowe – w 1230 r. powstał Związek Hanzeatycki, do którego należały m.in. Darłowo, Kołobrzeg, Koszalin, Stargard, Szczecin i Trzebiatów.

Na przełomie XII i XIII w. zaczęto osiedlać na Pomorzu zakony. Pierwsi pojawili się cystersi, którzy w 1173 r. założyli opactwo w Kołbaczu (obecnie Pomnik Historii). Kolejnym zakonem byli premonstratensi, którzy otrzymali w 1180 r. dobra w Białobokach koło Trzebiatowa. Na początku XIII w. zaczęły powstawać żeńskie klasztory cysterek w: Marianowie – 1248 r. (obecnie kościół i część klasztoru), Koszalinie – 1277 r. (obecnie kościół), Cedyni – 1278 r. (obecnie część klasztoru), Wolinie – 1288 r. Drugim zgromadzeniem żeńskim były augustianki, które przybyły do Pyrzyc w 1250 r. (obecnie kościół).

Szczególne rolę odegrały na Pomorzu zakony rycerskie: templariusze, którzy założyli komandorie w Rurce (obecnie kaplica), Chwarszczanach (obecnie kościół) i Czaplunku, oraz joannici osadzeni w połowie XII w. w okolicach Sławna z komandorią w Starym Sławsku (obecnie kościół).

W XIII w. przybyły na Pomorze także zakony żebracze: dominikanie – w Kamieniu (1228 r.) i Myśliborzu (1275 r.); franciszkanie – w Szczecinie (1243 r.), a później w innych miastach księstwa; augustianie – w Stargardzie (1270 r.), Jasienicy (obecnie kościół i ruina klasztoru) i Chojnie (obecnie kościół i część klasztoru).

W II połowie XIII w., w wyniku ekspansji margrabiów brandenburskich, tereny położone wokół Chojny, Choszczna, Drawska Pomorskiego, Kalisza Pomorskiego, Myśliborza, Recza i Świdwina zostały włączone w granice „zaodrzańskiej prowincji brandenburskiej” nazwanej od początku XIV w. Nową Marchią.

W połowie XIV w. ziemie zajęte przez Krzyżaków, położone wokół Wątcza, Czaplinka i Drahimia (Starego Drawska), przyłączone zostały do Polski, tworząc od 1407 r. odrębne starostwo drahimskie z siedzibą starosty na zamku w Drahimiu (obecnie ruina zamku).

W połowie XIV w. istniała już w pełni wykształcona miejska struktura osadnicza, a większość miast została otoczona miejskimi murami obronnymi (zachowane m.in. w Moryniu, Pyrzycach, Trzebiatowie). W tym też okresie zaczęły powstawać kamienne i ceglane kościoły, ratusze, klasztory, kamienice mieszczkańskie.

W 1534 r. książęta pomorscy wprowadzili na Pomorzu reformację. Zerwanie tradycyjnych więzi religijnych przyspieszyło wynarodowienie autochtonicznej ludności słowiańskiej, której ostatni przedstawiciele przetrwali jedynie na granicach wschodnich Pomorza, we wsiach słowińskich i kaszubskich. Sekularyzacja własności kościelnej zmieniła formę zarządu posiadłościami biskupów kamieńskich, ich następcami stali się książęta pomorscy.

Cały obszar obecnego województwa znalazł się w zasięgu działań wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Skutki wojny dotknęły substancję budowlaną, strukturę gospodarczą, a przede wszystkim ludnościową. Pierwsza połowa XVII w. była też okresem kryzysu wielkiej własności feudalnej, czego przejawem stało się zakładanie, w drugiej połowie tego stulecia, nowych wsi (tzw. druga kolonizacja).

Po bezpotomnej śmierci (1637 r.) ostatniego z Gryfitów, Bogusława XIV, doszło do podziału Pomorza pomiędzy Szwecją, która zatrzymała część zachodnią ze Stralsundem i Szczecinem, a Brandenburgią, która zajęła część wschodnią od Stargardu i Kamienia po Słupsk.

Ważnym w dziejach Pomorza wydarzeniem był wybuch wojny północnej (1700–1721). W 1720 r. król Fryderyk Wilhelm wykupił z rąk szwedzkich Szczecin i ujście Odry z wyspami Uznam i Wolin, włączając je na kolejne 250 lat w granice państwa pruskiego. Za czasów Fryderyka Wielkiego nastąpił rozwój prowincji oraz kolejna kolonizacja (założono ok. 160 osad), która zaznaczyła się również wprowadzaniem na Pomorzu różnych tradycji budowlanych. Większość budynków powstawała w technologii ryglowej, z wykorzystaniem szachulca i wypełnień ceramicznych.

W początkach XIX w. wojska napoleońskie zajęły całe Pomorze, umieszczając swoje garnizony w Szczecinie i Kołobrzegu. Po klęsce Napoleona i osłabieniu Szwecji, Prusy zajęły Pomorze Przedodrzańskie. W owym czasie wprowadzono podział na powiaty, jednakowe pod względem terytorialnym, ludnościowym i ekonomicznym, które stały się trwałym elementem kultury politycznej i gospodarczej państwa.

Liberalizm gospodarczy i szerokie zaplecze ekonomiczne państwa pruskiego pozwoliły na przyspieszony rozwój. Przyspieszenie cywilizacyjne i technologiczne doprowadziło do wymiany większości dawnej zabudowy, która w znacznej części zachowała się do czasów współczesnych. Miasta rozrastając się i uzyskując połączenia kolejowe, tworzyły nowe dzielnice przemysłowe i mieszkalne. Na okres od końca XIX w. do I wojny światowej przypadał największy rozwój przemysłu, komunikacji, budownictwa publicznego i ogólny rozwój miast i terenów wiejskich.

Pomorze Zachodnie było najmniej uprzemysłowionym obszarem Niemiec, o dominującej funkcji rolniczej. Struktura wsi opierała się na wielkiej własności rolnej, ze znaczną liczbą majątków złożonych z kilku folwarków. Gospodarstwa chłopskie dominowały na najurodzajniejszych ziemiach niziny szczecińskiej, na obszarach dawnych domen państwowych. Miasta, poza stolicami rejencji i powiatów, pozostały stosunkowo małe, a ich obszar niewiele przekraczał granice lokacji średniowiecznych.

Okres międzywojenny to początkowy gwałtowny wzrost zahamowany kryzysem światowym, a następnie rozwój wynikający z militarno-ekspansjonistycznej polityki III Rzeszy po 1933 r. W tym czasie nastąpiła odbudowa i rozbudowa garnizonów wojskowych (np. w Kołobrzegu i Szczecinie), budowa poligonów w Bornem Sulinowie, szkoły partyjno-administracyjnej w Złocięncu, portu wojennego w Świnoujściu oraz szkół lotniczych w Gryfinie i Chojnie.

Działania wojenne do 1945 r. nie dotknęły bezpośrednio prowincji Pomorze i zaodrzańskie części Brandenburgii, jedynie Szczecin i Police były celem nalotów alianckich. Na pozostałym terytorium Pomorza większość zniszczeń wojennych przypadła na ostatnie dni wojny lub

wynikały one z frontowych działań – np. w rejonie Wału Pomorskiego czy Kołobrzegu, Chojny. Tereny wiejskie w większości uniknęły zniszczeń.

Największe straty w krajobrazie kulturowym Pomorza Zachodniego nastąpiły w okresie powojennym, w wyniku szabrownictwa, rabunkowej gospodarki oraz negatywnego nastawienia do zastanego dziedzictwa. Pierwsi Polacy osiedlali się na obszarze Pomorza Zachodniego jednocześnie z ustaniem działań wojennych. Od wiosny 1945 r. na teren województwa zaczęli przybywać osadnicy z Polski centralnej i reemigranci z Zachodu, a od początku 1946 r. przesiedleńcy z ZSRS. Główny etap osadnictwa polskiego na terenie województwa kończyła akcja „W” (1947 r.), czyli przymusowe przesiedlenie ludności ukraińskiej z południowo-wschodniej Polski.

2.

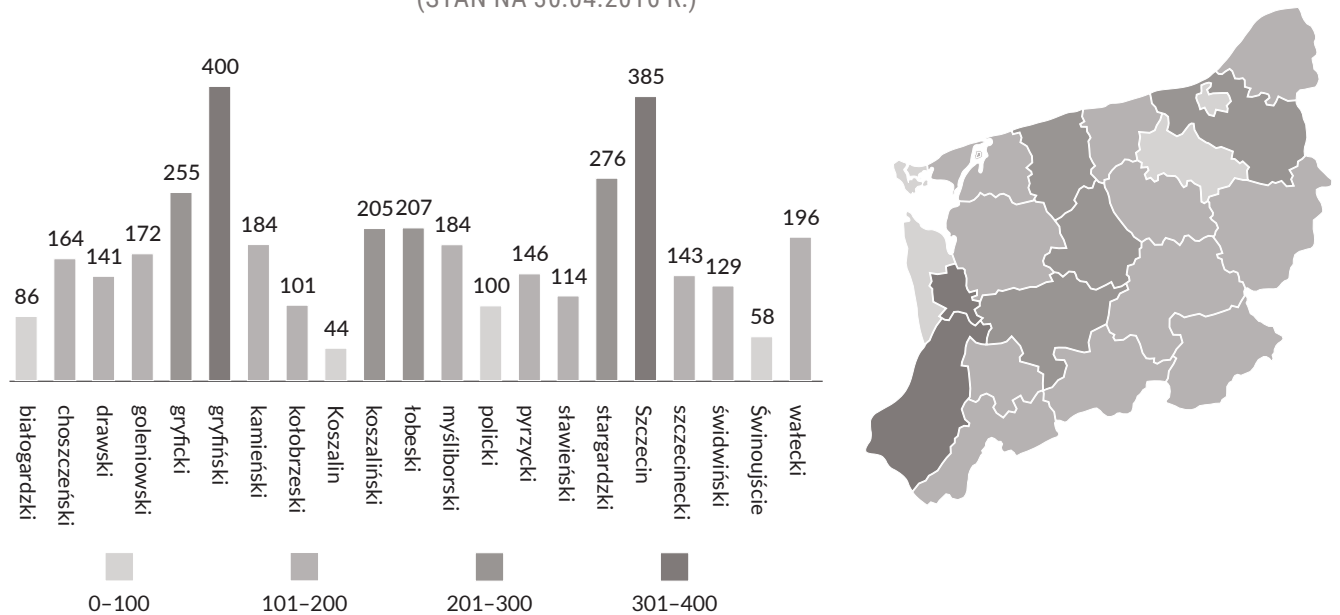
PREZENTACJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Według stanu na 30 kwietnia 2016 r., na obszarze województwa zachodniopomorskiego było wpisanych do rejestru 3690 zabytków nieruchomych, co stanowiło 5,231% zasobu Polski i sytuowało województwo na 10. pozycji w skali kraju. Przedmiotem weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009–2015 było 3119 obiektów. W trakcie weryfikacji ustalono, że ok. 8% obiektów zabytkowych ma wartości ponadregionalne i są to m.in.: klasztory, kościoły katedralne, wiejskie kościoły gotyckie i ryglowe, obwarowania miejskie, zamki, dwory i pałace z założeniami parkowymi, budynki użyteczności publicznej, kamienice i wille. W województwie zachodniopomorskim są 3 zespoły wpisane na listę Pomników Historii (łącznie 18 obiektów): zespół katedralny w Kamieniu Pomorskim (XII–XV w.), zespół kościoła pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Świata i średniowieczne mury obronne miasta w Stargardzie (XIII–XV w.), a także założenie dawnego klasztoru Cystersów w Kołbaczu (XIII–XIV w.), w tym dwa ostatnie zostały wpisane po 2009 r.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego nie występują zabytki nieruchome wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Obszar województwa zachodniopomorskiego jest zróżnicowany pod względem rozmieszczenia zabytków nieruchomych. Najwięcej zabytków odnotowano w zachodniej i środkowo-północnej części województwa, w powiatach Szczecin (326 obiektów), gryfińskim (251), stargardzkim (227), koszalińskim (195) i łobeskim (190). Najmniej zabytków występuje w pasie nadmorskim, od Świnoujścia po Sławno; w 6 powiatach średnia zabytków wynosi ok. 75 obiektów. Również zróżnicowany jest zasób zabytków w miastach na prawach powiatu: najwięcej (w skali województwa) znajduje się w Szczecinie (326 obiektów), a najmniej w Koszalinie (42) i Świnoujściu (51). Tak duże nasycenie zabytkami w Szczecinie wynika z historii miasta będącego siedzibą prowincji, z licznymi obiektami administracji publicznej oraz dużą liczbą

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM
(STAN NA 30.04.2016 R.)

historycznej zabudowy mieszkalnej i przemysłowej. W pozostałych powiatach rozmieszczenie zabytków wynika z wielkości obszaru jednostek terytorialnych (np. największe są powiaty stargardzki, gryfiński, a najmniejsze – białogardzki i koszaliński), wykształconej sieci osadniczej z dominującymi kościołami, typu gospodarki z dominującymi zespołami dworsko-parkowymi (np. powiaty łobeski, koszaliński). Widoczne jest również zróżnicowanie w odniesieniu do historycznych, wojewódzkich podziałów administracyjnych (z lat 1957–1975), gdzie w dawnej części szczecińskiej znajduje się ok. 65% zasobu zabytków, a w części koszalińskiej – ok. 35%.

W rejestrze zabytków nieruchomości województwa zachodniopomorskiego dominują obiekty sakralne (886 zabytków; 6,87% w skali kraju) oraz zieleń (758), których udział w skali kraju wynosi aż 10,18% i jest pochodną znacznego nasycenia tego obszaru zespołami rezydencjonalno-parkowymi oraz polityki miejscowych służb konserwatorskich. Następne, pod względem liczebności, rodzaje zabytków to: budynki mieszkalne (367 obiektów), budynki użyteczności publicznej (290) i rezydencje (269). Widoczna jest znaczna dysproporcja między liczbą wpisanych do rejestru zabytków założeń parkowych (podworskich) a liczbą zabytkowych rezydencji. Wynika to ze znacznego ubytku obiektów podworskich, utraty wartości zabytkowych w wyniku zniszczeń i przekształceń oraz z przyjętej w latach 70. XX w. metodologii ochrony konserwatorskiej, koncentrującej uwagę na ochronie założeń parkowych. Najmniej liczne są zabytki występujące w kategorii: zamki (23 obiekty) i budynki obronne (76), co jest wynikiem specyfiki tych obiektów, które z reguły mają najstarszą metrykę i nielicznie przetrwały do czasów współczesnych. W ujęciu procentowym odsetek tych obiektów jest zbliżony do średniej krajowej udziału tej kategorii w rejestrze zabytków. Liczebność zabytków w poszczególnych rodzajach jest procesem o zróżnicowanej dynamice. Kategorie: zamki, obiekty obronne czy cmentarze są zbiorami prawie zamkniętymi. Natomiast na bieżąco są wpisywane do rejestru

zabytków nowe obiekty sakralne, mieszkalne, publiczne i przemysłowe, o stosunkowo młodej metryce, np. XX-wieczne.

Największe nagromadzenie zabytków sakralnych występuje w powiatach gryfińskim (114 obiektów), stargardzkim (87), goleniowskim (61), co wynika, m.in. z historycznie rozwiniętej sieci osadniczej i równolegle ukształtowanej administracji kościelnej. Zabytki z kategorii zieleń (głównie parki podworskie) najliczniej występują w powiatach koszalińskim (90), łobeskim (80), świdwińskim (62), co należy wiązać z dominującymi na tych terenach majątkami ziemskimi i gospodarką folwarczną. Zabudowa mieszkalna najliczniej jest reprezentowana w Szczecinie (90) i powiecie gryfickim (52), co wynika z dużego nasycenia zabytkowej, głównie miejskiej tkanki mieszkalnej. Wśród nielicznie występujących obiektów obronnych należy zauważyć duży odsetek tych obiektów w powiecie gryfińskim, gdzie całościowo zachowały się średniowieczne mury obronne (Chojna, Mieszkowice, Moryń, Trzcińsko-Zdrój).

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
Białogardzki	2	24	2	2	1	7	30	10	1	3	1	2	1	86
Choszczeński	3	53	5	6	1	17	23	13	2	6	1	20	14	164
Drawski	4	38	1	6	2	10	44	7	5	13	5	6	0	141
Goleniowski	4	61	7	13	1	9	20	2	4	13	4	27	7	172
Gryficki	4	49	7	38	2	15	30	2	16	52	14	16	10	255
Gryfiński	8	114	12	13	1	17	43	20	11	30	3	73	55	400
Kamieński	5	21	2	45	1	21	44	8	6	15	3	8	5	184
Kołobrzegi	1	21	6	5	0	8	38	2	5	5	3	5	2	101
Koszalin	2	5	1	2	0	0	6	0	3	19	2	0	4	44
Koszaliński	1	49	0	2	1	24	90	8	3	10	3	8	6	205
Łobeski	2	52	0	4	2	23	80	14	2	10	3	12	3	207
Myśliborski	2	49	4	8	0	16	37	17	2	20	8	16	5	184
Policki	1	33	0	3	0	6	13	1	2	6	2	21	12	100
Pyrzycki	2	47	5	1	0	20	21	17	0	11	1	13	8	146
Sławieński	2	38	4	5	1	6	16	1	5	17	9	6	4	114
Stargardzki	4	87	7	7	4	24	51	6	5	11	10	38	22	276
Szczecin	3	29	6	97	1	6	27	3	30	90	44	8	41	385
Szczecinecki	1	37	2	6	1	17	44	19	3	1	1	9	2	143
Świdwiński	2	31	2	1	2	12	62	5	0	3	3	4	2	129
Świnoujście	2	5	3	12	0	0	3	0	3	22	7	1	0	58
Wałecki	2	43	0	14	2	11	36	14	4	10	4	52	4	196
Województwo	57	886	76	290	23	269	758	169	112	367	131	345	207	3690
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	1076	12890	1105	4706	405	4847	7449	5332	2336	19626	2482	4802	3829	70885
Udział woj. w kraju (%)	5,30%	6,87%	6,88%	6,16%	5,68%	5,55%	10,18%	3,17%	4,79%	1,87%	5,28%	7,18%	5,41%	5,21%

Pod względem chronologii w województwie zachodniopomorskim dominują XIX-wieczne zabytki nieruchome (1638 obiektów). Z XVI–XVIII w. pochodzi 668 obiektów, a 609 obiektów ma metrykę średniowieczną (połowa XIII–XV w.), co stanowi aż 15,42% w skali kraju. Wśród zabytków XX-wiecznych odnotowano 482 obiekty, a w 165 przypadkach nie udało się ustalić datowania z powodu braku danych. Sprzed połowy XIII w. odnotowano 71 zabytków. Na uwagę zasługuje znaczny odsetek zabytków najstarszych w odniesieniu do udziału tej grupy w skali kraju. Obiekty sprzed XIII w. oraz z okresu połowa XIII–XV w. stanowią przeszło 15% zasobu w skali kraju. Najwięcej zabytków XIX-wiecznych jest zlokalizowanych w Szczecinie (191) oraz w powiatach gryfickim (127) i gryfińskim (122); dominują obiekty z kategorii: mieszkalne, publiczne i przemysłowe, związane m.in. z nowożytnym okresem rozwoju miast. Zabytki z XVI–XVIII w. najliczniej występują w powiatach łobeskim (64 obiekty), gryfińskim (54) i stargardzkim (53); są to w większości kościoły protestanckie (wybudowane na miejscu wcześniejszych świątyń katolickich) oraz zespoły dworsko-parkowe, związane z rozwojem gospodarki folwarczej. W powiecie gryfińskim odnotowano największy w skali województwa (ok. 24%) odsetek najstarszych zabytków, tj. pochodzących sprzed XVI w.; są to w większości kamienne i kamiennie-ceglane kościoły, obiekty obronne i zamki. Z kolei 1/4 zabytków najmłodszych (XX-wiecznych) występuje w Szczecinie i są to w większości zabytki z kategorii domy (kamienice, wille).

Spośród wszystkich zabytków nieruchomych województwa zachodniopomorskiego, 2530 obiektów to budynki i budowle, a w sensie konstrukcyjnym dominują budynki murowane – ceglane (1775 obiektów; 3,70% w skali kraju). W ujęciu ilościowym, dwie następne grupy są wyraźnie mniej liczne: budynki murowane – kamienne (397) i drewniane – szkieletowe (267). Budynki wzniesione w tej konstrukcji są charakterystyczne w krajobrazie kulturowym Pomorza Zachodniego, a także stanowią wyróżnik w skali kraju, ponieważ odsetek budynków kamiennych wynosi 21,99%, a szkieletowych – aż 25,65% udziału województwa w kraju. Najwięcej budynków ceglanych odnotowano w Szczecinie (322 obiekty) oraz powiatach gryfickim (175) i gryfińskim (130), co wynika z ogólnej (dużej) liczby zabytków w tych powiatach. Budynki kamienne najliczniej występują w powiecie gryfińskim (119) i są to w większości średniowieczne kościoły i obwarowania miejskie. Zabudowa szkieletowa (ryglowa) dominuje w powiatach łobeskim (27), koszalińskim (20), gryfińskim (19) i szczecineckim (18); na szczególną uwagę zasługują szkieletowe (ryglowe) świątynie, wzniesione głównie w XVI–XIX w. Pojedyncze obiekty mają konstrukcję betonową, np. w Szczecinie kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (1913–1919) i hale zajezdni tramwajowej na Niemierzynie (1907–1912), oraz metalową, np. ogrodzenia willi i wiaty na peronach. W 29 przypadkach nie udało się ustalić materiału/konstrukcji.

W zasobie zabytków województwa zachodniopomorskiego należy zwrócić uwagę również na cmentarze przykościelne, z elementami historycznej infrastruktury (ogrodzenia z bramami, sepulkralia, kaplice) lub stanowiące obecnie jedynie otoczenie zabytkowej świątyni. W miastach wyróżniają się wielkoobszarowe założenia parkowe, np. w Koszalinie, Szczecinie i Świnoujściu. W pasie nadmorskim charakterystyczna dla regionu jest zabytkowa architektura kurortowa (np. Międzyzdroje, Świnoujście). W południowo-wschodniej części województwa (pow. wałecki) w strukturze zabytków sakralnych dominują świątynie katolickie, stanowiące świadectwo związku tego regionu z katolicką administracją kościelną.

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII
Z WYŁĄCZENIEM UKŁADÓW URBANISTYCZNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Do poł. XIII w.	Poł. XIII-XV w.	XVI-XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych	Razem obiektów
Białogardzki	0	8	19	48	6	3	84
Choszczeński	1	46	25	61	17	11	161
Drawski	1	7	35	66	18	10	137
Goleniowski	1	40	34	57	22	14	168
Gryficki	2	46	42	127	26	8	251
Gryfiński	40	124	54	122	22	30	392
Kamieński	2	19	36	90	25	7	179
Kołobrzeski	5	9	15	54	16	1	100
Koszalin	0	6	9	20	7	0	42
Koszaliński	0	25	47	108	13	11	204
Łobeski	0	13	64	110	10	8	205
Myśliborski	6	22	44	68	29	13	182
Policki	5	34	27	24	8	1	99
Pyrzycki	4	48	28	52	11	1	144
Stawieński	0	32	15	43	16	6	112
Stargardzki	2	83	53	100	16	18	272
Szczecin	1	35	18	191	127	10	382
Szczecinecki	0	2	36	84	19	1	142
Świdwiński	1	6	26	83	8	3	127
Świnoujście	0	1	1	23	31	0	56
Wałecki	0	3	40	107	35	9	194
Województwo	71	609	668	1638	482	165	3633
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	450	3950	16625	30812	13947	4025	69809
Udział woj. w kraju (%)	15,78%	15,42%	4,02%	5,32%	3,46%	4,10%	5,20%

Ponad 95% zabytków obszarowych w województwie zachodniopomorskim stanowią miasta; poza miastami wpisane do rejestru zabytków zostały dwie wsie: Połchowo i Strzeżewo oraz po 2 zespoły urbanistyczne – Szczecina i Świnoujście.

Objęte ochroną konserwatorską miasta województwa zachodniopomorskiego mają w większości wczesnośredniowieczny i średniowieczny rodowód. Miasta o średniowiecznej metryce są rozmieszczone nierównomiernie – w największym zagęszczeniu w dorzeczu Odry i w pasie nadmorskim, o wiele rzadziej na terenach śródlądowych, w pasie moren pokrytych zwartymi masywami leśnymi. Ich powstawanie (najstarsze ok. VII w.) związane było z umacnianiem się organizacji osad plemion pomorskich, szczególnie ujścia Odry (Wolin, dalej Szczecin), w węzłowych punktach komunikacyjnych i ośrodkach handlowych (np. Kamień, Kołobrzeg, Goleniów, Gryfice, Gryfino, Stargard i Trzebiatów) oraz z chrystianizacją ziem pomorskich (pierwsze biskupstwo w Kołobrzegu-Budzistowie), szczególnie w czasie misji Ottona z Bambergu.

Osadnictwo średniowieczne związane było z kolonizacją na prawie niemieckim, która rozwijała się w regionie w XIII w. W pasie nadmorskim, na terenie dawnego Księstwa Pomorskiego, powstawały miasta lokowane przez księcia Barnima I i jego następców z rodu Gryfitów, a w południowo-zachodniej części obecnego województwa, na terenach zwanych Nową Marchią, miasta

lokowane (często na surowym korzeniu) przez margrabiów brandenburskich. Do czynników miastotwórczych należało położenie ośrodków na wybrzeżu Bałtyku (porty – Darłowo, Kołobrzeg, Wolin, a w XVIII i XIX w. – Świnoujście); przy żeglownych rzekach (Goleniów, Stargard, Szczecin, Trzebiatów) oraz przy ważnych szlakach handlowych, swymi początkami sięgających często czasów rzymskich. Do najważniejszych należał szlak handlowy biegnący z Brandenburga na wschód, przez Szczecin, Dąbie, Maszewo, Białogard, Koszalin i Słupsk do Gdańska. Drugi z równoleżnikowych szlaków, zwany Via Marchiorum, prowadził z Magdeburga, przez Berlin, Schwedt, Cedynię i dalej przez ziemie nowomarchijskie – Myślibórz, Choszczno, Wałcz do Królewca. W kierunkach południowych wiodły drogi ze Szczecina do Poznania przez Stargard, Choszczno, Dobiegniew, lub przez Pyrzyce, Strzelce i Drezdenko (z odnogą przez Myślibórz i Santok).

W północnej części regionu przeważały lokacje na prawie lubeckim, w części środkowej – na prawie magdeburskim i brandenburskim. Różnica ta wynikała z handlowego charakteru miast nadmorskich i nadrzecznych oraz z ich przynależności do Hanzы. Członkostwo w tym związku kupców udokumentowane jest w przypadku takich miast, jak Darłowo, Dąbie, Goleniów, Gryfice, Gryfino, Kamień, Kołobrzeg, Koszalin, Sławno, Stargard, Szczecin, Trzebiatów i Wolin. Odrębny charakter miały miasta nowomarchijskie, w których dominowali rzemieślnicy, a związek hanzeatycki zwalczany był przez margrabiów, jako zagrażający ich władzy.

Oprócz dużych i prężnych miast zarządzanych przez samorządy istniały w regionie mniejsze ośrodki, położone na uboczu ważniejszych szlaków komunikacyjnych. Większość z nich tuż po lokacji znalazła się w rękach biskupów kamieńskich (jak Karlino i Polanów) lub możnych rodzin rycerskich – Borków, Dewitzów, Ebersteinów, Wedlów i innych.

Około połowy XIV w. istniała już w pełni wykształcona struktura miejska. Miasta były obwarowane, z murami kamienno-ceglanymi, posiadały regularny układ ulic, zabudowę mieszczańską, rynki, ratusze i kościoły oraz inne budowle użyteczności publicznej. Okresem szczytowego rozwoju miast zachodniopomorskich był XIV i XV w.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego brak jest obiektów obszarowych wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Jedynym zabytkiem obszarowym posiadającym (w części) tytuł Pomnika Historii jest Kamień Pomorski, na terenie którego znajduje się zespół katedralny.

Na obszarze województwa zachodniopomorskiego w kategorii zabytków obszarowych dominują układy urbanistyczne, które dotyczą 46 miast lub dawnych miast (Widuchowa utraciła prawa miejskie po 1945 r.). Zazwyczaj określane są jako stare miasta (29 obiektów stanowiących 59% zabytków obszarowych) lub śródmieścia (12; 23%), zajmują historycznie ukształtowane zespoły zabudowy, o różnym stopniu zachowania substancji zabytkowej, w większości przekształcone w stosunku do stanu, jaki je charakteryzował w momencie wpisu do rejestru. Pozostałe zabytki obszarowe są określane w sentencjach decyzji (orzeczeń) jako układ (lub zespół) urbanistyczny (w przypadku 4; co stanowi 8% całości), oraz pojedyncze, stanowiące kolejne 8% zespołu, określane jako historyczne założenie urbanistyczne (1), rozplanowanie ulic (1), teren (1) lub dawny plac (1). Należy wskazać, że 46 miast objętych ochroną konserwatorską stanowi ponad 70% wszystkich, 63 miast w obecnym województwie. Przy czym w 2 miastach wpisanych do rejestru jest więcej niż 1 zabytek obszarowy: w Szczecinie – 3, a w Świnoujściu – 2.

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Drewniane		Murowane		Ziemne	Glinobitka	Ruda darniowa	Betonowe	Metalowe	Brak danych	Razem
	wieńcowa/ inna	szkieletowe	cegłane	kamienne							
Białogardzki	0	13	38	1	0	0	0	0	0	0	52
Choszczeński	0	7	70	39	0	0	0	1	0	1	118
Drawski	2	16	57	9	0	0	0	0	0	3	87
Goleniowski	4	23	63	28	0	0	0	1	0	2	121
Gryficki	2	16	175	10	0	0	0	2	0	0	205
Gryfiński	0	19	130	119	0	0	0	0	0	8	276
Kamieński	3	16	100	5	0	0	0	0	0	3	127
Kołobrzeski	0	6	46	4	0	0	0	0	0	1	57
Koszalin	2	1	33	0	0	0	0	0	0	0	36
Koszaliński	2	20	79	2	0	0	0	3	0	0	106
Łobeski	0	27	62	23	0	0	0	0	0	1	113
Mysłiborski	2	10	98	15	0	0	0	0	0	4	129
Policki	4	10	27	24	0	0	0	0	0	0	65
Pyrzycki	0	9	57	44	0	0	0	0	0	0	110
Sławieński	0	16	72	1	0	0	0	0	1	0	90
Stargardzki	5	2	107	66	0	0	0	0	1	2	183
Szczecin	1	8	322	2	1	0	0	5	7	1	347
Szczecinecki	1	18	65	2	0	0	0	2	0	1	89
Świdwiński	1	16	40	3	0	0	0	0	0	1	61
Świnoujście	1	2	49	0	0	0	0	0	0	0	52
Wałecki	5	12	85	0	0	0	0	3	0	1	106
Województwo	35	267	1775	397	1	0	0	17	9	29	2530
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	5251	1041	47924	1805	185	11	5	305	180	851	57558
Udział woj. w kraju (%)	0,67%	25,65%	3,70%	21,99%	0,54%	0,00%	0,00%	5,57%	5,00%	3,41%	4,40%

Poza układami urbanistycznymi zabytki obszarowe województwa zachodniopomorskiego dotyczą również 2 zespołów ruralistycznych. Brak jest zespołów zabudowy, krajobrazów kulturowych czy innych typów występujących w Polsce.

Dominującą kategorią obszarów zabytkowych, ze względu na czas ich ukształtowania, stanowią średniowieczne układy urbanistyczne, powstałe w większości do XIII w. Organizmy te zdefiniowane są przede wszystkim przez czytelne do dzisiaj, historyczne zasady kształtowania układów komunikacyjnych, wielkości kwartałów zabudowy czy kształty rynków staromiejskich. Wszystkie te elementy przestrzennie uzasadniane są przez nieliczne, całościowe pierzeje historycznej zabudowy i historyczne budynki użyteczności publicznej. Relikty obwarowań miejskich oraz korpusy gotyckich kościołów stanowią niezmiennie elementy porządkujące panoramy i krajobrazy miejskie. Niemniej niezmienną ta wydaje się również poważnie niezagrożona, z uwagi na powszechny brak zapisów dotyczących zakresu konserwatorskiej, tak obszarów zabytkowych, jak i pojedynczych obiektów, również w odniesieniu do ekspozycji. Cechą zabytkowych układów urbanistycznych województwa staje się tym samym

zdecydowanie lepsza czytelność ich historycznych walorów w skali planistycznej niż w trzecim wymiarze, zdominowanym zarówno estetyką realizacji pierwszych dziesięcioleci powojennych, jak i współczesnymi rozwiązaniami komunikacyjnymi, architektonicznymi oraz materiałowo-technologicznymi. W wielu przypadkach skala zniszczeń wojennych i powojennych powodowała, że oczyszczone z ruin miasta (w latach 50. i 60. XX w.) pozbawione były na dużych przestrzeniach prawie w całości zabudowy kubaturowej. Brak możliwości przeprowadzenia odbudów w oparciu o historyczne koncepcje zagospodarowania oraz skutki późniejszych, w pełni świadomych, decyzji wprowadzających na te tereny ahistoryczną i dysharmonizującą zabudowę, wydają się obecnie nie do cofnięcia. Pozostają jednak znamienym, ale i uciążliwym w kontekście realnej ochrony konserwatorskiej świadectwem historii minionych lat i barbarzyńsko przerwanej ciągłości rozwoju przestrzennego miast zachodniopomorskich.

W przypadku prawie połowy wszystkich zabytków obszarowych wpisanych do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego istnieją wyznaczone strefy dodatkowe ochrony. Zjawisko to dotyczy jednak wyłącznie wpisów dawnego województwa szczecińskiego i decyzji wydanych w latach 50. XX w.¹², w których określając granice terenów objętych ochroną, wyodrębniano w sposób szczególny tereny dodatkowe. Nie były to strefy ochrony konserwatorskiej¹³, ale obszary w większości zajmujące przedpola średniowiecznych obwarowań miejskich, w obrębie których znajdowały się dawne wały i fosy. Wielkości tych obszarów określone były zazwyczaj szerokością pierścienia, poprowadzonego równoległe do linii murów miejskich, o głębokości 50–160 metrów. Ustalenia te, z dzisiejszej perspektywy, noszą znamiona decyzji nieopartych na dostatecznych przesłankach naukowych. Zapisy takie dotyczą 24 z 30 wpisanych w tym okresie układów urbanistycznych dawnego województwa szczecińskiego, w większości których zachowały się mury miejskie (w tym relikty) lub linia ich pełnego przebiegu jest znana albo możliwa do wyznaczenia. Są to Banie, Chociwel, Chojna, Choszczno, Dobra, Drawno, Goleniów, Gryfice, Gryfino, Ińsko, Kamień Pomorski, Lipiany, Maszewo, Moryń, Myślibórz, Nowogard, Płoty, Pyrzyce, Recz, Resko, Stargard, Trzcińsko-Zdrój, Trzebiatów, Widuchowa. Wyjątek stanowią wpisy Szczecina, Mieszkowic, Wolina i Barlinka. Teren Staro Miasta w Szczecinie został wpisany do rejestru zabytków w 1952 r., pod nr. 1, a przebieg granicy odnosił się do historycznej linii średniowiecznych murów. Dla Mieszkowic istnieje oryginalny załącznik graficzny, na którym strefa taka, niezależnie od braku zapisu o niej w sentencji decyzji, została zaznaczona. Wyznaczony do ochrony teren Wolina tylko w części uwzględnia linię dawnej fosy, a opisowo zdefiniowany teren starego miasta w Barlinku zawiera linię dawnych murów. Jedynym nieufortyfikowanym w średniowieczu miastem, wpisany do rejestru zabytków i posiadającym dodatkową strefę ochrony jest Widuchowa.

Pierwsze rozpoznanie miast zabytkowych Pomorza Zachodniego podjęte zostało już w 1948 r. przez architekta Wacława Podlewskiego¹⁴. Przywoływane przez niego dane odwołujące się do ma-

¹² W owym czasie Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie był Henryk Dziurla, pełniący tę funkcję w latach 1952–1960.

¹³ Termin wprowadzony został dopiero w latach 80. XX w.

¹⁴ W. Podlewski, *Zagadnienia Odbudowy miast zabytkowych Pomorza Zachodniego*, [w:] „Ochrona Zabytków”, R. I, nr 3–4, s. 110–114.

teriału zgromadzonego przez Regionalną Dyрекcyję Planowania Przestrzennego w Szczecinie wskazywały, że na terenie dawnego województwa szczecińskiego znajdowały się łącznie 74 miasta, z czego tylko 4 nie miały cech zabytkowych. Jednocześnie ponad połowa z nich uległa zniszczeniom wojennym, a aż 27 zniszczonych zostało w znacznym stopniu – od 50 do 100%. Dopuszczana już w końcu lat 40. XX w. koncepcja nie tylko odbudowy, ale i przebudowy historycznych miast Pomorza Zachodniego argumentowana była oficjalnie koniecznością usprawniania komunikacji lokalnej. Zakładano, że aż w 32 miastach inwestycje te wpłyną ujemnie na ich charakter urbanistyczny i planistyczny. Analiza tzw. planów uproszczonych zagospodarowania przestrzennego miast województwa szczecińskiego wskazywała, poza zagrożeniami komunikacyjnymi, na pomysły „otwierania perspektyw” w dzielnicach zabytkowych, na dominujące obiekty zabytkowe (jak np. kościoły), kosztem usuwania innych obiektów, również o zdiagnozowanych wartościach zabytkowych.

Aż 42 (ponad 80%) z 52 wpisów obszarowych zostało przeprowadzonych w latach 50. XX w. W ciągu następnych 45 lat wpisano do rejestru zabytków jedynie 10 obszarów. Ostatnim obszarem zabytkowym objętym w 2010 r. tą formą ochrony w województwie zachodniopomorskim jest dawny pl. Ratuszowy w Szczecinie.

Podkreślenia wymaga fakt, że zdecydowana większość wszystkich polskich wpisów obszarowych z lat 50. XX w. dotyczyła terenów tzw. Ziemi Odzyskanych. W dużej części decyzje konserwatorów wojewódzkich o obejmowaniu miast ochroną ustawową uzasadniały wyniki prowadzonych właśnie od lat 50. XX w. specjalistycznych opracowań, jakimi były tzw. studia historyczno-urbanistyczne miast, wykorzystywane w opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, również w latach późniejszych.

Wszystkie decyzje wpisujące do rejestru zabytki obszarowe można podzielić pod względem czasu ich wydania na trzy grupy:

- ponad 80% decyzji zostało wydanych w formie „orzeczenia o uznaniu za zabytek” na podstawie *rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami* w brzmieniu ustawy z 1933 r. w zakresie:
  - określenia przedmiotu ochrony o lakonicznej treści, ograniczające się do ogólnego sformułowania, np. *stare miasto w...*; w nielicznych przypadkach rozszerzone o wskazanie pojedynczych obiektów, np. *...z relikdami dawnej architektury: Brama Kamienna, kościół paraf., fragmenty murów obronnych*, lub grup bliżej nieokreślonych obiektów, np. *...oraz szereg kamienic mieszczańskich (Szczecinek), ...wraz z... pasami zieleni (Koszalin)*,
  - określenia granic ochrony w formie opisowej (np. wymieniając nazwy ulic) lub powołując się na załącznik graficzny (plan), na którym zaznaczono kolorem obejmowany ochroną obszar, dodając (nie zawsze) obszar o określonej szerokości (teren przyległy), zajmowany przez dawne wały i fosy,
  - uzasadnienia orzeczenia w formie lakonicznej, wskazujące na rodowód założenia, ewentualnie istnienie typowych lub charakterystycznych zazwyczaj dla średniowiecza cech poszczególnych elementów historycznego rozplanowania bądź szeregu zabytków architektonicznych,
  - określenie zakresu ochrony na podstawie cytatów z art. 14 wyżej wymienionego rozporządzenia.

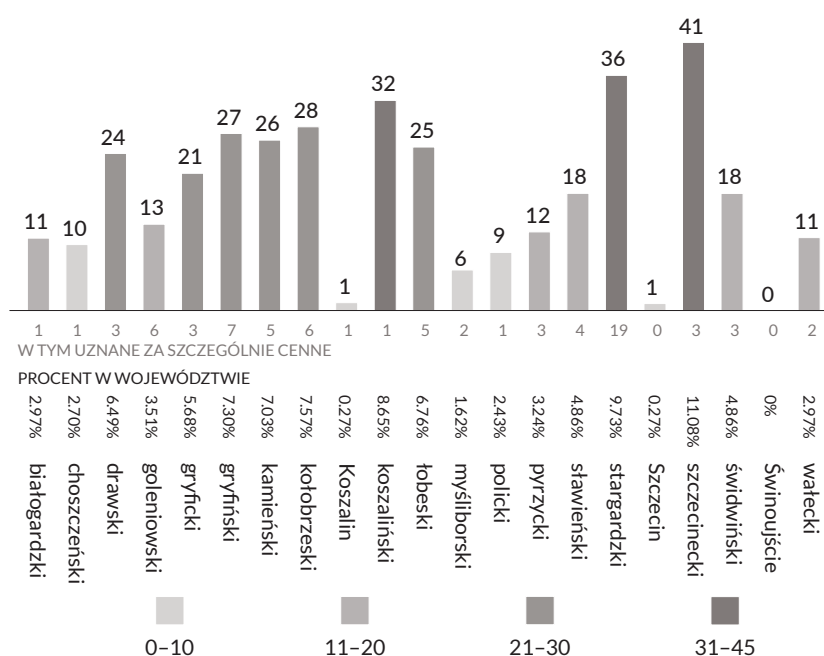
- ok. 18% decyzji wydanych w latach 60. XX w., po wejściu w życie ustawy z 1962 r. ma formę *decyzji w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków*, ale ich forma w zakresie ustalenia przedmiotu i redakcji uzasadnienia nie ulega zasadniczym zmianom w porównaniu do decyzji wcześniejszych, z wyjątkiem decyzji z 1996 r. dotyczącej historycznego założenia urbanistycznego w Cedyni posiadającej rozbudowane uzasadnienie opisujące wartości zabytkowe obszaru i załączniki graficzne precyzyjnie wskazujące na mapach ewidencyjnych przebieg granic ochrony,
- tylko 1 decyzja została wydana po 2003 r., w oparciu o obecnie obowiązującą ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Szczecin – pl. Ratuszowy), podobnie jak decyzja dotycząca Cedyni wyczerpująco opisuje przedmiot ochrony i jego wartości zabytkowe, pomijając zupełnie zakres ochrony.

3.

PREZENTACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego wpisano 370 nieruchomości zabytków archeologicznych, co w skali kraju stanowi 4,78% zasobu archeologicznego

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYDRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNIENIE CENNE (STAN NA 30.04.2016 R.)

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM KONIECZNOŚCI JEJ AKTUALIZACJI (STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja									
	obronna		obrzędowa		osadnicza/mieszkalna					
	grodzisko	grodzisko i zamek	krag kamienny	miejsce kultu, miejsce ofiarne	grodzisko + port	osada + miasto portowe	miasto	obozowisko, kompleks maglemose	osada, wieś	ślad osadniczy
Białogardzki	4	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Choszczeński	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Drawski	15	0	0	0	0	0	0	0	8	0
Goleniowski	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gryficki	13	0	1	0	0	0	0	0	2	0
Gryfiński	15	1	0	0	0	0	0	0	3	0
Kamieński	13	0	0	0	1	1	1	0	1	1
Kołobrzeski	12	0	0	0	0	0	0	0	10	0
Koszalin	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Koszaliński	25	0	0	0	0	0	0	0	5	0
Łobeski	19	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Myśliborski	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Policki	4	0	0	0	0	0	0	2	1	0
Pyrzycki	8	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Stawieński	6	0	0	0	0	0	0	0	7	0
Stargardzki	26	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Szczecin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Szczecinecki	27	0	0	0	0	0	0	0	14	0
Świdwiński	15	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Świnoujście	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wałecki	9	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Razem w województwie	234	1	1	1	1	1	1	2	62	2
Procent w województwie	63,24%	0,27%	0,27%	0,27%	0,27%	0,27%	0,27%	0,54%	16,76%	0,54%
Konieczność aktualizacji przedmiotu ochrony (liczba)	17				1	1			10	

Funkcja													Razem	
sepulkralna									gospodarcza			liczba	procent	
grób			cmentarzysko						infrastruktura	miejsce produkcji	kompleks osadniczy			
kurhanowy	grobowiec korytarzowy	megalit	kurhanowe	megalityczne	płaskie			inne						
					groby w obstawach kamiennych i/lub brukami	groby jamowe	groby popielnicowe							
0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	2	11	2,97%	
0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	10	2,70%	
0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	24	6,49%	
0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	13	3,51%	
2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	21	5,68%	
6	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	27	7,30%	
2	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	3	26	7,03%	
0	0	0	4	0	0	0	0	0	1	1	0	28	7,57%	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,27%	
0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	32	8,65%	
1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	25	6,76%	
0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6	1,62%	
1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	9	2,43%	
2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	12	3,24%	
0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	18	4,86%	
3	0	1	3	0	0	0	0	2	0	0	0	36	9,73%	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,27%	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	41	11,08%	
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	18	4,86%	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	2,97%	
17	1	1	24	1	1	1	2	5	2	1	8	370	100,00%	
4,59%	0,27%	0,27%	6,49%	0,27%	0,27%	0,27%	0,54%	1,35%	0,54%	0,27%	2,16%	100,00%		
2			4					1		1	2	39	10,54%	

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO MOŻLIWOŚCI ICH IDENTYFIKACJI W TERENIE
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Miejsce wskazane w decyzji zidentyfikowane w terenie		Stanowisko zidentyfikowane w terenie		Stanowisko niezidentyfikowane w terenie		W tym niezidentyfikowane w terenie, ponieważ prawdopodobnie nie istnieje		Razem liczba
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Białogardzki	11	2,97%	6	1,62%	5	1,35%	0	0,00%	11
Choszczeński	10	2,70%	10	2,70%	0	0,00%	0	0,00%	10
Drawski	24	6,49%	24	6,49%	0	0,00%	0	0,00%	24
Goleniowski	13	3,51%	13	3,51%	0	0,00%	0	0,00%	13
Gryficki	20	5,41%	20	5,41%	1	0,27%	0	0,00%	21
Gryfiński	27	7,30%	24	6,49%	3	0,81%	0	0,00%	27
Kamieński	26	7,03%	21	5,68%	5	1,35%	0	0,00%	26
Kołobrzeski	28	7,57%	18	4,86%	10	2,70%	0	0,00%	28
Koszalin	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	1
Koszaliński	32	8,65%	26	7,03%	6	1,62%	0	0,00%	32
Łobeski	25	6,76%	24	6,49%	1	0,27%	0	0,00%	25
Myśliborski	6	1,62%	4	1,08%	2	0,54%	0	0,00%	6
Policki	9	2,43%	4	1,08%	5	1,35%	1	0,27%	9
Pyrzycki	12	3,24%	12	3,24%	0	0,00%	0	0,00%	12
Sławieński	18	4,86%	15	4,05%	3	0,81%	0	0,00%	18
Stargardzki	36	9,73%	29	7,84%	7	1,89%	2	0,54%	36
Szczecin	1	0,27%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%	1
Szczecinecki	41	11,08%	34	9,19%	7	1,89%	0	0,00%	41
Świdwiński	18	4,86%	18	4,86%	0	0,00%	0	0,00%	18
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wałecki	11	2,97%	11	2,97%	0	0,00%	0	0,00%	11
Razem w województwie	369	99,73%	314	84,86%	56	15,14%	3	0,81%	370

objętego tą formą ochrony. 77 z nich w trakcie prowadzenia weryfikacji zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków uznano za szczególnie cenne (niecałe 1% w skali kraju), są to: grodziska (53 stanowiska), cmentarzyska, w tym również kurhanowe (18, w tym pojedyncze obiekty, m.in. megalityczne), 3 osady, 1 miejsce produkcji oraz miejsce kultu. Należy zwrócić uwagę, że stanowiska o własnej formie terenowej stanowią 92% szczególnie cennych zabytków województwa. Za wyjątkowe w tej grupie uznać trzeba grobowce megalityczne typu kujawskiego w Krępczewie (nr rej. 730) i Karsku (nr rej. 728), cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich w Grzybnicy (nr rej. 880), wczesnośredniowieczne grodzisko w Budzistowie (nr rej. 276) i kompleks stanowisk w rejonie Wolina (osady, grodzisko i cmentarzyska).

W obrębie Pomnika Historii, jakim jest zespół katedralny w Kamieniu Pomorskim, położone są 2 stanowiska – osada średniowieczna (nr rej. 671) oraz częściowo średniowieczne grodzisko (nr rej. 674).

Zabytki archeologiczne znajdują się również na terenach wpisów układów przestrzennych miast. Są to np. osada średniowieczna w Wolinie (nr rej. 630), średniowieczne grodzi-

ska w: Stargardzie (nr rej. 594), Trzebiatowie (nr rej. 734), Płotach (nr rej. 651) i w Widuchowej (nr rej. 691).

Pamiętać przy tym należy, że wszystkie miejscowości w ich historycznych granicach to de facto stanowiska archeologiczne. Ponadto, według danych z terenowej weryfikacji rejestrowych zabytków archeologicznych, kilka zabytków znajduje się na terenie rezerwatów i parków narodowych (1 na obszarze Wolińskiego Parku Narodowego, 2 na terenach rezerwatów).

W skali ponadregionalnej wyróżniają się: grobowce megalityczne typu kujawskiego w Krępcowie (nr rej. 730) i Karsku (nr rej. 728), cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich w Grzybnicy (nr rej. 880), kompleks stanowisk w rejonie Wolina (osady, grodzisko i cmentarzyska) oraz średniowieczne warzelnie soli na Wyspie Solnej w Kołobrzegu (nr rej. 284).

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków grupują się w północno-wschodniej części województwa, w powiatach: koszalińskim (ponad 8% zabytków archeologicznych województwa) i szczecińskim (ponad 11%), a także w położonym w części południowo-zachodniej powiecie stargardzkim (ponad 9%). Dysproporcja ta wynika najprawdopodobniej z niedostatecznego rozpoznania archeologicznego obszarów zalesionych. Dotyczy to zwłaszcza powiatów położonych w południowej części województwa – graniczących z województwami lubuskim i wielkopolskim (od niecałych 2 do ok. 3%).

Pierwsze 5 stanowisk archeologicznych w województwie wpisano do rejestru w 1960 r. Po tej dacie ich liczba wzrastała, by osiągnąć apogeum w 1968 r. (niecałe 26% wpisów). W latach 1969–1972 dokonano najwięcej wpisów – ok. 44%. W kolejnych dekadach liczba ta drastycznie spadła, w latach 80. wpisano 1,35%, w 90. zaś 1,62%. Ostatni zabytek archeologiczny wpisano do rejestru w 1997 r.

Zdecydowanie największą liczbę zabytków archeologicznych w województwie stanowią grodziska (ponad 60%, najwięcej w powiatach koszalińskim, stargardzkim i szczecińskim). Praktycznie wszystkie wiązać można z wczesnym średniowieczem, chociaż na części z nich znaleziono także ślady osadnictwa z wcześniejszych okresów (epoka brązu, wczesna epoka żelaza). Niecałe 17% zasobu stanowią relikty osad głównie z okresu średniowiecza i epoki brązu – wczesnej epoki żelaza. Najwięcej z nich znajduje się w powiecie szczecińskim. Cmentarzyska kurhanowe lub pojedyncze kurhany stanowią 11% wszystkich rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. Pozostałe kategorie, np. stanowiska o funkcji gospodarczej lub złożonej (zespoły osadnicze) i cmentarzyska płaskie, są dużo mniej liczne.

W przypadku wpisów 39 stanowisk konieczna jest aktualizacja przedmiotu ochrony. Najwięcej aktualizacji wymaganych jest w przypadku grodzisk (18 decyzji), osad (10) oraz kurhanów i cmentarzysk kurhanowych (6).

Około 4% decyzji nie zawiera żadnych informacji na temat datowania. W przypadku 1 określono jedynie przynależność kulturową chronionego zabytku. Wprost chronologię określono w ok. 96% wpisów archeologicznych. W 79% decyzji ujęto jedną fazę chronologiczną, reszta to stanowiska wielofazowe.

W podziale chronologicznym zabytki archeologiczne województwa prezentują się następująco: epoka kamienia (głównie neolit) – ok. 3%, epoka brązu i wczesna epoka żelaza

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH Z UWZGLĘDNIENIEM INFORMACJI OTRZYMANÝCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI DOTYCZĄCYCH ZASADNOŚCI WPISU ORAZ LOKALIZACJI I GRANIC ZABYTEKU PODANYCH
W DECYZJI (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Lokalizacja						Nieuzasadniony wpis w momencie jego powstania (zasadność wpisu wątpliwa)	
	zgodna z decyzją		niezgodna z decyzją (potrzeba poprawienia lokalizacji)		niemożliwa do ustalenia			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	11	2,97%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,54%
Choszczeński	10	2,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	22	5,95%	2	0,54%	0	0,00%	2	0,54%
Goleniowski	13	3,51%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	17	4,59%	3	0,81%	1	0,27%	1	0,27%
Gryfiński	27	7,30%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	26	7,03%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%
Kołobrzeski	26	7,03%	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%
Koszalin	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	32	8,65%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,81%
Łobeski	22	5,95%	2	0,54%	1	0,27%	3	0,81%
Mysliborski	6	1,62%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	7	1,89%	0	0,00%	2	0,54%	1	0,27%
Pyrzycki	12	3,24%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	18	4,86%	0	0,00%	0	0,00%	8	2,16%
Stargardzki	36	9,73%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,54%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%
Szczecinecki	41	11,08%	0	0,00%	0	0,00%	9	2,43%
Świdwiński	18	4,86%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wątecki	10	2,70%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	355	95,95%	9	2,43%	6	1,62%	32	8,65%

– ok. 12% stanowisk; okres wpływów rzymskich – 7%; średniowiecze – ok. 73% (66% stanowisk określono jako wczesnośredniowieczne), nowożytność – poniżej 1%.

Ze względu na błędne, niepełne lub nieprecyzyjne określenie chronologii aktualizacji wymaga 157 decyzji (ponad 40% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa).

Określenie granic ochrony uznać można za jeden z większych mankamentów wpisów do rejestru zabytków archeologicznych, ponieważ ponad 38% decyzji wymaga aktualizacji. Lokalizację i zasięg stanowisk zaznaczano nieprecyzyjnie, np. symbolem w postaci koła lub krzyża. Tylko w 3,5% decyzji lokalizacja zaznaczona została na formalnym załączniku graficznym do decyzji. W niecałych 27% w ogóle nie określono granic ochrony.

W trakcie weryfikacji w terenie potwierdzono istnienie ponad 81% stanowisk. Wynika to z faktu, że zdecydowana liczba zabytków ma swoją formę krajobrazową. Pozostałe przypadki to stanowiska płaskie, na których obserwacja powierzchni gruntu była utrudniona lub też

Granice ochrony									
oznaczone właściwie		nieokreślone		określone nieprecyzyjnie		określone, ale poprawność obecnie niemożliwa do zweryfikowania		określone niepoprawnie/ wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia)	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	1,89%	4	1,08%
1	0,27%	5	1,35%	0	0,00%	2	0,54%	2	0,54%
2	0,54%	0	0,00%	18	4,86%	2	0,54%	5	1,35%
2	0,54%	7	1,89%	0	0,00%	4	1,08%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	18	4,86%	0	0,00%	10	2,70%
0	0,00%	24	6,49%	0	0,00%	3	0,81%	0	0,00%
2	0,54%	2	0,54%	0	0,00%	1	0,27%	21	5,68%
2	0,54%	3	0,81%	16	4,32%	1	0,27%	6	1,62%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%
2	0,54%	0	0,00%	0	0,00%	6	1,62%	24	6,49%
1	0,27%	0	0,00%	21	5,68%	0	0,00%	17	4,59%
1	0,27%	3	0,81%	0	0,00%	2	0,54%	0	0,00%
1	0,27%	6	1,62%	0	0,00%	3	0,81%	1	0,27%
1	0,27%	9	2,43%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,54%
3	0,81%	1	0,27%	0	0,00%	4	1,08%	10	2,70%
3	0,81%	22	5,95%	0	0,00%	11	2,97%	0	0,00%
0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%	9	2,43%	30	8,11%
0	0,00%	1	0,27%	17	4,59%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	1	0,27%	9	2,43%
22	5,95%	85	22,97%	91	24,59%	56	15,14%	142	38,38%

brak było na niej jakichkolwiek śladów stanowiska archeologicznego. W takich sytuacjach posłkowano się wynikami wcześniejszych badań archeologicznych. Uznano, że 3 stanowiska rejestrowe prawdopodobnie nie istnieją (0,81%). Za wątpliwą uznano zasadność wpisu 6,7% stanowisk.

W kontekście potrzeby aktualizacji granic ochrony wspomnieć należy, że dokumentację ewidencyjną (Archeologiczne Zdjęcie Polski) ma aż 96,5% zabytków archeologicznych, zaś inwazyjne badania archeologiczne prowadzono na niemal 66% stanowisk. Oznacza to, że podstawowymi narzędziami do sprecyzowania granic ochrony powinna się stać dokumentacja ewidencyjna i istniejąca dokumentacja z badań wykopaliskowych.

W województwie zachodniopomorskim zwraca uwagę brak dostatecznej ochrony na warstwach kulturowych w miastach i wsiach historycznych poprzez uwzględnianie ich przy dokonywaniu wpisów do rejestru zabytków. Istniejące wpisy, głównie urbanistyczne,

chronią stanowiska archeologiczne niejako przy okazji. Dość wspomnieć, że w rejestrze zabytków archeologicznych nie ma historycznego centrum Szczecina czy Kołobrzegu. W rejestrze brakuje także stanowisk podwodnych.

Województwo zachodniopomorskie z 370 zabytkami archeologicznymi wpisanymi do rejestru plasuje się na 9. miejscu w skali kraju. Nieco ponad 77% z nich to stanowiska o własnej formie terenowej. Rozkład stanowisk rejestrowych jest nierównomierny; koncentrują się one w północno-wschodniej części województwa. Większość wpisów do rejestru pochodzi z końca lat 60. i początku 70. XX w.; 73% stanowisk datowanych jest na okres średniowiecza (głównie wczesnego), z czego większość stanowią grodziska.

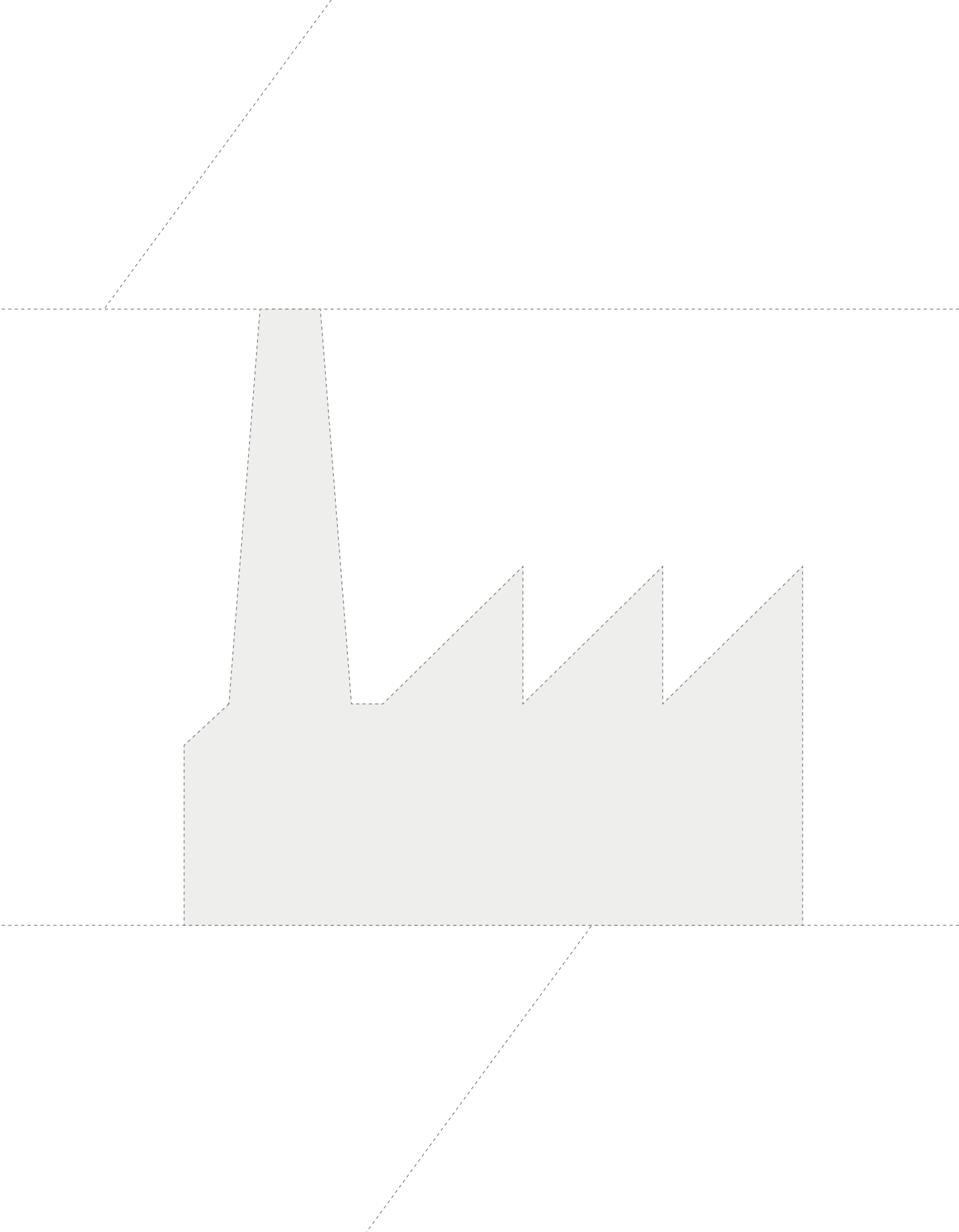
Głównym mankamentem decyzji jest nieprecyzyjne określenie lokalizacji stanowisk i granic ochrony oraz niedostateczna ochrona nawarstwień kulturowych miast i wsi historycznych, a także stanowisk podwodnych.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

IV. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

W trakcie weryfikacji rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego stwierdzono, że 2532 obiekty (81,18% całości zasobu) zachowane są w stanie niezagrażonym (o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup weryfikacyjnych w trakcie weryfikacji 2008–2015), 481 obiektów (15,42%) jest zagrożonych, 25 (0,80%) ma utracone wartości i 72 obiekty (2,31%) nie istnieją. Procentowe wskaźniki dwóch pierwszych grup weryfikacyjnych wyraźnie odróżniają się na tle pozostałych województw. W przypadku obiektów niezagrażonych wskaźnik ten jest niższy o ok. 9% od średniej krajowej, a wśród zagrożonych wyższy o ok. 11%. Powyższe dane wynikają z przyjętej metodologii podczas weryfikacji rejestru zabytków, gdzie do grupy zabytków zagrożonych kwalifikowano – oprócz obiektów w złym stanie zachowania, nieużytkowanych lub zrujnowanych – także obiekty źle użytkowane (zwłaszcza parki), wymagające remontu, niedozorowane, o nieuregulowanych lub zmieniających się formach własności (np. zespoły rezydencjonalno-folwarczne). Należy zwrócić uwagę, że we wszystkich województwach na tzw. Ziemiach Odzyskanych procentowy udział obiektów w stanie dobrym i zagrożonym wyraźnie różni się od reszty kraju. Jest to konsekwencją działania wielu czynników, do których należałoby zaliczyć nie tylko skalę zniszczeń w czasie II wojny światowej i tych równie dramatycznych powstałych w okresie pierwszych lat polskiej administracji, ale i brak po 1945 r. ciągłości kulturowej skutkujący przez całe powojenne dziesięciolecia miernym zainteresowaniem tzw. poniemieckim dziedzictwem.

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W WOJEWÓDZTWIE W PODZIALE WG STANU ZACHOWANIA
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Translokowane	Nieidentyfikowane	Przeniesione do muzeów	Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent				
Białogardzki	58	71,60%	20	24,69%	0	0,00%	2	2,47%	0	1	0	81
Choszczeński	87	67,44%	42	32,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	129
Drawski	104	82,54%	14	11,11%	3	2,38%	5	3,97%	0	0	0	126
Goleniowski	120	79,47%	27	17,88%	1	0,66%	3	1,99%	0	0	0	151
Gryficki	200	90,09%	17	7,66%	1	0,45%	4	1,80%	0	0	0	222
Gryfiński	218	86,85%	30	11,95%	2	0,80%	1	0,40%	0	0	0	251
Kamieński	127	80,38%	23	14,56%	2	1,27%	6	3,80%	0	0	0	158
Kołobrzeski	86	92,47%	2	2,15%	0	0,00%	5	5,38%	0	0	0	93
Koszalin	35	83,33%	1	2,38%	0	0,00%	6	14,29%	0	0	0	42
Koszaliński	178	91,28%	9	4,62%	0	0,00%	4	2,05%	1	3	0	195
Łobeski	130	68,42%	58	30,53%	1	0,53%	1	0,53%	0	0	0	190
Myśliborski	132	86,84%	17	11,18%	1	0,66%	2	1,32%	0	0	0	152
Policki	55	68,75%	24	30,00%	0	0,00%	1	1,25%	0	0	0	80
Pyrzycki	92	73,02%	28	22,22%	2	1,59%	4	3,17%	0	0	0	126
Sławieński	91	85,05%	5	4,67%	1	0,93%	9	8,41%	0	1	0	107
Stargardzki	176	77,53%	43	18,94%	3	1,32%	5	2,20%	0	0	0	227
Szczecin	302	92,64%	20	6,13%	0	0,00%	2	0,61%	0	2	0	326
Szczecinecki	89	69,53%	29	22,66%	2	1,56%	7	5,47%	0	1	0	128
Świdwiński	86	72,27%	29	24,37%	2	1,68%	2	1,68%	0	0	0	119
Świnoujście	34	66,67%	16	31,37%	1	1,96%	0	0,00%	0	0	0	51
Wałecki	132	80,00%	27	16,36%	3	1,82%	3	1,82%	0	0	0	165
Województwo	2532	81,18%	481	15,42%	25	0,80%	72	2,31%	1	8	0	3119

Największy odsetek zabytków w stanie niezagrożonym odnotowano w północnych i częściowo zachodnich powiatach województwa. Ilościowo dominują zabytki należące do gmin wyznaniowych, głównie kościoły, użytkowane w sposób niekolidujący, murowane, XIX-wieczne. Na tę liczbę miały wpływ nie tylko kwestie związane z ciągłością użytkowania, ale także trwałość materiałowa/konstrukcyjna oraz stosunkowo młoda metryka. W tej grupie obiektów niezagrożonych znajdują się wszystkie 3 Pomniki Historii: zespół katedralny w Kamieniu Pomorskim (XII–XV w.), założenie dawnego klasztoru Cystersów w Kołbaczu (XIII–XIV w.), zespół kościoła pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Świata i średniowieczne mury obronne miasta w Stargardzie (XIII–XV w.). Licznie reprezentowane są obiekty o wartościach ponadregionalnych, np. klasztory, kościoły katedralne, wiejskie kościoły gotyckie i ryglowe, zamki, dwory i pałace z założeniami parkowymi, budynki użyteczności publicznej w Szczecinie.

Najwięcej obiektów zagrożonych stwierdzono w środkowo-południowej części województwa, a najmniej w miastach na prawach powiatu z zabudową mieszkalną (Koszalin i Szczecin). Większość zabytków zagrożonych stanowią zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, które są charakterystycznym elementem zachodniopomorskiego krajobrazu kulturowego.

Użytkowane w dużej części przez Państwowe Gospodarstwa Rolne, od lat 90. XX w. pozostające w zasobie Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (obecnie Agencja Nieruchomości Rolnych), dziś w dużej części nieużytkowane, nieremontowane, należące do Skarbu Państwa lub będące własnością osób fizycznych i przedsiębiorstw zajmujących się zasadniczo produkcją rolną – niszczeją w szybkim tempie.

W trakcie weryfikacji stosunkowo niewiele odnotowano obiektów o utraconych wartościach, których stan zachowania wynika przede wszystkim z wieloletnich zaniedbań i braku nadzoru. Spośród zabytków nieistniejących na uwagę zasługuje znaczny odsetek obiektów szkieletowych (12% w tej kategorii), które uległy wyburzeniu. Powodem takiego stanu była dekapitalizacja zabudowy historycznej, spowodowana przede wszystkim brakiem sprawowania dostatecznej (bieżącej) opieki. Również ważną przyczyną był brak związków emocjonalnych z „zastanym” dziedzictwem kulturowym i brak świadomości wartości historycznej zabudowy, które skutkowały użytkowaniem zabytków ryglowych tylko do czasu pełnego ich wyeksploatowania. Niedostateczna opieka nad zabytkami ryglowymi prowadzi nie tylko do znacznego pogorszenia stanu technicznego, ale opuszczenia ich na rzecz nowo projektowanych lub adaptowanych obiektów – np. kościoły ryglowe w Karsiborze, Mysłowicach i Tychówku.

Nie zidentyfikowano w terenie 8 obiektów, co wynikało z nieprecyzyjnych zapisów lokalizacji w miejscowości lub zespole zabudowy. W trakcie weryfikacji (2013 r.) zmieniono wpis i adres ryglowej zagrody z Dąbek, która została przeniesiona do muzeum (skansenu) w Koszalinie, oraz translokowano (w 2008–2009) ryglową chatupę z Mścic do Policka, do zespołu rezydencjonalno-folwarcznego z zamiarem utworzenia skansenu wsi pomorskiej.

Największą kategorią zabytków w województwie są obiekty sakralne (785), spośród których 710 jest niezagrażonych (90,45% w grupie), 51 są zagrożone, 2 utraciły wartości, a 20 nie istnieje. Równie licznie jest reprezentowana kategoria zieleń (736 obiekty), w której 550 obiektów jest w stanie niezagrażonym i aż 176 zagrożonych. Na 333 budynki mieszkalne, 283 są niezagrażone, 21 jest zagrożonych, 4 utraciły wartości i aż 23 nie istnieją. Spośród 256 obiektów rezydencjonalnych tylko 160 jest w stanie niezagrażonym i aż 83 są zagrożone. Podobnie liczna jest kategoria budynków użyteczności publicznej, tj. 251 obiektów, z których zdecydowana większość (235 budynków) jest niezagrażona. Wśród 201 cmentarzy 164 nekropolie są w stanie niezagrażonym, a 35 jest zagrożonych.

Zróżnicowanie w tej kategorii zabytków wynika głównie z ich funkcji i formy własności, gdzie obiekty użytkowane zgodnie z pierwotną funkcją (np. sakralne, urzędy, domy) są w stanie niezagrażonym, a niezagospodarowane zespoły rezydencjonalno-folwarczne i przemysłowe są w stanie zagrożonym. Zróżnicowany stan zachowania na poszczególnych obszarach wynika z liczby typu obiektów w poszczególnych regionach, gdzie w miastach (np. Szczecin, Trzebiatów) dominują dobrze zachowane budynki użyteczności publicznej i domy, zaś w środkowej i południowej części regionu obiekty rezydencjonalne, parki i folwarki.

W podziale chronologicznym najwięcej zabytków pochodzi z XIX w. (1441 obiektów), z czego 1126 jest niezagrażonych (78,14% w grupie), 272 są zagrożone, 14 utraciło wartości i 24 nie istnieją. Drugą grupę, pod względem liczebności, stanowią zabytki z XVI–XVIII w., tj. 641 obiektów, spośród których ok. 75% jest w stanie niezagrażonym (490 zabytków),

107 jest zagrożonych, 9 utraciło wartości i aż 35 nie istnieje. Z okresu połowa XIII–XV w. odnotowano 497 obiektów, z których 447 jest niezagrażonych (89,94% w grupie), 40 zagrożonych i 9 nie istnieje. Na 394 zabytki XX-wieczne, 338 jest niezagrażonych (85,76% w grupie), 50 zagrożonych (12,69%) oraz jest kilka, które utraciły wartości lub nie istnieje. W 96 przypadkach nie udało się ustalić datowania zabytków, w tym 89 obiektów jest w stanie niezagrażonym.

Należy stwierdzić, że największą liczbę zabytków w stanie niezagrażonym (powyżej średniej województwa) stanowią obiekty średniowieczne i XX-wieczne, co wynika zarówno z solidności konstrukcji najstarszych budowli i niewielkiego zużycia materiału budynków najmłodszych, jak i mniejszej liczby – w tej grupie – zabytków w stosunku do innych okresów. Najwięcej obiektów zagrożonych odnotowano wśród zabytków XIX-wiecznych, co jest przede wszystkim pochodną największej liczby zabytków w tej kategorii. Wśród zabytków nieistniejących ok. 50% stanu stanowią obiekty nowożytny, wzniesione w XVI–XVIII w.

Zdecydowana większość zabytków (ok. 85%) została wzniesiona w konstrukcji murowanej, z czego ceglanych jest 1510 obiektów, a kamiennych 348. Wśród zabytków murowanych – ceglanych 1263 obiekty są niezagrażone, 191 jest zagrożonych, 12 utraciło wartości i aż 39 nie istnieje. 307 budynków kamiennych jest niezagrażonych, 38 jest zagrożonych i tylko 3 nie istnieją. Zabytki drewniane to głównie obiekty szkieletowe – ryglowe (257 budynków), z czego 194 są niezagrażone, 33 zagrożone, 4 utraciły wartości i aż 24 nie istnieją. W pozostałych kategoriach odnotowano 32 budynki drewniane, 14 betonowych, 7 metalowych, z czego zdecydowana większość jest w stanie niezagrażonym.

Wśród wszystkich budynków murowanych (ceglanych i kamiennych) ok. 86% obiektów jest zachowanych w stanie niezagrażonym. Z kolei wśród budynków drewnianych odsetek obiektów niezagrażonych wynosi ok. 76%. W obu kategoriach konstrukcyjnych odnotowano zbliżony odsetek obiektów zagrożonych (ok. 13%), co w przypadku budynków murowanych wynika z ich ilości oraz dużej liczby nieużytkowanych rezydencji, a w obiektach drewnianych ze specyfiki budulca, narażonego na stosunkowo szybszą destrukcję. Należy zwrócić uwagę na ok. 10% udziału budynków szkieletowych wśród zabytków nieistniejących i znikomy odsetek (poniżej 1%) obiektów kamiennych, co ewidentnie wiąże się z trwałością budulca i konstrukcji.

LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY (W ODNIESIENIU DO ZASOBU DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE) ZABYTEKÓW W GRUPIE OBIEKTÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH ORAZ W GRUPACH ZAGROŻEŃ W PODZIALE WG RODZAJU WŁASNOŚCI

Rodzaj własności	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrażone		Utrata wartości		Nieistniejące		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Państwowe	447	75,38%	129	21,75%	5	0,84%	11	1,85%	592
Samorządowe	428	83,76%	62	12,13%	8	1,57%	10	1,96%	508
Kościółów i związków wyznaniowych	861	91,30%	64	6,79%	3	0,32%	14	1,48%	942
Prywatne	344	73,50%	94	20,09%	7	1,50%	20	4,27%	465
Mieszane	138	69,70%	54	27,27%	1	0,51%	4	2,02%	197
Inne	202	77,69%	56	21,54%	1	0,38%	1	0,38%	260
Brak danych	112	76,71%	22	15,07%	0	0,00%	12	8,22%	146

W strukturze własności zabytków na obszarze województwa dominują obiekty należące do kościołów i związków wyznaniowych (942), a w następnej kolejności do Skarbu Państwa (592), samorządów (508), osób prywatnych (465), o innej formie własności (260) oraz mieszanej (197); w 112 przypadkach nie ustalono własności. W odniesieniu do tego zestawienia, w podobnej kolejności uporządkowane są kategorie obiektów zachowanych w stanie niezagrażonym: kościołów i związków wyznaniowych (861), państwowe (447), samorządowe (428) i prywatne (344). Jednak w ujęciu procentowym zestawienie to jest zróżnicowane; dominują obiekty należące do kościołów i związków wyznaniowych (91,30% w grupie), następnie do samorządów (83,76%) oraz – poniżej średniej wojewódzkiej – o innej własności (77,69%), państwowe (75,38%), prywatne (73,50%) i mieszane (69,70%). Wśród obiektów zagrożonych największy odsetek stwierdzono w mieszanej formie własności (27,27%; 54 obiekty), następnie państwowej (21,75%; 129), innej własności (21,54%; 56), prywatnej (20,09%; 94) i – poniżej średniej wojewódzkiej – samorządowej (12,13%; 62) oraz kościołów i związków wyznaniowych (6,79%; 64). W grupie obiektów o utraconych wartościach – tak liczbowo, jak procentowo – najwięcej należy do samorządów (8; 1,57% w grupie) i osób prywatnych (7; 1,50%). Najwięcej obiektów nieistniejących (20) należało do właścicieli prywatnych (4,27%), a następnie do kościołów i związków wyznaniowych (14; 1,48%), państwa (11; 1,85%) i samorządów (10; 1,96%). Należy stwierdzić, że w najlepszym stanie są zachowane zabytki należące do kościołów i związków wyznaniowych oraz samorządów, zaś wśród obiektów zagrożonych, o utraconych wartościach i nieistniejących większość jest własnością państwową i prywatną.

Stan zachowania obszarów zabytkowych w województwie należy uznać za zróżnicowany. Obszary staromiejskie, w większości znacznie zniszczone w wyniku działań wojennych i powojennych, posiadały na początku lat 50. XX w., a więc w czasie obejmowania ich ochroną konserwatorską, niewielki procent (relikty) zachowanych zabytków nieruchomych, szczególnie w obrębie murów. Ośrodki miejskie pozbawione w dużym stopniu historycznego zainwestowania miały wielki potencjał wartości estetycznych, możliwych do odtworzenia poprzez zastosowanie właściwych form architektonicznych i rozwiązań urbanistycznych. Zachowane lub możliwe do odtworzenia układy komunikacyjne, wielkości kwartałów oraz linie i formy zabudowy mogły gwarantować kontynuację wielowiekowych zasad kształtowania przestrzeni. Wprowadzone jednak nowe rozwiązania nie zakładały realizacji tego kierunku. W tym duchu dopiero od lat 90. XX w. były przeprowadzane znaczące działania inwestycyjne, jak chociażby odbudowa szczecińskiego Podzamcza. Wcześniej, głównie ze względów politycznych, ale i w wyniku myślenia w duchu przedwojennego modernizmu, doprowadzono do kreacji nowych wartości i dewaloryzacji wartości zabytkowych. Należy zauważyć, że ze względu na stopień obecnego zainwestowania, gdzie np. dominuje zabudowa blokowa lat 60. i 70. XX w., a budynki historyczne stanowią jedynie kilkuobiektywne zespoły zabytków nieruchomych, zagrożenia dla wartości tych obszarów są niewielkie, przy jednocześnie znacznie obniżonych wartościach zabytkowych całości.

Mimo tej znacznej dewaloryzacji zasobu miast historycznych trzeba wskazać, że w kilku przypadkach stan zachowania zabytków obszarowych należy uznać za dość dobry. W grupie tej znajdują się obszary o mniejszej skali, gdzie nie nastąpiły tak spektakularne zniszczenia,

a stosunkowo duża część budynków historycznych zachowana jest w stopniu zadowalającym, tak co do formy, jak i substancji budowlanej. Powojenne inwestycje uzupełniające historyczną tkankę zabudowy ograniczają się w tych ośrodkach do pojedynczych obiektów, niestanowiących zespołów czy osiedli i mimo swoich ahistorycznych rozwiązań niedominujących we wnętrzach historycznych. Postępująca w ostatnich latach dekapitalizacja skromnej zazwyczaj zabudowy, ale i oczywista chęć poprawy standardów życia stają się źródłem fali niekontrolowanych modernizacji, przebudów i rozbudów, a nawet rozbiórek. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów rewitalizacji i kompleksowych rozwiązań konserwatorskich oraz realnego finansowego wsparcia dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych będzie skutkować pogarszaniem się stanu zachowania tych obszarów. Ochrona konserwatorska tych terenów również staje się iluzoryczna.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009–2015

Podczas weryfikacji stwierdzono, że w stanie niezagrożonym (tj. o różnym stanie zachowania, niezaliczonych do grup weryfikacyjnych) są 2532 obiekty nieruchome, co stanowi 81,18% całego zasobu zabytków w województwie. W tej grupie należy odnotować 3 zespoły wpisane na listę Pomników Historii: zespół katedralny w Kamieniu Pomorskim (XII–XV w.), założenie dawnego klasztoru Cystersów w Kołbaczu (XIII–XIV w.) oraz zespół kościoła pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Świata i średniowieczne mury obronne miasta w Starogardzie (XIII–XV w.); łącznie 18 obiektów. Na uwagę zasługują również liczne obiekty i obszary o wartościach ponadregionalnych, np. klasztor pocysterski w Bierzwniku (XIV w.), kościoły katedralne w Kołobrzegu (XIV w.), Koszalinie (XIV w.), Szczecinie (XIII–XIV w.), wiejskie kościoły gotyckie w Chwarszczanach (XIII w.) i Iwęcinnie (XIV w.) oraz ryglowe w Dzisnej (koniec XVI w.), Ciećmierzu (1604 r.), zamki w Darłowie (XIV–XVI w.) i Pęzinie (XIV–XIX w.), dwór w Kulicach (I połowa XIX w.), pałac w Przelewicach (1805 r.), ryglowy dwór w Świerzynie (1718–1730), budynki użyteczności publicznej w Szczecinie, parki miejskie w Szczeci-

nie (XIX w.), cmentarz centralny w Szczecinie (1900 r.) oraz zespół stadniny koni w Łobzie (czwarta ćwierć XIX w.).

Obszar województwa jest zróżnicowany pod względem rozmieszczenia zabytków zachowanych w stanie niezagrażonym, co wynika z ogólnej liczby obiektów w danym powiecie, dominujących kategorii na danym obszarze, funkcji oraz sposobu użytkowania, a także aktualnych przekształceń własnościowych. Największy odsetek – powyżej średniej w województwie – zabytków zachowanych w stanie niezagrażonym odnotowano w północnej części województwa. W 4 powiatach (miasto Szczecin oraz powiaty kołobrzeski, koszaliński i gryficki) obiekty z tej kategorii stanowią powyżej 90% zabytków. Wyraźnie mniejszy odsetek zabytków niezagrażonych znajduje się w środkowej, południowo-wschodniej, a także zachodniej części województwa, w powiatach: miasto Świnoujście (66,67%), łobeskim (68,47%), polickim (68,75%) i białogardzkim (71,60%). Również zróżnicowany jest udział tej grupy zabytków tak w ramach miast na prawach powiatu, jak i w pozostałych powiatach. W Szczecinie występuje największa liczba i odsetek obiektów z tej kategorii, a w Świnoujściu są to wartości najmniejsze. W powiatach gryfickim i kołobrzeskim odnotowano powyżej 90% obiektów niezagrażonych, a w sąsiednich powiatach łobeskim i białogardzkim odsetek wynosi ok. 70%.

Podstawową przyczyną zróżnicowania terytorialnego obiektów w stanie niezagrażonym jest znaczny udział zespołów rezydencjonalno-folwarcznych (szczególnie w części środkowej i południowej województwa), których zły stan techniczny oraz brak funkcji rzutuje na ogólny obraz tej grupy zabytków.

Wśród zabytków zachowanych w stanie niezagrażonym dominują obiekty sakralne (710 zabytków), a w następnej kolejności: zieleni (550), budynki mieszkalne (283) i budynki użyteczności publicznej (235). Największy odsetek w tej kategorii odnotowano w odniesieniu do budynków użyteczności publicznej (93,63%), obiektów obronnych (90,54%) i sakralnych (90,45%). Równie licznie (ilościowo) są reprezentowane rezydencje (160 obiektów), ale stanowią one najmniejszy odsetek (tylko 62,50%). Spośród zabytków sakralnych, obiekty niezagrażone odnotowano we wszystkich powiatach, najwięcej w gryfińskim (96 obiektów, 97,96% w podgrupie), stargardzkim (65; 89,04%) i goleniowskim (51; 92,73%). Prawie we wszystkich powiatach (z wyjątkiem świdwińskiego) w stanie niezagrażonym występują obiekty użyteczności publicznej, najwięcej w powiatach miasto Szczecin (77 obiektów; 97,47% w podgrupie), gryfickim (35; 97,22%) i kamieńskim (33; tylko 78,57%).

Duży odsetek niezagrażonych obiektów sakralnych i użyteczności publicznej wynika przede wszystkim z ich funkcji i aktualnego użytkowania, połączonego z bieżącymi remontami, fachowymi pracami konserwatorskimi oraz ogólną dbałością. Duża liczba, a także odsetek niezagrażonych w Szczecinie budynków użyteczności publicznej (97,47%) i mieszkalnych (95,06%) wynika ze specyfiki miasta będącego historycznym i współczesnym centrum administracyjno-gospodarczym oraz użytkowania tych obiektów zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem.

W tej grupie najwięcej niezagrażonych obiektów pochodzi z XIX w. (1126), a w następnej kolejności z XVI–XVIII w. (490) i połowy XIII–XVI w. (447), co stanowi proporcjonalne odzwierciedlenie całości zabytków w tych przedziałach czasowych i występują one we wszystkich

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	17	80,95%	2	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	1	14,29%	30	100,00%
Choszczeński	43	91,49%	4	80,00%	6	100,00%	0	0,00%	5	33,33%	7	33,33%
Drawski	29	87,88%	1	100,00%	6	100,00%	1	50,00%	8	80,00%	37	84,09%
Goleniowski	51	92,73%	5	83,33%	12	100,00%	0	0,00%	5	62,50%	7	36,84%
Gryficki	39	92,86%	7	100,00%	35	97,22%	2	100,00%	6	40,00%	25	83,33%
Gryfiński	96	97,96%	10	83,33%	10	100,00%	0	0,00%	10	62,50%	23	56,10%
Kamieński	15	83,33%	2	100,00%	33	78,57%	1	100,00%	11	64,71%	37	86,05%
Kołobrzeski	21	100,00%	6	100,00%	4	100,00%	0	0,00%	7	100,00%	32	94,12%
Koszalin	5	100,00%	1	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	100,00%
Koszaliński	44	93,62%	0	0,00%	1	50,00%	1	100,00%	20	83,33%	84	94,38%
Łobeski	44	89,80%	0	0,00%	2	66,67%	1	50,00%	10	47,62%	42	53,16%
Mysłiborski	39	86,67%	4	100,00%	8	100,00%	0	0,00%	8	57,14%	35	100,00%
Policki	25	78,13%	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	5	83,33%	8	61,54%
Pyrzycki	37	88,10%	4	80,00%	1	100,00%	0	0,00%	12	60,00%	6	30,00%
Sławieński	34	91,89%	4	100,00%	4	100,00%	1	100,00%	3	50,00%	15	93,75%
Stargardzki	65	89,04%	6	85,71%	7	100,00%	3	75,00%	18	75,00%	31	62,00%
Szczecin	24	96,00%	5	83,33%	77	97,47%	1	100,00%	5	83,33%	24	100,00%
Szczecinecki	31	91,18%	1	100,00%	2	100,00%	1	100,00%	9	52,94%	24	55,81%
Świdwiński	23	85,19%	2	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	9	75,00%	42	67,74%
Świnoujście	4	100,00%	3	100,00%	9	81,82%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%
Wałecki	24	80,00%	0	0,00%	12	100,00%	2	100,00%	8	72,73%	33	94,29%
Województwo	710	90,45%	67	90,54%	235	93,63%	16	69,57%	160	62,50%	550	74,73%

powiatach. Jednak największy odsetek niezagrażonych zabytków odnotowano wśród obiektów pochodzących z połowy XIII–XVI w. (89,94%) i XX-wiecznych (85,79%). Około 90 obiektów nie ma ustalonego datowania, a zachowane są w stanie niezagrażonym. Najwięcej niezagrażonych zabytków XIX-wiecznych znajduje się w powiatach miasto Szczecin (152; 95,00%), gryfickim (107; 90,68%) i koszalińskim (91; 88,35%). Aż w 9 powiatach całość XIII-wiecznych zabytków jest w stanie niezagrażonym. Duży odsetek niezagrażonych obiektów średniowiecznych wynika przede wszystkim z poszanowania i opieki nad najstarszymi zabytkami oraz prowadzonych – w różnych okresach – prac budowlano-konserwatorskich. W przypadku obiektów XX-wiecznych tym wyznacznikiem jest niewielki procent zużycia materiału/konstrukcji tych najmłodszych zabytków.

Pod względem konstrukcyjnym wśród obiektów niezagrażonych dominują dwie grupy zabytków: murowane (głównie ceglane) oraz drewniane – szkieletowe. Podobny podział i odsetek odnotowano w grupie zabytków zachowanych w stanie niezagrażonym. Największą grupę stanowią budynki murowane – ceglane (1263 obiekty; 83,64%) i kamienne (307; 88,22%). Równie licznie są reprezentowane budynki szkieletowe – ryglowe (194), ale z uwagi na specyfikę konstrukcji i narażenie na zniszczenia odsetek w stanie dobrym wynosi tylko 75,49% obiektów.

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	10,00%	1	100,00%	1	33,33%	1	100,00%	1	50,00%	1	100,00%	58	71,60%
1	12,50%	2	100,00%	5	83,33%	0	0,00%	11	84,62%	3	75,00%	87	67,44%
3	42,86%	4	80,00%	9	90,00%	2	50,00%	4	100,00%	0	0,00%	104	82,54%
2	100,00%	3	75,00%	11	84,62%	1	25,00%	18	85,71%	5	83,33%	120	79,47%
2	100,00%	9	81,82%	48	97,96%	12	92,31%	8	100,00%	7	100,00%	200	90,09%
6	75,00%	9	100,00%	26	100,00%	2	100,00%	17	94,44%	9	90,00%	218	86,85%
8	100,00%	2	33,33%	14	93,33%	2	66,67%	1	100,00%	1	50,00%	127	80,38%
2	100,00%	3	60,00%	3	60,00%	1	50,00%	5	100,00%	2	100,00%	86	92,47%
0	0,00%	3	100,00%	12	63,16%	2	100,00%	0	0,00%	4	100,00%	35	83,33%
8	100,00%	3	100,00%	6	60,00%	3	100,00%	4	100,00%	4	100,00%	178	91,28%
13	92,86%	0	0,00%	7	100,00%	2	100,00%	7	77,78%	2	100,00%	130	68,42%
9	64,29%	0	0,00%	11	84,62%	2	66,67%	13	100,00%	3	100,00%	132	86,84%
1	100,00%	2	100,00%	5	83,33%	0	0,00%	5	45,45%	2	33,33%	55	68,75%
14	82,35%	0	0,00%	8	80,00%	0	0,00%	8	100,00%	2	100,00%	92	73,02%
1	100,00%	4	80,00%	11	64,71%	6	75,00%	5	100,00%	3	100,00%	91	85,05%
5	83,33%	5	100,00%	9	90,00%	7	77,78%	12	54,55%	8	80,00%	176	77,53%
1	33,33%	27	96,43%	77	95,06%	30	83,33%	2	66,67%	29	85,29%	302	92,64%
10	55,56%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	100,00%	2	100,00%	89	69,53%
4	80,00%	0	0,00%	1	33,33%	1	33,33%	2	100,00%	0	0,00%	86	72,27%
0	0,00%	0	0,00%	12	60,00%	3	42,86%	1	100,00%	0	0,00%	34	66,67%
5	41,67%	2	100,00%	7	77,78%	3	75,00%	34	75,56%	2	66,67%	132	80,00%
96	65,75%	82	82,83%	283	84,98%	80	73,39%	164	81,59%	89	83,96%	2532	81,18%

Budynki murowane w dobrym stanie odnotowano we wszystkich powiatach, a najwięcej w stargardzkim (258 obiektów; 92,47%) i gryfickim (147; 92,45%). W 6 powiatach wszystkie budynki kamienne są zachowane w stanie dobrym, a najwięcej występuje ich w powiatach gryfińskim (86), stargardzkim (55) i pyrzyckim (34). Elementem sprzyjającym takiemu stanowi jest trwałość materiału kamiennego i solidność sztuki budowlanej.

Praktycznie we wszystkich powiatach, z wyjątkiem miasta Koszalina, odnotowano budynki szkieletowe (ryglowe), a najwięcej w stanie niezagrażonym znajduje się w powiatach łobeskim (23 obiekty), goleniowskim (20) i gryfińskim (18; 100% zabudowy szkieletowej).

Spośród 14 obiektów betonowych, 11 jest niezagrażonych. W tej grupie na uwagę zasługują obiekty występujące w Szczecinie – kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (1913–1919), hale zajezdni tramwajowej na Niemierzynie (1907–1912) oraz kioski (wiaty) tramwajowe przy ul. Arkońskiej (1924–1925). Również w Szczecinie znajdują się wszystkie (5 obiektów) niezagrażone zabytki wzniesione w konstrukcji metalowej; są to głównie ogrodzenia willi i obiektów użyteczności publicznej oraz wiaty peronowe.

Zdecydowana większość zabytków zachowanych w stanie niezagrażonym należy do kościołów i związków wyznaniowych (odnotowano 861 obiektów, które stanowią 91,30% całości w tej grupie zabytków). Tak licznie odnotowana grupa wynika z dominującej funkcji

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Białogardzki	0	0,00%	7	87,50%	17	94,44%	28	60,87%	3	50,00%	3	100,00%	58
Choszczeński	1	100,00%	32	88,89%	11	47,83%	23	50,00%	14	87,50%	6	85,71%	87
Drawski	1	100,00%	5	71,43%	32	91,43%	43	75,44%	13	81,25%	10	100,00%	104
Goleniowski	0	0,00%	32	88,89%	24	70,59%	38	74,51%	17	89,47%	9	90,00%	120
Gryficki	2	100,00%	39	95,12%	34	80,95%	107	90,68%	17	94,44%	1	100,00%	200
Gryfiński	19	90,48%	77	96,25%	36	75,00%	66	80,49%	14	100,00%	6	100,00%	218
Kamieński	1	100,00%	12	85,71%	26	72,22%	65	82,28%	20	80,00%	3	100,00%	127
Kołobrzeski	5	100,00%	9	100,00%	12	80,00%	46	92,00%	13	100,00%	1	100,00%	86
Koszalin	0	0,00%	6	100,00%	5	55,56%	18	90,00%	6	85,71%	0	0,00%	35
Koszaliński	0	0,00%	20	90,91%	46	97,87%	91	88,35%	11	84,62%	10	100,00%	178
Łobeski	0	0,00%	10	76,92%	47	73,44%	65	65,00%	3	50,00%	5	71,43%	130
Myśliborski	6	100,00%	19	90,48%	34	77,27%	49	87,50%	17	94,44%	7	100,00%	132
Policki	1	25,00%	15	62,50%	16	64,00%	18	81,82%	5	100,00%	0	0,00%	55
Pyrzycki	4	100,00%	33	86,84%	16	66,67%	28	58,33%	10	90,91%	1	100,00%	92
Sławiński	0	0,00%	30	93,75%	11	73,33%	32	84,21%	13	81,25%	5	83,33%	91
Stargardzki	0	0,00%	61	91,04%	37	75,51%	59	66,29%	9	90,00%	10	100,00%	176
Szczecin	1	100,00%	28	90,32%	15	88,24%	152	95,00%	98	90,74%	8	88,89%	302
Szczecinecki	0	0,00%	2	100,00%	24	70,59%	51	64,56%	11	91,67%	1	100,00%	89
Świdwiński	1	100,00%	6	100,00%	16	66,67%	57	72,15%	4	66,67%	2	66,67%	86
Świnoujście	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	15	65,22%	18	66,67%	0	0,00%	34
Wałecki	0	0,00%	3	100,00%	31	81,58%	75	78,95%	22	78,57%	1	100,00%	132
Województwo	42	84,00%	447	89,94%	490	76,44%	1126	78,14%	338	85,79%	89	92,71%	2532

sakralnej i stałej troski wspólnot wyznaniowych o dobry stan techniczny i użytkowy tych zabytków. Równie licznie są reprezentowane dwie grupy, tj. należące do Skarbu Państwa (447; 75,38% w grupie) i samorządów (428; 83,76%). Mniejszy odsetek obiektów należących do Skarbu Państwa należy tłumaczyć m.in. trwającym procesem przekształceń własnościowych. Spośród 138 zabytków mających mieszaną formę własności, tylko 69,70% jest zachowanych w stanie niezagrażonym. W tym przypadku można stwierdzić, że współwłasność nie służy dobremu stanowi zachowania obiektów zabytkowych. 202 obiekty niezagrażone mają inną formę własności, a w 112 przypadkach nie udało się ustalić właściciela.

Wśród 1970 zabytków użytkowanych w sposób niekolidujący, aż 1913 obiektów (97,10%) jest niezagrażonych. W tej podgrupie dominują zabytki należące do kościołów i związków wyznaniowych (771 obiekty), przede wszystkim budynki sakralne. Najmniej obiektów w tej podgrupie odnotowano wśród zabytków o mieszanej formie własności (97) oraz o nieustalonej własności (47). Na 54 obiekty niezagrażone, których użytkowanie koliduje z zabytkiem, odnotowano 12 przypadków. Z ogólnej liczby 857 obiektów nieużytkowanych, ok. 55% (472) jest zachowanych niezagrażonym. W tej podgrupie dominują zabytki należące do Skarbu Państwa (134). Równie licznie są reprezentowane zabytki będące własnością samorządów (97) i prywatne (73).

Wśród 1913 zabytków niezagrożonych, które są użytkowane w sposób niekolidujący, blisko 1/3 to budynki sakralne (666 obiektów). Około 26% zabytków w tej podgrupie stanowi zielen (256) i budynki mieszkalne (254). W sposób niekolidujący jest użytkowanych 197 budynków użyteczności publicznej i 135 rezydencji. Duży odsetek obiektów sakralnych, mieszkalnych i użyteczności publicznej wynika z aktualnej funkcji i nieprzerwanego sposobu użytkowania zabytku. W pozostałych podgrupach związanych z pierwotną funkcją odnotowano poniżej 100 obiektów zachowanych w stanie niezagrożonym, tj. od 10 zamków do 95 cmentarzy. Na 12 obiektów użytkowanych w sposób kolidujący, połowę stanowią parki, zagrożone głównie w wyniku różnych inwestycji realizowanych na ich obszarach, np. Skrzynka (II połowa XIX w.), Grzmiąca (XVII/XVIII w.). Charakterystycznym przykładem jest także zamek w Starym Drawsku (XIV–XVI w.), gdzie na majdanie zamkowym urządzono plenerową scenografię (pseudozabudowę), kolidującą z zabytkową substancją, tak w warstwie estetycznej, jak formalnej – ingerującą w historyczne mury.

W grupie 857 zabytków nieużytkowanych, tylko 472 obiekty są niezagrożone, a ok. 50% tej podgrupy stanowi zielen (247 obiektów spośród 377). Są to w większości parki przy rezydencjach, które – mimo częstego braku funkcji czy użytkownika – zachowały naturalne walory zabytkowej zieleni. Podobnie stan zachowania wygląda na zabytkowych, nieużytkowanych cmentarzach, gdzie 59 obiektów (spośród 93) jest w stanie niezagrożonym. W podgrupie obiektów nieużytkowanych, ale niezagrożonych odnotowano: 27 budynków obronnych, po 22 budynki sakralne i rezydencjonalne i po 19 budynków mieszkalnych i przemysłowych; razem 109 obiektów (spośród 263 nieużytkowanych).

Podczas weryfikacji rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego stwierdzono liczne przykłady zagrożeń obiektów (niezakwalifikowanych do grupy szczególnie zagrożonych), których aktualny stan – tak formalny, jak techniczny – może w przyszłości skutkować negatywnymi konsekwencjami. W tej grupie dominują zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, które są np. nieużytkowane, ale tymczasowo zabezpieczone, dozorowane lub w trakcie remontów, lecz bez bliżej nieokreślonej daty zakończenia prac. Z kolei użytkowane rezydencje wymagają stałej troski i prac konserwatorskich, aby nie dopuścić do pogorszenia ich stanu. Budynki folwarczne narażone są na zmianę funkcji, co może skutkować zmianami w obrębie formy architektonicznej. W przypadku parków wiele zagrożeń wynika z ogólnych zaniedbań i braku pielęgnacji, które mogą rzutować na czytelność kompozycji czy stan zdrowotny starodrzewu. Wiele obiektów (np. sakralnych i użyteczności publicznej) zostało w ostatnim okresie poddanych remontom, które w części wiążą się z tzw. estetyzacją (np. czyszczenie elewacji), które nie rozwiązują problemów natury konstrukcyjno-budowlanej i konserwatorskiej. W budynkach mieszkalnych powszechnym procesem jest wymiana stolarki, która nawet pomimo wiernego, choć bardzo rzadkiego, odtworzenia – zawsze uszczupla historyczną substancję zabytkową. Z uwagi na koszty związane z remontami obiektów zabytkowych, liczne prace są rozłożone w bliżej nieokreślonym czasie, co może wpłynąć na stan zachowania zabytkowej substancji lub są realizowane w krótszych terminach z uwagi na konieczność terminowego rozliczania funduszy pomocowych, co często pozostaje w sprzeczności z prawidłowymi procesami technologicznymi przeprowadzanych prac. Należy również dodać, że wskazane podczas weryfikacji

**ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Białogardzki	0	0,00%	7	53,85%	20	57,14%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	5	71,43%	31	62,00%	32	86,49%	0	0,00%
Drawski	2	100,00%	13	81,25%	38	79,17%	7	77,78%	0	0,00%
Goleniowski	3	75,00%	20	86,96%	49	85,96%	22	88,00%	0	0,00%
Gryficki	2	100,00%	8	66,67%	147	92,45%	9	90,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	18	100,00%	73	84,88%	86	100,00%	0	0,00%
Kamieński	1	33,33%	11	68,75%	74	80,43%	2	100,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	3	50,00%	41	95,35%	4	100,00%	0	0,00%
Koszalin	2	100,00%	0	0,00%	27	81,82%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	1	50,00%	15	75,00%	70	92,11%	1	100,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	23	88,46%	39	73,58%	19	82,61%	0	0,00%
Myśliborski	1	50,00%	4	44,44%	64	83,12%	14	93,33%	0	0,00%
Policki	2	66,67%	9	90,00%	15	75,00%	16	69,57%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	7	87,50%	37	75,51%	34	82,93%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	10	62,50%	60	88,24%	1	100,00%	0	0,00%
Stargardzki	4	100,00%	1	50,00%	71	84,52%	55	87,30%	0	0,00%
Szczecin	1	100,00%	6	100,00%	258	92,47%	2	100,00%	0	0,00%
Szczecinecki	1	100,00%	14	77,78%	42	73,68%	1	50,00%	0	0,00%
Świdwiński	1	100,00%	11	68,75%	27	79,41%	2	66,67%	0	0,00%
Świnoujście	1	100,00%	1	50,00%	29	64,44%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	3	75,00%	8	66,67%	51	78,46%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	25	78,13%	194	75,49%	1263	83,64%	307	88,22%	0	0,00%

**LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I RODZAJU WŁASNOŚCI ORAZ UDZIAŁ
PROCENTOWY W ZASOBIE DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ
W LATACH 2009–2015)**

Rodzaj własności	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Państwowe	296	49,92%	14	2,36%	247	41,65%
Samorządowe	327	63,99%	2	0,39%	150	29,35%
Kościółów i związków wyznaniowych	789	83,67%	1	0,11%	104	11,03%
Prywatne	267	57,05%	13	2,78%	152	32,48%
Mieszane	104	52,53%	10	5,05%	66	33,33%
Inne	139	53,46%	10	3,85%	89	34,23%
Brak danych	48	32,88%	4	2,74%	49	33,56%
Razem	1970	63,16%	54	1,73%	857	27,48%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	27
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	69
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%	63
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	95
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	167
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	178
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	89
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	49
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	29
0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	90
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	81
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	84
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	42
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	78
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	71
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	133
0	0,00%	0	0,00%	3	60,00%	5	100,00%	1	100,00%	276
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	59
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	42
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	31
0	0,00%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	1	100,00%	65
0	0,00%	0	0,00%	11	78,57%	6	85,71%	12	85,71%	1818

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I FUNKCJI HISTORYCZNEJ ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE ZABYTKÓW DANEGO RODZAJU (FUNKCJI PIERWOTNEJ) W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Funkcja pierwotna	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Sakralne	681	86,75%	2	0,25%	59	7,52%
Obronne	35	47,30%	1	1,35%	32	43,24%
Zamki	10	43,48%	2	8,70%	9	39,13%
Użyteczności publicznej	198	78,88%	5	1,99%	28	11,16%
Rezydencjonalne	141	55,08%	1	0,39%	100	39,06%
Zieleń	269	36,55%	36	4,89%	377	51,22%
Folwarczne	74	50,68%	1	0,68%	57	39,04%
Gospodarcze	73	73,74%	1	1,01%	10	10,10%
Mieszkalne	265	79,58%	4	1,20%	29	8,71%
Przemysłowe	57	52,29%	0	0,00%	43	39,45%
Cmentarze	97	48,26%	0	0,00%	93	46,27%
Inne	70	66,04%	1	0,94%	20	18,87%
Razem	1970	63,16%	54	1,73%	857	27,48%

niewielkie w obecnej skali zagrożenia (np. zieleń – porosty na koronach murów, nieszczelne rynny, opaski betonowe wokół budynków) mogą w niedalekiej przyszłości spowodować – przy braku podejmowania działań zaradczych – znaczne zagrożenia konstrukcyjne.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW W LATACH 2009–2015

OBIEKTY SZCZEGÓLNIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

Na obszarze województwa zachodniopomorskiego odnotowano 481 obiektów zagrożonych, co stanowi aż 15,42% całości rejestru zabytków. W tej kategorii odnotowano ok. 20 obiektów o ponadregionalnych wartościach. Na uwagę zasługują pozostałości XIV-wiecznych zespołów klasztornych – np. w Bierzwniku, Kołbaczu, Pełczycach; XIV-wieczne zamki – np. w Dobrej, Nowogardzie (ob. więzienie) i Swobnicy; pałace – np. w Kłębowcu

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	2	9,52%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	5	71,43%	0	0,00%
Choszczeński	4	8,51%	1	20,00%	0	0,00%	1	100,00%	10	66,67%	14	66,67%
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	20,00%	7	15,91%
Goleniowski	2	3,64%	1	16,67%	0	0,00%	1	100,00%	3	37,50%	12	63,16%
Gryficki	3	7,14%	0	0,00%	1	2,78%	0	0,00%	7	46,67%	5	16,67%
Gryfiński	2	2,04%	2	16,67%	0	0,00%	1	100,00%	5	31,25%	17	41,46%
Kamieński	2	11,11%	0	0,00%	9	21,43%	0	0,00%	6	35,29%	5	11,63%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	5,88%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	1	2,13%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	16,67%	3	3,37%
Łobeski	5	10,20%	0	0,00%	1	33,33%	1	50,00%	11	52,38%	35	44,30%
Myśliborski	6	13,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	35,71%	0	0,00%
Policki	6	18,75%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	5	38,46%
Pyrzycki	3	7,14%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	40,00%	13	65,00%
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,25%
Stargardzki	7	9,59%	1	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	5	20,83%	18	36,00%
Szczecin	1	4,00%	0	0,00%	2	2,53%	0	0,00%	1	16,67%	0	0,00%
Szczecinecki	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	23,53%	19	44,19%
Świdwiński	2	7,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	25,00%	20	32,26%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	2	18,18%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	4	13,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	27,27%	0	0,00%
Województwo	51	6,50%	6	8,11%	15	5,98%	5	21,74%	83	32,42%	176	23,91%

(XVII/XVIII w.), Otoku (1864 r.), Starogardzie Łobeskim (XVIII w.) i Żelmowie (I połowa XIX w.) oraz zespół secesyjnych kamienic w Świnoujściu przy ul. Hołdu Pruskiego (początek XX w.).

W większości powiatów odnotowano powyżej 10 obiektów zagrożonych, a jedynie w 4 powiatach, w północno-wschodniej części województwa, stwierdzono kilka zabytków w tej kategorii: miasto Koszalin (1 obiekt), kołobrzeski (2), sławieński (5) i koszalińskim (9). Najwięcej zabytków zagrożonych odnotowano w środkowo-południowej części województwa, w powiatach łobeskim (58), stargardzkim (43) i choszczeńskim (42). W 10 powiatach odnotowano wyższy od średniej województwa (15,42 %) odsetek obiektów zagrożonych w odniesieniu do zasobów danego powiatu, np. choszczeński (32,56% w grupie), miasto Świnoujście (31,37%), łobeski (30,53%) i policki (30%).

W Szczecinie obiekty zagrożone stanowią zaledwie ok. 6% całości zasobu powiatu. W 2 miastach na prawach powiatu proporcje te są zróżnicowane: Koszalin (ok. 2% zagrożonych), Świnoujście (31% zagrożonych). W pozostałych powiatach liczba obiektów zagrożonych jest zbliżona do średniej województwa i wynosi 13–15% w grupie.

W powiatach o największym odsetku obiektów zagrożonych dominują zabytki w ramach zespołów dworsko-parkowo-folwarcznych (ok. 40% w tej kategorii), pochodzące z XIX w. (ok. 40%) i budynki o konstrukcji murowanej (ok. 45%). W części przypadków zróżnicowanie terytorialne wśród obiektów zagrożonych wynika z ogólnej liczby zabytków w danym

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
9	90,00%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	20	24,69%
7	87,50%	0	0,00%	1	16,67%	1	100,00%	2	15,38%	1	25,00%	42	32,56%
3	42,86%	0	0,00%	0	0,00%	2	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	11,11%
0	0,00%	0	0,00%	2	15,38%	2	50,00%	3	14,29%	1	16,67%	27	17,88%
0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17	7,66%
1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	1	10,00%	30	11,95%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	23	14,56%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2,15%
0	0,00%	0	0,00%	1	5,26%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	4,62%
1	7,14%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	0	0,00%	58	30,53%
4	28,57%	0	0,00%	1	7,69%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	17	11,18%
0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	1	100,00%	6	54,55%	4	66,67%	24	30,00%
3	17,65%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	28	22,22%
0	0,00%	1	20,00%	1	5,88%	2	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	4,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	8	36,36%	2	20,00%	43	18,94%
2	66,67%	1	3,57%	2	2,47%	6	16,67%	1	33,33%	4	11,76%	20	6,13%
5	27,78%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	29	22,66%
1	20,00%	0	0,00%	1	33,33%	1	33,33%	0	0,00%	1	100,00%	29	24,37%
0	0,00%	3	100,00%	7	35,00%	4	57,14%	0	0,00%	0	0,00%	16	31,37%
7	58,33%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	11	24,44%	1	33,33%	27	16,36%
43	29,45%	8	8,08%	21	6,31%	23	21,10%	35	17,41%	15	14,15%	481	15,42%

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Białogardzki	0	0,00%	1	12,50%	1	5,56%	15	32,61%	3	50,00%	0	0,00%	20
Choszczeński	0	0,00%	4	11,11%	12	52,17%	23	50,00%	2	12,50%	1	14,29%	42
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13	22,81%	1	6,25%	0	0,00%	14
Goleniowski	1	100,00%	4	11,11%	9	26,47%	11	21,57%	2	10,53%	0	0,00%	27
Gryficki	0	0,00%	2	4,88%	4	9,52%	11	9,32%	0	0,00%	0	0,00%	17
Gryfiński	2	9,52%	3	3,75%	10	20,83%	15	18,29%	0	0,00%	0	0,00%	30
Kamieński	0	0,00%	1	7,14%	5	13,89%	12	15,19%	5	20,00%	0	0,00%	23
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	1
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	7,77%	1	7,69%	0	0,00%	9
Łobeski	0	0,00%	3	23,08%	17	26,56%	33	33,00%	3	50,00%	2	28,57%	58
Myśliborski	0	0,00%	2	9,52%	8	18,18%	6	10,71%	1	5,56%	0	0,00%	17
Policki	3	75,00%	8	33,33%	9	36,00%	4	18,18%	0	0,00%	0	0,00%	24
Pyrzycki	0	0,00%	4	10,53%	6	25,00%	17	35,42%	1	9,09%	0	0,00%	28
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	1	2,63%	3	18,75%	0	0,00%	5
Stargardzki	2	100,00%	6	8,96%	10	20,41%	25	28,09%	0	0,00%	0	0,00%	43
Szczecin	0	0,00%	2	6,45%	0	0,00%	8	5,00%	10	9,26%	0	0,00%	20
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	6	17,65%	23	29,11%	0	0,00%	0	0,00%	29
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	5	20,83%	21	26,58%	2	33,33%	1	33,33%	29
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	30,43%	9	33,33%	0	0,00%	16
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	4	10,53%	17	17,89%	6	21,43%	0	0,00%	27
Województwo	8	16,00%	40	8,05%	107	16,69%	272	18,88%	50	12,69%	4	4,17%	481

powiecie, np. na 227 obiektów w powiecie stargardzkim – zagrożone są 43, a na 93 obiekty w powiecie kołobrzeskim tylko 2 są zagrożone.

Według pierwotnej funkcji największą grupę obiektów zagrożonych stanowią parki dworskie/pałacowe (176 założeń; 23,91% zieleni zabytkowej), rezydencje (83; 32,42% zasobu), obiekty sakralne (51; 6,50% całości zabudowy) oraz budynki folwarczne (43; 29,45% obiektów pofolwarcznych). W obrębie ww. kategorii zabytków, w wielu przypadkach zagrożone są całe zespoły rezydencjonalno-folwarczne, odnotowane w poszczególnych miejscowościach, np. Kozia Góra (XIX w.), Sokoliniec (XIX w.) i Żelmowo (XIX w.). Najwięcej zagrożonych parków odnotowano w powiatach łobeskim (35; 44,30% w kategorii), świdwińskim (20; 32,26%) i szczecineckim (19; 44,19%). Wśród zagrożonych rezydencji największy odsetek stwierdzono w powiatach łobeskim (11; 52,38% zasobu) i choszczeńskim (10; 66,67%). W 2 powiatach występuje znaczny odsetek obiektów zagrożonych wśród zabudowy folwarcznej: białogardzki (9 budynków; 90% całości) i choszczeński (7; 87,50%). Liczne przykłady zagrożonych obiektów rezydencjonalno-folwarcznych stwierdzono w centralnej części województwa, co wynika zarówno ze znacznego nasycenia tej części regionu historycznymi zespołami pofolwarcznymi oraz współczesnymi (trudnymi) przekształceniami własnościowymi i funkcjonalnymi.

W kategorii obiektów zagrożonych odnotowano również 35 cmentarzy (tak przykościelnych, jak wiejskich), które są zaniedbane i często zdewastowane. Oprócz tego stwierdzono za-

grożone 23 budynki przemysłowe (głównie młyny, wiatraki, obiekty infrastruktury kolejowej), 21 domów mieszkalnych (tak miejskich, jak wiejskich) i 15 budynków użyteczności publicznej (np. nadmorskie pensjonaty). Kilka obiektów zagrożonych stwierdzono wśród budowli obronnych (mury) i zamków.

Największa liczba zabytków zagrożonych (272 obiekty) pochodzi z XIX w. i stanowi 18,88% wszystkich obiektów z tego okresu. W tej kategorii podziału chronologicznego najwięcej obiektów zagrożonych odnotowano w powiatach łobeskim (33 obiekty), stargardzkim (25), choszczeńskim i szczecineckim (po 23). Druga grupa zabytków zagrożonych pochodzi z XVI–XVIII w. (107), co stanowi 16,69% obiektów w tym przedziale czasowym. 50 obiektów zagrożonych ma metrykę XX-wieczną (12,69% w grupie), 40 obiektów pochodzi z okresu połowa XIII–XV w. (8,05%), a 8 obiektów powstało przed połową XIII w.

Wśród XIX-wiecznych zabytków zagrożonych dominują obiekty rezydencjonalne, folwarczne oraz założenia parkowe. Główne przyczyny zagrożeń dotyczą przede wszystkim: braku remontów, zabezpieczeń oraz braku funkcji i częstych zmian własnościowych, a w przypadku parków – braku pielęgnacji. Z tego okresu odnotowano kilka kościołów, w których stwierdzono zagrożenia budowlano-konstrukcyjne, wymagające pilnego remontu, np. ruiny murowanych kościołów w Nętkowie i Suliborku. Pojedyncze obiekty z tego okresu występują wśród zabytków techniki (np. młyny w Bytowie, Głębocku, Suchaniu), zabudowy miejskiej (np. kamienica w Połczynie-Zdroju). W grupie średniowiecznych obiektów zagrożonych występują: murowane kościoły – ruiny (np. w Karwowie i Ziemomyślu), mury obronne (np. w Chojnie i Pyrzycach), zamki (np. Drawno, Swobnica) i obiekty poklasztorne (np. Jasienica, Pęczyce).

Zdecydowaną większość zabytków zagrożonych stanowią budynki murowane (229 obiektów), w tym 191 ceglanych (12,65% w tej grupie) i 38 kamiennych (10,92%). Z kolei największy odsetek obiektów zagrożonych dotyczy budynków szkieletowych (ryglowych) i stanowi 12,84% w całej grupie. W tej grupie znalazły się także 3 zagrożone obiekty betonowe oraz 1 metalowy (most zwodzony w Darłowie, początek XX w.).

Zagrożone obiekty murowane odnotowano we wszystkich – z wyjątkiem kołobrzесьkiego – powiatach województwa, a najwięcej w powiatach choszczeńskim (24 budynki), łobeskim (18) oraz w mieście Szczecinie (17). W grupie budynków zagrożonych występują wszystkie kategorie zabytków, tj.: kościoły (od średniowiecznych po neostylowe), rezydencje i obiekty folwarczne, budynki mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe i użyteczności publicznej. W przypadku zagrożonych budynków szkieletowych (33) największą grupę stanowią kościoły ryglowe, w tym świątynie opuszczone (Tychówko – 1799 r., Mysłowice – XVIII w., Karsibór – 1819 r.). W tej grupie odnotowano również dwory (np. Świerżno – 1718–1730, Kiełpino – I połowa XVIII w.), budynki folwarczne (np. Golenice – I połowa XVIII w., Kozia Góra – początek XIX w.), domy i chałupy (np. Karlino, ul. Konopnickiej – połowa XIX w., Krupy – pierwsza ćwierć XVIII w.), budynki gospodarcze (np. piekarnik w Krupach – pierwsza ćwierć XIX w.).

Największa grupa obiektów zagrożonych (129) jest własnością Skarbu Państwa, co stanowi 21,75%. 94 obiekty zagrożone są własnością prywatną, a 50–60 obiektów należy do kościołów i związków wyznaniowych, samorządów oraz mają inną lub mieszaną formę własności – w tej grupie odsetek zagrożonych wynosi ok. 27%. W trakcie weryfikacji stwierdzono,

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Białogardzki	0	0,00%	6	46,15%	13	37,14%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	2	28,57%	19	38,00%	5	13,51%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	1	6,25%	5	10,42%	1	11,11%	0	0,00%
Goleniowski	0	0,00%	2	8,70%	6	10,53%	3	12,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	2	16,67%	9	5,66%	1	10,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	11	12,79%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	0	0,00%	2	12,50%	16	17,39%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	1	3,03%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	2	10,00%	4	5,26%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	3	11,54%	14	26,42%	4	17,39%	0	0,00%
Myśliborski	1	50,00%	3	33,33%	12	15,58%	1	6,67%	0	0,00%
Policki	1	33,33%	1	10,00%	4	20,00%	7	30,43%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	9	18,37%	6	14,63%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	2	12,50%	1	1,47%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	9	10,71%	8	12,70%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	17	6,09%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	1	5,56%	8	14,04%	1	50,00%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	3	18,75%	5	14,71%	1	33,33%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	16	35,56%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	3	25,00%	12	18,46%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	2	6,25%	33	12,84%	191	12,65%	38	10,92%	0	0,00%

że wiele obiektów zmieniło status własnościowy, zwłaszcza w kategorii państwowe, które zostały sprzedane podmiotom prywatnym lub przekazane samorządom. Wśród obiektów należących do Skarbu Państwa dominują niesprywatyzowane zespoły dworsko-parkowe (np. Warzyń – XVI–XIX w.) oraz ruiny kościołów (np. Tarnówko – XV w., Ziemomyśl – XIII w.). Również licznie zagrożone są zespoły dworsko-parkowe należące do osób prywatnych, np. Dobropole (XVIII–XIX w.), Konarzewo (XVIII–XIX w.) i Radacz (II połowa XIX w.).

90 obiektów zagrożonych jest użytkowanych, w tym w 49 przypadkach sposób użytkowania nie koliduje z pierwotną funkcją, a w 41 obiektach jest kolidujący. Użytkowane zgodnie z pierwotną funkcją obiekty należą w większości do kościołów i związków wyznaniowych (16 obiektów) i osób prywatnych (10). Z kolei źle użytkowane są te obiekty zagrożone, które stanowią własność państwową (12) oraz prywatną (9) i mieszaną (8). Aż 361 obiektów zagrożonych nie jest użytkowanych (ok. 75% w tej kategorii), co ma negatywny wpływ na dalszy stan zachowania zabytków. W tej grupie zdecydowana większość obiektów należy do państwa (110) i osób prywatnych (78). W 22 przypadkach nie udało się ustalić własności obiektów zagrożonych.

Obiekty zagrożone, użytkowane zgodnie z pierwotną funkcją to w większości budynki sakralne (14 obiektów), zieleń (11) i domy mieszkalne (9). Źle użytkowane, w sposób kolidujący z pierwotną funkcją, są przede wszystkim parki – zieleń (30). Największą liczbę w grupie nie-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	19
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	26
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	18
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	21
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	15
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%	19
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	16
0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	16
0	0,00%	0	0,00%	3	21,43%	1	14,29%	2	14,29%	270

użytkowanych i zagrożonych obiektów stanowią zieleni (125 założeń) oraz obiekty rezydencjonalne (75 budynków). Równie licznie są reprezentowane obiekty sakralne (36), folwarczne (33) i cmentarze (32).

W czasie weryfikacji 481 zabytków zakwalifikowanych do kategorii zagrożonych odniesiono się 917 razy do różnych przyczyn tego stanu, co daje średnio dwie przyczyny na jeden obiekt. Dominują trzy przyczyny zagrożeń obiektów zabytkowych: brak użytkownika (236 przypadków), brak zabezpieczenia i prac konserwatorskich (233) oraz zużycie materiału/konstrukcji (216). W 83 przypadkach odnotowano niewłaściwe użytkowanie, a w 30–40 przypadkach stwierdzono zagrożenie inwestycyjne obiektu i wokół zabytku oraz wtórne podziały. Jednostkowe zagrożenia dotyczą przekształceń kompozycji. W 40 przypadkach nie ustalono konkretnej przyczyny zagrożeń.

Zagrożenia spowodowane brakiem użytkownika dotyczą głównie założeń zieleni (74 obiekty) i rezydencji (60), należących do Skarbu Państwa (67) i osób prywatnych (56), a w przypadku obiektów o konstrukcji murowanej – budynków ceglanych (109). Największą liczbę obiektów zagrożonych w wyniku braku zabezpieczeń i konserwacji stwierdzono wśród zabytków zieleni (79), rezydencji (44) i cmentarzy (33), będących własnością państwową (70), prywatną (45) oraz kościołów i związków wyznaniowych (34), a wśród budynków o konstrukcji murowanej

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	1	3,03%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	1	1,82%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,44%
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,33%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,27%
Mysłiborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,00%
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	11,76%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	5,71%
Województwo	2	0,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,17%	7	0,95%

(ceglanej i kamiennej) – 113 obiektów. Zużycie materiału i konstrukcji stanowi zagrożenie głównie w obiektach rezydencjonalnych (59) i sakralnych (41), należących do osób prywatnych (54) oraz państwa (45) oraz kościołów i związków wyznaniowych (44); dominują budynki ceglane (132) oraz kamienne (34) i drewniane – szkieletowe (32).

Wśród zabytków sakralnych główne zagrożenia dotyczą postępującego zużycia i destrukcji ustroju budowlanego, spowodowanego zawilgoceniem, spękaniem, utratą stabilności, brakiem kompleksowych remontów, a także brakiem funkcji w przypadku obiektów nieużytkowanych – ruin. Zespoły rezydencjonalno-parkowe są przede wszystkim zagrożone w wyniku braku funkcji i użytkownika. Należy wskazać również na brak podstawowych remontów i zabezpieczeń, przekształcenia własnościowe, podziały nieruchomości, złe użytkowanie lub zaniechane remonty oraz zagrożenia inwestycyjne w obiektach bądź w ich sąsiedztwie. W przypadku zabudowy mieszkalnej zagrożenia wynikają z braku użytkownika (np. willa w Barlinku, ul. Pełczycka – 1910 r.) oraz zużycia materiału i braku remontów (np. ryglowe domy w Karlinie, ul. Konopnickiej – połowa XIX w., Mirosławcu, ul. Wałecka – pierwsza ćwierć XIX w.). Obiekty przemysłowe są w większości nieużytkowane, a niektóre budynki w złym stanie technicznym, grożącym zawaleniem (np. Głębocek – 1898 r.). Budowle obronne i budynki użyteczności publicznej są zagrożone głównie w wyniku postępującego zużycia materiału/konstrukcji oraz braku kompleksowych remontów.

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	14,29%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	2,38%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,66%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,45%
1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,80%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	2	1,27%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,53%
1	7,14%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,66%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,59%
0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,93%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	9,09%	0	0,00%	3	1,32%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,56%
0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,68%
0	0,00%	0	0,00%	1	5,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,96%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,82%
3	2,05%	1	1,01%	4	1,20%	2	1,83%	2	1,00%	1	0,94%	25	0,80%

Zagrożone zabytki sakralne, tak średniowieczne, jak nowożytny, zachowane w stanie ruiny lub opuszczone stanowią nadal świadectwo historii architektury, odzwierciedlają regionalne techniki budowlane oraz rozwiązania konstrukcyjne i rozplanowania wnętrza (np. ruiny kamiennych, romańskich i gotyckich kościołów w powiecie polickim). Cmentarze przykościelne, mimo braku historycznych nagrobków, są integralnym elementem pierwotnych zespołów sakralnych, niekiedy najstarszą (średniowieczną) częścią wiejskich kompozycji przestrzennych, a także związane z zachowaną tradycją miejsca. Zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, mimo licznych przekształceń i zagrożeń wynikających ze złego stanu zachowania, stanowią świadectwo historii regionu, w którym ważnym elementem były wielkoobszarowe majątki szlacheckie. Są to również dominujące komponenty wiejskich układów przestrzennych. Zagrożone, głównie szkieletowe (ryglowe) domy i budynki gospodarcze, to swoiste wyróżniki regionu, odzwierciedlające tradycyjną technikę budowlaną i lokalne rozwiązania konstrukcyjne. Wiele zagrożonych, głównie pod względem technicznym, kamienic prezentuje wysokie walory architektoniczne i artystyczne, widoczne w kompozycji i wystroju fasad. Nieużytkowane i zaniedbane zabytki techniki (np. młyny) są świadectwem historycznego postępu technicznego, np. związanego z regulacją rzek.

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	3	6,25%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,75%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	1	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	1	1,16%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	1	1,09%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myśliborski	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,04%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	1	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	2	3,51%	0	0,00%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	1	6,25%	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,54%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	0	0,00%	4	1,56%	12	0,79%	0	0,00%	0	0,00%

Z krajobrazu wsi Dąbki zniknęły, z wyjątkiem jednej, ryglowe (XIX-wieczne) chałupy, odzwierciedlające pierwotny (rybacki) charakter tej miejscowości, wpisane w latach 70. XX w. do rejestru zabytków. W obrębie starego miasta w Koszalinie wyburzono 5 zabytkowych kamienic, które stanowiły większość świeckiej zabudowy wpisanej do rejestru zabytków w tej części miasta. Obiekty rozebrano w latach 70. XX w., w ramach akcji „porządkowania miasta”, przed ogólnokrajowymi dożynkami. Wśród obiektów zagrożonych wskazano całe pierzeje zabudowy przy ul. Hołdu Pruskiego w Świnoujściu, z zabytkowymi (secesyjnymi) kamienicami, które wymagają kompleksowych działań remontowych i konserwatorskich.

W obrębie zachodniopomorskich wsi należy zwrócić uwagę na zagrożone (w tym z obiektami nieistniejącymi) założenia rezydencjonalne lub całe zespoły z podwórzami folwarcznymi, np. Kozia Góra (XIX w.), Parsęcko (XIX w.), Sokoliniec (połowa XIX w.). Przy zrujnowanych lub nieużytkowanych kościołach występują często zaniedbane cmentarze, np. XIII-wieczne zespoły kościelne w powiecie polickim: Moczyły, Pargowo i Smolecin. Duże ubytki zabudowy i zagrożenia stwierdzono w zagrodach chłopskich, złożonych głównie z budynków szkieletowych (ryglowych), np. Samlino 19 (XVIII–XIX w.), Krupy 28 (XIX w.).

W trakcie trwania weryfikacji (2009–2015) kilka obiektów wskazanych – z uwagi na zły stan techniczny lub brak użytkowania – do grupy zabytków zagrożonych zostało podda-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	16

nych (po dacie weryfikacji) pracom remontowym i konserwatorskim, np. szkieletowy kościół w Niemicy (1780–1795), ceglany kościół w Dolicach (1896 r.), szkieletowy dwór w Niepołtuku (II połowa XVIII w.), a także secesyjne kamienice w Świnoujściu, ul. Hołdu Pruskiego (początek XX w.).

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

W województwie zachodniopomorskim odnotowano 25 obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, co stanowi zaledwie 0,83% wszystkich zabytków wpisanych do rejestru. Najwięcej obiektów w tej kategorii (36%) odnotowano w południowej i północno-wschodniej części województwa, w powiatach drawskim, sławieńskim i stargardzkim. W kilku powiatach północnej części województwa (kołobrzeski, koszaliński, policki oraz miasta Koszalin i Szczecin) nie ma obiektów w tej kategorii.

Największą grupę obiektów o utraconych wartościach wskazano wśród założeń parkowych (zieleni), które stanowią ok. 30% w kategorii stanu zachowania, np. park w Rusinowie

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	0	0,00%	2	12,50%	0	0,00%	3
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	2	4,17%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2,53%	0	0,00%	0	0,00%	2
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Myśliborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,79%	0	0,00%	0	0,00%	1
Policki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,17%	0	0,00%	0	0,00%	2
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%	0	0,00%	0	0,00%	1
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,04%	2	2,25%	0	0,00%	0	0,00%	3
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,94%	1	1,27%	0	0,00%	0	0,00%	2
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	2	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	1
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,16%	0	0,00%	0	0,00%	3
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	9	1,40%	14	0,97%	2	0,51%	0	0,00%	25

(XIX w.). Oprócz tego odnotowano 4 domy (np. dom z częścią gospodarczą w Lipianach, XIX w.) i 3 obiekty rezydencjonalne (np. pałac w Drawieniu, XVIII w.), które utraciły wartości zabytkowe. W tej kategorii nie występują obiekty obronne i zamki oraz budynki użyteczności publicznej.

Zdecydowana większość (ponad 55%) to zabytki XIX-wieczne. Drugą grupę (36%) stanowią obiekty wzniesione w XVI–XVIII w. W tej kategorii nie odnotowano zabytków sprzed 1500 r. W kategorii budynków, które utraciły wartości zabytkowe, występują tylko obiekty murowane – ceglane (12) i drewniane – szkieletowe (4).

Pośród zlustrowanych obiektów, które utraciły wartości zabytkowe, najwięcej należy do samorządu (8) i osób prywatnych (7). Są to w większości założenia parkowe (7) i budynki rezydencjonalne (3), które nie mają użytkownika (8).

Główną przyczyną (ok. 50% przypadków) utraty wartości zabytkowych był zły stan technicznych i zniszczenia substancji zabytkowych. Drugą grupę stanowią obiekty, które uległy przekształceniom (5) lub są przedmiotem niezasadnego wpisu (5). Pojedyncze przykłady dotyczą obiektów odbudowanych (2) i przekształconych w wyniku podziałów własnościowych (2).

Wśród obiektów, które utraciły wartości w wyniku zniszczenia, najwięcej odnotowano w kategorii rezydencjonalne (3) oraz budynki folwarczne, przemysłowe i założenia cmentarne

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	2
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Drawski	0	0,00%	2	28,57%	2	5,71%	1	1,75%	0	0,00%	0	0,00%	5
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	3,92%	0	0,00%	1	10,00%	3
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	3	7,14%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	4
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,22%	0	0,00%	0	0,00%	1
Kamieński	0	0,00%	1	7,14%	5	13,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	3	20,00%	2	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	4	44,44%	2	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
Koszaliński	0	0,00%	2	9,09%	1	2,13%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%	4
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Mysłiborski	0	0,00%	0	0,00%	2	4,55%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Policki	0	0,00%	1	4,17%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Pyrzycki	0	0,00%	1	2,63%	2	8,33%	1	2,08%	0	0,00%	0	0,00%	4
Sławieński	0	0,00%	2	6,25%	3	20,00%	4	10,53%	0	0,00%	0	0,00%	9
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,04%	3	3,37%	1	10,00%	0	0,00%	5
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	2	11,76%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	3	8,82%	4	5,06%	0	0,00%	0	0,00%	7
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	1	4,17%	1	1,27%	0	0,00%	0	0,00%	2
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	3	7,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
Województwo	0	0,00%	9	1,81%	35	5,46%	24	1,67%	3	0,76%	1	1,04%	72

(po 2). Są to budynki murowane (9) i szkieletowe (3), należące w większości do osób prywatnych (5) oraz samorządu (3) i państwowe (2).

Pod względem pierwotnej funkcji dominują obiekty rezydencjonalne (6) i mieszkalne (6). W tej kategorii stanu zachowania nie odnotowano obiektów obronnych, zamków, budynków użyteczności publicznej i gospodarczych.

W przypadku całkowitej utraty wartości zabytkowych zakres zniszczeń dotyczył wyburzenia całego obiektu (np. pałace w Parsęcku – XIX w. i Drawieniu – XVIII w.), odbudowy i zmiany pierwotnej formy i konstrukcji (np. tzw. dom Napoleona w Karlinie, Rynek 17 – z 1792 r.) oraz zatarcia założenia (np. cmentarz rodowy w Warszynie – XIX w.). Częściowa utrata wartości zabytkowych wiąże się z regułą ze znacznym ubytkiem substancji budowlanej, z reliktozo zachowanymi murami (np. oficyna dworska w Bielinie – XVIII w., młyny w Dolsku i Rokosowie – XIX w.) lub zachowaną tylko podziemną częścią budynku (np. kościół w Warzymicach – XIII w.). Kilka obiektów zostało częściowo zniszczonych w wyniku dewaloryzujących remontów i przebudów (np. ryglowa chałupa w Krupach – z 1837 r., ryglowa plebania w Świdwinie – XVII–XIX w.).

Podczas weryfikacji terenowej, w 90% przypadków, nie udało się ustalić okresu, w którym nastąpiła utrata wartości zabytkowych. W wielu przypadkach był to wieloletni i postępujący

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	1	4,76%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	3	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	1	1,82%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,25%	0	0,00%
Kamieński	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	2	4,26%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,27%
Myśliborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,14%	0	0,00%
Policki	1	3,13%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	2	4,76%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	2	5,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	50,00%	0	0,00%
Stargardzki	1	1,37%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	1	4,17%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	2	5,88%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	11,76%	0	0,00%
Świdwiński	2	7,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	2	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	20	2,55%	0	0,00%	1	0,40%	2	8,70%	10	3,91%	1	0,14%

proces destrukcji i zniszczenia zabytków. W 2 przypadkach ustalono, że utrata wartości zabytkowych nastąpiła w ostatnich dwóch dekadach.

Na podstawie weryfikacji wartości zabytkowych wskazano, że 5 obiektów jest o wątpliwej zasadności wpisu do rejestru zabytków. Są to zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, należące do Skarbu Państwa i samorządów, a przede wszystkim XIX-wieczne parki dworskie (np. Gostomia, Krosino, Rusinowo), których kompozycje już w chwili wpisu do rejestru zabytków były znacznie przekształcone i zdekompletowane.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Na obszarze województwa zachodniopomorskiego odnotowano 72 obiekty nieistniejące, co stanowi 2,31% całości zasobu zabytków. Praktycznie w każdym powiecie – z wyjątkiem powiatu choszczeńskiego – odnotowano obiekty nieistniejące, tj. całkowicie wyburzone, bez widocznych materialnych śladów w terenie. Najwięcej zabytków nie istnieje w północno-wschodniej części województwa, w powiatach sławieńskim (9 obiektów), szczecineckim (8) oraz Koszalinie (6).

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2,47%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	3,97%
0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,99%
0	0,00%	1	9,09%	1	2,04%	1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	4	1,80%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,40%
0	0,00%	4	66,67%	1	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	3,80%
0	0,00%	2	40,00%	2	40,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	5,38%
0	0,00%	0	0,00%	6	31,58%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	14,29%
0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	2,05%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,53%
0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,32%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,25%
0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	3,17%
0	0,00%	0	0,00%	4	23,53%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	8,41%
1	16,67%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,20%
0	0,00%	0	0,00%	2	2,47%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,61%
2	11,11%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	5,47%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,68%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,82%
3	2,05%	8	8,08%	23	6,91%	4	3,67%	0	0,00%	0	0,00%	72	2,31%

Największą grupę wśród obiektów nieistniejących stanowią domy (23) i budynki sakralne (20), co daje ok. 60% całości tej kategorii. Również licznie reprezentowane są budynki rezydencjonalne (10) i gospodarcze (8). Nie odnotowano nieistniejących obiektów w zabudowie obronnej oraz założeń cmentarnych.

Blisko połowa obiektów uznanych za nieistniejące pochodziła z XVI–XVIII w., a przeszło 33% miało metrykę XIX-wieczną. Tylko 3 obiekty datowane były na XIX w., a 9 obiektów wzniesiono w XIII–XV w.

Analizując materiał/konstrukcję obiektów nieistniejących, należy stwierdzić, że największą grupę stanowią budynki murowane, ceglane i kamienne (42) oraz budynki szkieletowe (24), które stanowią aż 9,34% wszystkich budynków szkieletowych wpisanych do rejestru zabytków.

Wśród zabytków nieistniejących największa część należy do właścicieli prywatnych (20 obiektów, co stanowi 4,27% ogółu zabytków będących w posiadaniu prywatnym). Po kilkanaście obiektów (od 10 do 14) znajdowało się w posiadaniu samorządów, państwa oraz kościołów i związków wyznaniowych. Nie ustalono własności 12 obiektów nieistniejących, które stanowią aż 8,22% w tej grupie.

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	1	100,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	2	12,50%	2	4,17%	1	11,11%	0	0,00%
Goleniowski	1	25,00%	1	4,35%	1	1,75%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	2	16,67%	2	1,26%	0	0,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	1	1,16%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	2	66,67%	3	18,75%	1	1,09%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzegi	0	0,00%	3	50,00%	2	4,65%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	1	100,00%	5	15,15%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	1	50,00%	1	5,00%	2	2,63%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłiborski	0	0,00%	1	11,11%	1	1,30%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	0	0,00%	1	5,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	1	12,50%	2	4,08%	1	2,44%	0	0,00%
Stawieński	0	0,00%	3	18,75%	6	8,82%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	1	50,00%	4	4,76%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	2	0,72%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	3	16,67%	4	7,02%	0	0,00%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	1	6,25%	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	1	25,00%	1	8,33%	1	1,54%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	5	15,63%	24	9,34%	39	2,58%	3	0,86%	0	0,00%

Podstawową przyczyną zniszczenia zabytku (ok. 50% przypadków) były rozbiórki obiektów, wykonane w sposób samowolny lub niekontrolowany. Część z tych budynków już w chwili wpisu do rejestru zabytków była w stanie ruiny, a niezabezpieczone i nieremontowane obiekty w ciągu lat ulegały naturalnej destrukcji, aż do rozbiórki pozostałych elementów zabytków. Drugą przyczyną rozpoznanych zniszczeń było całkowite zużycie materiału/konstrukcji (14 obiektów) oraz inwestycje (głównie mieszkalne) na miejscu lub w sąsiedztwie zabytku (10). W 1 przypadku obiekt uległ spaleni.

Wśród obiektów zniszczonych w wyniku rozbiórki dominują domy (13) i budynki sakralne (11), wzniesione w konstrukcji szkieletowej (19) i murowane – ceglane (18), będące własnością prywatną (17). Całkowite zużycie konstrukcji było przyczyną zniszczenia głównie obiektów sakralnych i rezydencjonalnych (12), murowanych (11), będących w posiadaniu Skarbu Państwa oraz kościołów i związków wyznaniowych.

W trakcie weryfikacji największym problemem było ustalenie daty całkowitego zniszczenia zabytku (aż 40 obiektów). Na podstawie wywiadów terenowych i urzędowych adnotacji ustalono, że z pozostała część zabytków uległa zniszczeniu w latach 70. XX w. (10) i 80. XX w. (13). Pojedyncze przypadki odnotowano w latach 60. XX w. (5) i latach 90. XX w. (3). W ostatnich dwóch dekadach zniszczeniu uległ 1 obiekt.

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	71

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

W trakcie weryfikacji (2009–2015) wykreślono z rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego 20 obiektów. Najwięcej obiektów wykreślono z powiatów drawskiego (6) i sławieńskiego (5). Zdecydowana większość zabytków skreślonych z rejestru (16) to obiekty, które zostały zakwalifikowane do grupy nieistniejących, 2 zagrożonych i po 1 o utraconych wartościach i translokowanych. Wśród obiektów skreślonych z rejestru odnotowano 5 obiektów sakralnych (np. ryglowe kościoły w Machlinach i Starym Ludzicku), 4 budynki mieszkalne (np. dom Napoleona w Karlinie, kamieniczki w Drawsku Pomorskim) oraz po 3 obiekty rezydencjonalne i gospodarcze. Oprócz tego po 1 obiekcie wykreślono z kategorii: obronne (Fort II w Świnoujściu), zieleni (część parku w Starym Węgorzynie), folwarczne (oficyna w Krzymowie), cmentarz (kościół w Machlinach), budynek bramny w Krupach.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

Na obszarze województwa zachodniopomorskiego nie zidentyfikowano zaledwie 8 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Obiekty z tej kategorii odnotowano w 5 powiatach, przy czym 3 stwierdzono w powiecie koszalińskim. Są to zabytki sakralne i założenia parkowe oraz pojedyncze obiekty z kategorii obronnych, mieszkalnych, folwarcznych. Dominują obiekty z XIX w. (4), a w zabudowie budynki murowane – ceglane (5).

Główne przyczyny niezidentyfikowania obiektów to nieprecyzyjne zapisy co do lokalizacji w ramach miejscowości (3) lub w zespole zabudowy (4).

OBIEKTY TRANSLOKOWANE

Na obszarze województwa zachodniopomorskiego nie ma muzeum typu skansenowskiego. W ramach Muzeum w Koszalinie, w obrębie zabytkowej (ryglowej) zagrody przeniesionej z Dąbek nr 22, gm. Darłowo (nr rej. 876, z dn. 31 stycznia 1974 r.), działa skansen – wystawa Kultury Jamneńskiej. Pierwotnie była to trzybudynkowa zagroda rybacka (Dąbki nr 22), wzniesiona ok. 1860 r. Po przeniesieniu do Muzeum w Koszalinie odbudowano 2 obiekty: chałupę i chlewik; stodoła uległa spaleni. Są to budynki szkieletowe (szachulcowe), użytkowane na cele wystawiennicze.

Zgodnie z zakresem weryfikacji, w oparciu o wykaz zabytków z 2008 r., na terenie województwa nie było obiektów translokowanych. W trakcie weryfikacji translokowano w latach 2008–2009 ryglową chałupę w granicach powiatu koszalińskiego, z miejscowości Mścice (gm. Będzino) do Policka (gm. Manowo). Chałupa wchodziła w skład dużej zagrody chłopskiej, wzniesiona ok. połowy XIX w., o konstrukcji szkieletowej z ceglanym wypełnieniem. Dom nie był użytkowany i zagrożony wyburzeniem z powodu poszerzenia skrzyżowania. W nowym miejscu (Policku) chałupa została w całości odbudowana, z maksymalnym wykorzystaniem historycznej substancji i stanowi element projektowanego prywatnego skansenu.

3.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH WPISANYCH DO REJESTRU

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WPISU OBIEKTÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Wartość historyczną zabytków obszarowych województwa zachodniopomorskiego zachowało około połowy obiektów. Pozostałe zachowały te wartości tylko w części, co było wyni-

kiem powojennych odbudów, poprzedzonych przeprowadzanymi na szeroką skalę rozbiórkami oraz w wyniku fali inwestycji ostatniego dwudziestolecia. Na obiektywne określenie stopnia zachowania wartości historycznych wpływa trudność odniesienia się do stanu zachowania zabytku w czasie, gdy były one wpisywane do rejestru. Trudno zakładać, że stopień zachowanej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych oraz historycznej kompozycji przestrzennej był pełny w trakcie wpisu (ok. 10 lat po zakończeniu II wojny światowej), w sytuacji gdy brak jest opisów stanu ówczesnego zachowania, a przekazy ikonograficzne są niedostateczne.

Wartość artystyczną zabytków obszarowych województwa w pełni zachowała się w 45% obiektów. Niespełna połowa zachowała ją częściowo, ale aż 3 obszary (miasta) zostały uznane za pozbawione wartości artystycznych. Podstawowym powodem tych strat są skutki i skala współczesnego zagospodarowania (Gryfice, Kołobrzeg), brak zabudowy historycznej, a także nowej (nielicznej) do historycznych zasad kompozycyjnych.

Wartość naukowa obszarów województwa jest tą, na której zachowanie w większości ośrodków nie mogły w znacznym stopniu wpłynąć powojenne inwestycje lub ich brak, szczególnie, że zasadność podejmowania ich ochrony nie wzbudzała zastrzeżeń ze stanowiska naukowego. Niemniej w stosunku do 4 obszarów stwierdzono, że wartości te uległy częściowej utracie, z uwagi na reliktowo zachowane cechy reprezentacyjności, szczególnie w kontekście dominującego ahistorycznego zagospodarowania zrealizowanego w przeszłości (Chociwel, Kalisz Pomorski), a także realizowanego w ostatnich dziesięcioleciach (Gryfino).

Jedynym zabytkiem obszarowym posiadającym (w części) tytuł Pomnika Historii jest Kamień Pomorski, na terenie którego znajduje się zespół katedralny. Zespół ten zachował wszystkie wartości zabytkowe: historyczne, artystyczne i naukowe, ale należy zauważyć, że stanowi on jedynie część wpisanego do rejestru Starego Miasta w Kamieniu Pomorskim, którego wartości naukowa i artystyczna określone zostały jako zachowane częściowo.

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KOMPOZYCYJNYCH

Historyczne rozplanowanie obszarów zabytkowych województwa zachodniopomorskiego zachowało się w ponad 60% miast, choć z uwagi na powojenne zainwestowanie, często nie jest w pełni czytelne w bezpośrednim odbiorze i może być ograniczone jedynie do skali planistycznej (kartograficznej). W 2 miastach i w 1 z 2 układów ruralistycznych wskazano, że rozplanowanie historyczne nie zachowało się w ogóle. Walorów tych nie da się, niestety, już odtworzyć z uwagi na skalę wtórnego zainwestowania. Około 1/3 obszarów, w różnym stopniu, utraciło walory rozplanowania historycznego i zagrożone jest dalszą degradacją.

Zabudowa historyczna i jej autentyczna forma oraz substancja zachowały się w 1/3 zabytkowych obszarów. Należy przy tym wskazać na fakt, że już w momencie przeprowadzanych wpisów do rejestru zabytków skala zachowania tej substancji była mierna. Zniszczenia wojenne i powojenne spowodowały, że na obejmowanych ochroną konserwator-

ską obszarach właściwie nie było kompleksów zabudowy miejskiej, a pojedyncze obiekty, w większości sakralne i użyteczności publicznej nie odzwierciedlały charakteru zabudowy ośrodków miejskich zdominowanych przez zabudowę mieszkalną. Duża liczba ubytków zabudowy miejskiej, do których dochodziło już po objęciu poszczególnych obszarów ochroną konserwatorską, była skutkiem lakonicznych opisów przedmiotu wpisu, braku określonego zakresu ochrony, wyłączenia z zainteresowań konserwatorskich (do lat 70. XX w.) zabudowy XIX-wiecznej i późniejszej oraz presji rozwoju gospodarki socjalistycznej.

Stopień zachowania ekspozycji obszarów zabytkowych odnosi się do walorów, które rzadko lub wcale nie były wskazywane w treściach decyzji o wpisach do rejestru. Zmiany przestrzenne związane z wtórnym zainwestowaniem terenów chronionych i tych znajdujących się w bezpośrednim ich sąsiedztwie nie były ograniczane zapisami dotyczącymi ustaleniem stref ochrony ekspozycji. Praktykowana w dawnym województwie szczecińskim metoda włączania pod ochronę terenów przyległych do obszarów staromiejskich być może miała takie zamierzenia, ale, niestety, poza nielicznymi wyjątkami dotyczącymi części miast (np. Moryń, Pyrzyce i Trzcianko-Zdrój) nie spełniła oczekiwań. Aż połowa obszarów staromiejskich nie zachowała historycznej ekspozycji lub zachowała ją częściowo.

Z 52 obszarów zabytkowych tylko dla 11 z nich (Cedynia, Dobra, Kamień Pomorski, Lipiany, Maszewo, Moryń, Płoty, Szczecin – pl. Ratuszowy i Stare Miasto, Szczecinek i Trzcianko-Zdrój), czyli dla 21%, wszystkie oceny – zachowania rozplanowania, zabudowy i ekspozycji – były pozytywne.

Przy 25 obszarach zabytkowych dawnego województwa szczecińskiego (Banie, Chociwel, Chojna, Choszczno, Dobra, Drawno, Goleniów, Gryfice, Gryfino, Ińsko, Kamień Pomorski, Lipiany, Maszewo, Mieszkowice, Moryń, Myślibórz, Nowogard, Płoty, Pyrzyce, Recz, Resko, Stargard, Trzcianko-Zdrój, Trzebiatów i Widuchowa) włączono do ochrony tereny przyległe do układów staromiejskich. W treści decyzji (orzeczeń) nie został w żadnym przypadku określony zakres ochrony, choć można domniemywać, że co najmniej w przypadku 16 z nich (Banie, Chojna, Choszczno, Goleniów, Gryfice, Gryfino, Kamień Pomorski, Lipiany, Maszewo, Myślibórz, Nowogard, Płoty, Pyrzyce, Recz, Resko, Stargard, Trzcianko-Zdrój i Trzebiatów) intencją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków było objęcie ochroną urządzeń obronnych, znajdujących się na przedpolach średniowiecznych murów miejskich, ponieważ obecnością ich argumentowane było ustalenie ochrony na tych terenach. Podobna sytuacja mogła zaistnieć w przypadku kolejnych trzech miast (Mieszkowice, Morynia i Recza), gdzie zachowały się w dużym zakresie mury miejskie. W żadnym z ww. miast, na terenach dodatkowo objętych ochroną, nie zachowały się jednak w całości jako niezmienione te formy ziemne. Do najlepiej zachowanych należą: Moryń i Trzcianko-Zdrój, gdzie fosy i wały mimo wtórnego zainwestowania czytelne są jeszcze we fragmentach. W przypadku 6 (Chociwel, Dobra, Drawno, Ińsko, Resko i Widuchowa) z 25 obszarów zawierających w swych granicach tereny przyległe do starych miast, ale o niezachowanych, nieistniejących lub zachowanych reliktozo murach miejskich nie miało żadnego odniesienia do przedmiotu ochrony i prawdopodobnie zostały ustalone na potrzeby ochrony ekspozycji.

RODZAJE ZAGROŻEŃ I PRZYCZYNY UTRATY WARTOŚCI ZABYTKÓW OBSZAROWYCH

Najczęściej występującym zagrożeniem dla zabytkowych obszarów województwa zachodniopomorskiego jest brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (dla prawie 70%). Należy zauważyć, że równie ważną kwestią pozostaje właściwe przygotowanie przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wniosków do tych dokumentów planistycznych, a co za tym idzie właściwe rozpoznanie zasobu zabytkowego oraz określenie celów ochrony i optymalne obejmowanie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego całych obszarów zabytkowych, a nie pojedynczych działek, na których planowane są inwestycje. Pochodną braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego są często ułomne pod względem konserwatorskim decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, przede wszystkim z uwagi na fakt, że odnoszą się jedynie do terenu inwestycji, powszechnie wyłączając tereny najbliższego otoczenia, nie wspominając o ewentualnych skutkach, np. zmian w panoramach, ograniczeniach ekspozycji innych terenów lub obiektów. Zagrożenie to jest szczególnie ważne dla większych ośrodków miejskich, w których presja budowlana i aktywność inwestorska są znaczne.

Kolejnymi zagrożeniami, będącymi pochodną braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i występującymi w równym stopniu są przekształcenia i niekontrolowana modernizacja historycznej zabudowy, nowe ahistoryczne formy i funkcje wprowadzone w zabytkowe wnętrza, presja inwestycyjna i inwestycje poza obszarem wpisanym do rejestru zabytków (zagrożona ekspozycja), intensywny ruch tranzytowy, stosowanie współczesnych technologii i materiałów budowlanych. Szczególnie odnosi się to do inwestycji przeprowadzanych przy obiektach znajdujących się na terenie obszarów zabytkowych, ale nieobjętych osobną formą ochrony lub nowych inwestycji niewymagających pozwolenia na budowę, np. remontów czy modernizacji układów komunikacyjnych, remontów elewacji (w tym zmiany kolorystyki) itp. W tej grupie należy również wskazać na precedensowe realizacje dotyczące obiektów zabytkowych, dokonane w przeszłości, na które powołują się kolejni inwestorzy, np. wymiana stolarki okiennej, adaptacje parterów, poddaszy, ocieplanie elewacji, nowe aranżacje zagospodarowania przestrzennego, lokalizacje reklam, obiektów o charakterze tymczasowym, ale pozostających przez wiele miesięcy w przestrzeni miejskiej, małej architektury itp. Skala tych dewaloryzujących zabytkową przestrzeń inwestycji jest w większości przypadków również źródłem utraty czytelności wartości zabytkowych obszarów oraz utraty teoretycznie chronionych wpisami elementów rozplanowania i kompozycji architektoniczno-urbanistycznej.

W mniejszym stopniu występują zagrożenia związane ze złym stanem technicznym obiektów oraz z wyburzeniami i nową zabudową, realizowaną w miejscu usuwanej. Niemniej należy wskazać, że choć przypadki te należą już do rzadkich, to ich skutki mogą być znaczące dla wartości zabytkowych terenu i mogą dotyczyć utraty zabytków wartościowych, dotychczas nieobjętych ochroną indywidualną, składających się na historyczny wizerunek wnętrza miejskich.

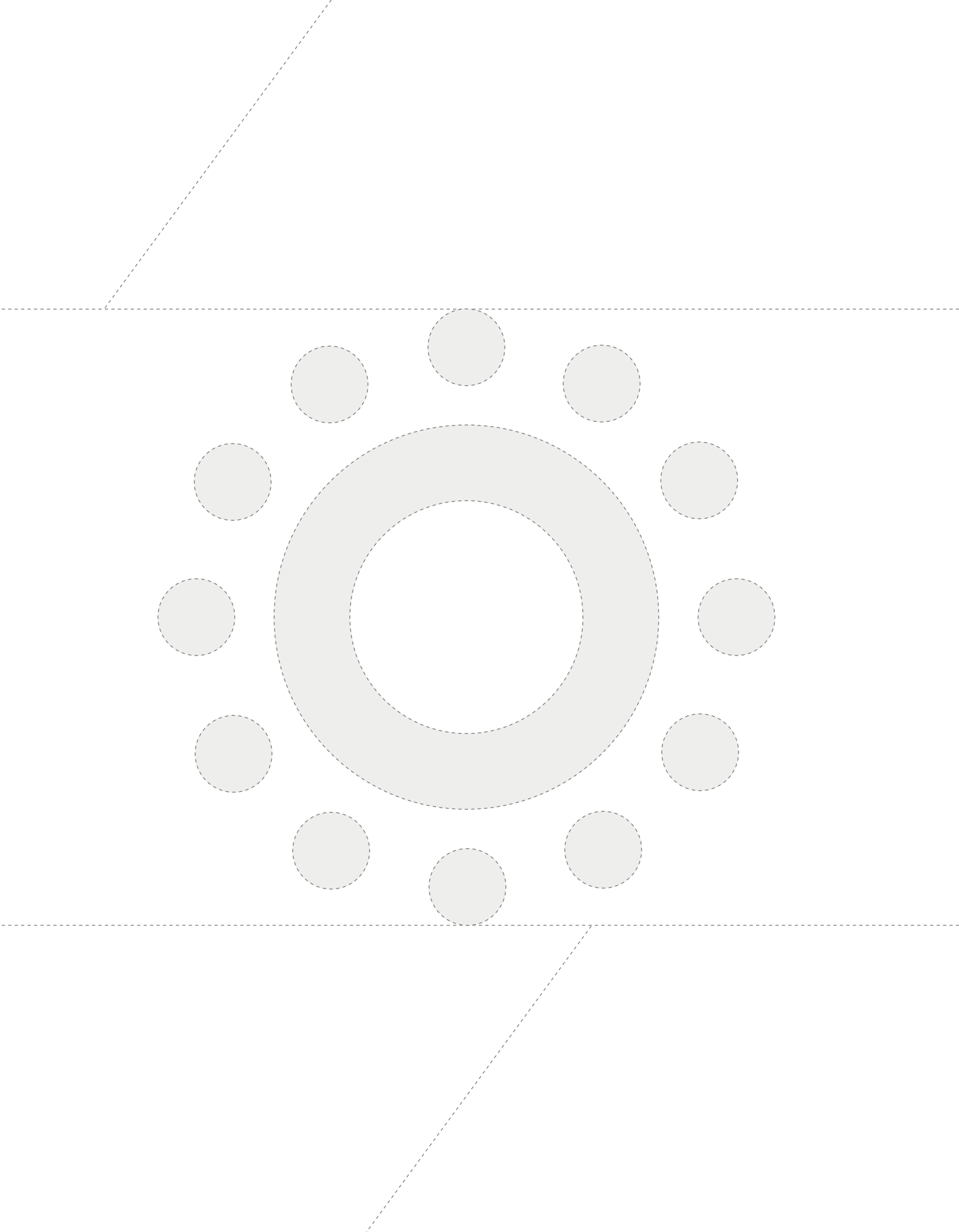
Zagrożeniem dla wartości zabytkowych obszarów mogą być również niewłaściwie przeprowadzane prace przy obiektach zabytkowych, szczególnie jeżeli dotyczą tak wartościowych i ważnych dla wizerunku obszarów obiektów, jak mury miejskie, obiekty historyczne znajdujące się w linii obwarowań i obiekty będące architektonicznymi bądź formalnymi dominantami, jak kościoły, ratusze i inne budynki użyteczności publicznej.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
ARCHEOLOGICZNYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

V. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Ogół obiektów wpisanych do rejestrów zabytków podzielono na grupy weryfikacyjne oraz oddzielnie na zabytki niezakwalifikowane do nich. Są to stanowiska zasadnie wpisane do rejestru, zachowane prawdopodobnie w całości, niewymagające zabiegów konserwatorskich, niezagrożone bądź zagrożone w niewielkim stopniu (np. przez płytką orkę lub czynniki naturalne). W województwie wyróżniono 8 takich stanowisk (7 grodzisk i 1 cmentarzysko kurhanowe), co stanowi 2,1% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa.

Wydzielone grupy weryfikacyjne to zabytki zagrożone, zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru, zabytki nieistniejące, skreślone z rejestru oraz stanowiska niezidentyfikowane (dwie ostatnie grupy opisane zostały w dalszej części tekstu).

Zagrożone zabytki archeologiczne to stanowiska, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające wpis do rejestru, są jednak zagrożone ich częściową utratą lub już wymagają zabiegów konserwatorskich. Grupa ta jest bardzo zróżnicowana i zawiera zarówno obiekty o stanie zachowania bliskim do dobrego, lecz wobec których istnieją wyraźne czynniki mogące doprowadzić do zniszczeń, jak też naruszone w znacznym stopniu. Za zagrożone uznano niecałe 83% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. Są to głównie grodziska (218 stanowisk), osady (37) oraz pojedyncze kurhany i cmentarzyska kurhanowe (35). Do grupy tej zaliczono także zabytki, których wpis oceniono jako zasadny pomimo częściowej utraty

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE NA KATEGORIE STANU ZACHOWANIA Z UWZGLĘDNIENIEM STANOWISK SZCZEGÓLNIENIE CENNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Stan zachowania										Razem
	niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące		
			ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny						
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Białogardzki	0	0,00%	5	1,35%	0	0,00%	4	1,08%	2	0,54%	11
Choszczeński	0	0,00%	10	2,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10
Drawski	0	0,00%	22	5,95%	2	0,54%	0	0,00%	2	0,54%	24
Goleniowski	0	0,00%	13	3,51%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
Gryficki	0	0,00%	18	4,86%	3	0,81%	3	0,81%	0	0,00%	21
Gryfiński	0	0,00%	24	6,49%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	27
Kamieński	0	0,00%	25	6,76%	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%	26
Kołobrzeski	1	0,27%	27	7,30%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	28
Koszalin	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Koszaliński	0	0,00%	27	7,30%	0	0,00%	4	1,08%	1	0,27%	32
Łobeski	7	1,89%	15	4,05%	5	1,35%	3	0,81%	0	0,00%	25
Myśliborski	0	0,00%	4	1,08%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
Policki	0	0,00%	4	1,08%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	9
Pyrzycki	0	0,00%	12	3,24%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
Sławieński	0	0,00%	10	2,70%	0	0,00%	8	2,16%	0	0,00%	18
Stargardzki	0	0,00%	29	7,84%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,54%	36
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Szczecinecki	0	0,00%	32	8,65%	0	0,00%	9	2,43%	0	0,00%	41
Świdwiński	0	0,00%	18	4,86%	3	0,81%	0	0,00%	0	0,00%	18
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wałecki	0	0,00%	11	2,97%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11
Razem w województwie	8	2,16%	307	82,97%	15	4,05%	32	8,65%	8	2,16%	370
Zabytki szczególnie cenne	1	0,27%	75	20,27%	0	0%	0	0%	0	0%	76

wartości zabytkowej (15). Główne zagrożenia odnotowane podczas weryfikacji terenowej stanowiły działanie sił natury (271), gospodarka leśna (56) oraz orka (41). Oprócz tego 22 stanowiska zagrożone były inwestycjami, na 11 odnaleziono ślady rabunkowych poszukiwań, zaś na 5 odnotowano wydobycie kruszywa.

Zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe, co podważa zasadność utrzymywania ich w rejestrze, lub też nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpis do rejestru zabytków stanowią 8,6% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. 21 z nich wpisano do rejestru wyłącznie na podstawie badań powierzchniowych lub/i badań sondażowych, pozostałe na podstawie informacji o archiwalnych znaleziskach. Dodatkowo na 3 nie znaleziono w trakcie weryfikacji materiału zabytkowego, 2 to najprawdopodobniej formy naturalne, a kolejne 2 stanowią elementy

XIX–XX-wiecznego zagospodarowania terenu. Przeważająca większość stanowisk z tej grupy to osady otwarte. Jednocześnie w trakcie weryfikacji stwierdzono, że zabiegów konserwatorskich nie wymaga nieco ponad 20% stanowisk rejestrowych w województwie. Ponad połowa z nich to zabytki z własną formą krajobrazową położone w lasach.

Kolejną kategorię, obejmującą 2,1% archeologicznych zabytków rejestrowych województwa, tworzą zabytki nieistniejące, czyli stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły w pełni wartości zabytkowe poprzez całkowite zniszczenie, chociaż pierwotnie ich wpis do rejestru zabytków był zasadny. Jako takie określano stanowiska przebadane w całości, przebadane oraz zniszczone w wyniku wydobywania kruszywa, o formie terenowej całkowicie zatartej w wyniku rolniczego użytkowania terenu lub zabudowane. Do grupy nieistniejących zaliczają się głównie grodziska.

W trakcie weryfikacji terenowej nie udało się określić zasadności wpisu do rejestru 15 stanowisk (nieco ponad 4% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa). 5 stanowisk znajdowało się na niedostępnym terenie, w pozostałych przypadkach na powierzchni brak było materiału zabytkowego, obserwację utrudniała gęsta szata roślinna lub teren był zabudowany. Do grupy tej należą głównie stanowiska płaskie (7 osad, 3 cmentarzyska).

W czasie trwania weryfikacji zabytków archeologicznych województwa zachodniopomorskiego (2013–2016) skreślono z rejestru 1 stanowisko. Było to skreślone w 2015 r. stanowisko w Budnie (gm. Goleniów) wpisane do rejestru zabytków w 1971 r. pod numerem 685. Przeprowadzone badania nie potwierdziły jego istnienia.

Kwestię zabytków szczególnie cennych, Pomników Historii oraz miejsc wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO w odniesieniu do zabytków archeologicznych województwa omówiono wcześniej. W tym miejscu można jedynie zaznaczyć, że nie wszystkie dobrze zachowane zabytki (a takimi de facto są stanowiska niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych) można uznać za szczególnie cenne. Z kolei wiele cennych stanowisk jest zagrożonych lub już uległo przynajmniej częściowemu zniszczeniu.

W przypadku mało licznej grupy 8 stanowisk zabytków niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych trudno formułować ogólniejsze wnioski. Wszystkie zabytki w tej grupie mają własną formę krajobrazową i to jej stopień zachowania decydował o określaniu zasadności wpisu. Struktura najliczniejszej grupy stanowisk – obiektów zagrożonych, zdominowana przez grodziska, zdaje się z kolei odzwierciedlać strukturę funkcjonalną rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. Przeważającą większość stanowisk o wątpliwej zasadności wpisu do rejestru stanowią osady otwarte. Do grup stanowisk nieistniejących oraz stanowisk o niemożliwej do oceny zasadności wpisu zaliczają się natomiast głównie grodziska i cmentarzyska.

Ponieważ większość zabytków archeologicznych stanowią stanowiska datowane na okres średniowiecza i mające własną formę terenową, ich stan zachowania odzwierciedla opis powyżej.

Wszystkie rejestrowe stanowiska archeologiczne niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych położone są na gruntach państwowych. 43% stanowisk zagrożonych także znajduje się na tych terenach. W grupie tej znaczny jest też odsetek zabytków znajdujących się na gruntach prywatnych (ponad 13% zasobu stanowisk zagrożonych województwa) i samorządowych (11,8%). Na gruntach o własności mieszanej znajduje się najwięcej stanowisk o wątpliwej

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO WYBRANYCH ASPEKTÓW OCENY STANU
ZACHOWANIA ZABYTKÓW (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Nie wymaga zabiegów konserwatorskich		Stanowisko zachowało właściwą mu formę terenową		Wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie		Wymaga oznakowania		Wymaga odstonięcia rzeźby (oddrzewienie, odkrzewienie)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	3	0,81%	0	0,00%	3	0,81%	2	0,54%
Choszczeński	0	0,00%	10	2,70%	6	1,62%	9	2,43%	9	2,43%
Drawski	17	4,59%	11	2,97%	0	0,00%	22	5,95%	7	1,89%
Goleniowski	0	0,00%	13	3,51%	7	1,89%	13	3,51%	13	3,51%
Gryficki	16	4,32%	10	2,70%	1	0,27%	19	5,14%	4	1,08%
Gryfiński	0	0,00%	22	5,95%	15	4,05%	25	6,75%	21	5,68%
Kamieński	1	0,27%	6	1,62%	2	0,54%	12	3,24%	8	2,16%
Kołobrzeski	3	0,81%	12	3,24%	2	0,54%	10	2,70%	13	3,51%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	16	4,32%	6	1,62%	23	6,22%	22	5,95%
Łobeski	23	6,22%	18	4,86%	1	0,27%	22	5,95%	1	0,27%
Myśliborski	0	0,00%	3	0,81%	2	0,54%	6	1,62%	4	1,08%
Policki	0	0,00%	4	1,08%	4	1,08%	8	2,16%	7	1,89%
Pyrzycki	0	0,00%	9	2,43%	5	1,35%	11	2,97%	10	2,70%
Sławieński	0	0,00%	5	1,35%	0	0,00%	9	2,43%	4	1,08%
Stargardzki	1	0,27%	28	7,57%	20	5,40%	31	8,38%	30	8,11%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	15	4,05%	3	0,81%	29	7,83%	24	6,49%
Świdwiński	15	4,05%	12	3,24%	3	0,81%	18	4,86%	1	0,27%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	10	2,70%	4	1,08%	10	2,70%	9	2,43%
Razem w województwie	76	20,54%	207	55,95%	81	21,89%	281	75,95%	189	51,08%
Zabytki szczególnie cenne	10	2,70%	64	17,30%	31	8,38%	71	19,19%	48	12,97%

zasadności wpisu do rejestru, najmniej na nieruchomościach należących do kościołów i związków wyznaniowych.

Najwięcej stanowisk zagrożonych znajduje się w lasach (ponad 42% tej kategorii). Na terenach o mieszanym sposobie użytkowania (3 lub 4 sposoby użytkowania) jako zagrożone zidentyfikowano 26% zabytków, na nieużytkach 13,3%, a na łąkach i pastwiskach 9,4%. Pozostałe stanowiska znajdowały się na terenach parkowych i rekreacyjnych oraz innych. Zwraca uwagę fakt, że tylko 1,3% stanowisk położonych w obrębie pól uprawnych uznano za zagrożone. Wynika to z tego, że jedynie 2,4% wszystkich zabytków w województwie zlokalizowanych jest na takich gruntach.

Najwięcej stanowisk położonych na gruntach państwowych znajduje się w lasach, zaś stanowiska zlokalizowane na gruntach prywatnych położone są najczęściej na łąkach, pastwiskach i nieużytkach.

Połowa wszystkich grodzisk z województwa znajduje się w lasach. Największym zagrożeniem jest dla nich działanie sił natury i gospodarka leśna. Relikty osad zlokalizowane są w nie-

Wymaga zmiany zagospodarowania terenu		Wymaga badań ratowniczych		Obserwacja utrudniona		Częściowo zniszczone		Całkowicie zniszczone		Sugerowane utworzenie parku kulturowego		Sugerowane uznanie za pomnik kultury	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	11	2,97%	9	2,43%	2	0,54%	0	0,00%	0	0,00%
3	0,81%	0	0,00%	3	0,81%	8	2,16%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	20	5,40%	17	4,59%	2	0,54%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,27%	0	0,00%	2	0,54%	11	2,97%	0	0,00%	3	0,81%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	20	5,40%	17	4,59%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
8	2,16%	0	0,00%	9	2,43%	25	6,75%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%
0	0,00%	2	0,54%	25	6,76%	25	6,75%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,27%	2	0,54%	26	7,03%	24	6,49%	0	0,00%	5	1,35%	1	0,27%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	31	8,38%	30	8,11%	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	19	5,14%	20	5,40%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,27%	0	0,00%	2	0,54%	6	1,62%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	0,81%	8	2,16%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,27%	1	0,27%	1	0,27%	12	3,24%	0	0,00%	1	0,27%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	17	4,59%	15	4,05%	0	0,00%	3	0,81%	0	0,00%
5	1,35%	4	1,08%	4	1,08%	32	8,64%	2	0,54%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,27%	1	0,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	41	11,08%	41	11,08%	0	0,00%	5	1,35%	0	0,00%
1	0,27%	0	0,00%	13	3,51%	14	3,78%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	3	0,81%	11	2,97%	7	1,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
21	5,68%	12	3,24%	260	70,27%	323	87,30%	8	2,16%	20	5,40%	1	0,27%
8	2,16%	2	0,54%	37	10%	68	18,38%	0	0%	15	4,05%	1	0,27%

mal 40% na obszarach o wielu sposobach użytkowania, gdzie najbardziej zagrażają im działania sił natury, orka i inwestycje. Ponad 70% cmentarzysk kurhanowych znajduje się w lasach. Podobnie jak w przypadku grodzisk, największymi zagrożeniami dla nich są działania sił natury i gospodarka leśna.

Podsumowując kwestie zagrożeń, działalność sił natury zagraża 59% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. Pozostałe narażone są na niszczące działanie gospodarki leśnej (12%), działalność rolniczą (10%) i inwestycje (7%). Zdecydowanie najwięcej zagrożeń odnotowano w przypadku stanowisk zlokalizowanych na gruntach państwowych (286 przypadków, możliwe jest wiele rodzajów zagrożeń jednego stanowiska).

Rabunek jest zagrożeniem dla 3% stanowisk, położonych głównie na gruntach państwowych. Ślady nielegalnych poszukiwań niemal wyłącznie odnotowano na terenie grodzisk (9 przypadków) sporadycznie na pozostałych rodzajach stanowisk (cmentarzysko kurhanowe – 1 przypadek, osada – 1).

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA ICH FUNKCJĘ PIERWOTNĄ W ODNIESIENIU DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII STANU
(STAN NA 30.04.2016 R.)

Funkcja pierwotna		Stan zachowania										Razem	Zachowana forma terenowa zabytku		
		niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące					
				ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny									
				liczba	procent	liczba	procent								
Obronna	grodzisko	7	3,04%	218	94,78%	10	4,35%	5	2,17%	0	0,00%	230	165	71,74%	
Obrzędowa	krag kamienny	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
	miejsce kultu, miejsce ofiarne	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
Osadnicza/ mieszkalna	miasto	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
	osada, wieś	0	0,00%	37	63,79%	5	8,62%	20	34,48%	1	1,72%	58	3	5,17%	
	ślad osadniczy	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
Grób	kurhanowy	0	0,00%	15	88,24%	0	0,00%	0	0,00%	2	11,76%	17	15	88,24%	
	grobowiec korytarzowy	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	100,00%	
	megalit	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	1	100,00%	
Cmentarzy- sko	kurhanowe	1	4,35%	20	86,96%	0	0,00%	0	0,00%	2	8,70%	23	19	82,61%	
	megalityczne	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	100,00%	
	z grobami jamowymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
	z grobami popielnicowymi	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	2	0	0,00%	
	inne cmentarzysko	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	66,66%	1	33,33%	3	0	0,00%	
Gospodarcza	infrastruktura	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0	0,00%	
	miejsce produkcji	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
Kompleks osadniczy		0	0,00%	5	62,50%	0	0,00%	1	12,50%	2	25,00%	8	1	12,50%	
Grodzisko i zamek		0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	100,00%	
Grodzisko i port		0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
Osada i miasto portowe		0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%	
Razem w województwie		8	2,25%	307	86,48%	15	4,23%	32	9,01%	8	2,25%	355	207	58,31%	
Zachowana forma terenowa zabytku		8	100,00%	197	64,17%	1	6,67%	2	6,25%	0					

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A. OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

W województwie zachodniopomorskim wyróżniono tylko 8 stanowisk w tej grupie, co stanowi nieco ponad 2% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. 7 z nich znajduje się w powiecie łobeskim.

Kwestię zabytków szczególnie cennych oraz Pomników Historii w odniesieniu do zabytków archeologicznych województwa omówiono już wcześniej. W tym miejscu należy nadmienić, że tylko 1 stanowisko niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych uznano za szczególnie cenne.

Do grupy zabytków archeologicznych niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych zaliczono w trakcie weryfikacji 7 grodzisk i 1 cmentarzysko kurhanowe. Wszystkie obiekty pochodzą z wczesnego średniowiecza, choć na jednym z grodzisk odnotowano fazę starszą – z epoki brązu. Grodziska z tego okresu są najczęstszym rodzajem stanowiska, jakie występuje w województwie, dlatego nie dziwi fakt, że stanowią one w tej kategorii największą grupę. Żadne z grodzisk nie wyróżnia się niczym szczególnym, a cechuje je dobrze zachowana forma krajobrazowa. Należy uznać je za typowe obiekty na omawianym obszarze. Cmentarzysko kurhanowe w Orzeszkowie (nr rej. 732) uznano za szczególnie cenne ze względu na dobry stan zachowania nasypów. Większość z nich nie była badana wykopaliskowo. Wszystkie położone są w lasach i są zagrożone niszczącym działaniem sił natury.

Koncentracja aż 7 zabytków w jednym powiecie wydaje się przypadkowa, chociaż można rozważyć fakt, że powiat łobeski jest powiatem o najmniejszej liczbie mieszkańców w województwie zachodniopomorskim, a co za tym idzie wszelka niszcząca działalność człowieka jest w pewien sposób ograniczona.

Chronologiczna struktura grupy stanowisk niezakwalifikowanych do grup weryfikacyjnych nie odbiega od całości zasobu. Jak wspomniano wyżej, zdecydowana większość to wczesnośredniowieczne grodziska. Nadreprezentacja stanowisk datowanych na wczesne średniowiecze wiąże się z ich formą terenową. Są to bowiem grodziska i cmentarzysko

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja				Razem	
	obronna		sepulkralna		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent		
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	1	100,00%	0	0,00%	1	3,57%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	6	85,71%	1	14,29%	7	28,00%
Myśliborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stawieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	7	85,72%	1	14,28%	8	100%
Procent w województwie	1,89%		0,27%		2,16%	

kurhanowe, stanowiące widoczny i wobec tego łatwiejszy do zachowania element krajobrazu kulturowego.

W omawianej grupie wszystkie zabytki archeologiczne mają formę terenową. Wszystkie leżą na gruntach państwowych na obszarach zalesionych. Mała liczebność grupy nie daje jednak podstaw do ustalenia prawidłowości w tym zakresie.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Za zagrożone uznano ok. 83% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. W podziale na powiaty omawiana kategoria prezentuje się dość jednolicie, tzn. w 4 powiatach

(gryficki, kołobrzesci, łobeski i stargardzki) obejmuje ponad 95% stanowisk, w powiecie sławieńskim 89%, a w pozostałych 100% stanowisk wpisanych do rejestru.

Za główne zagrożenia odnotowane podczas weryfikacji terenowej uznano działanie sił natury (273 stanowiska), gospodarkę leśną (58) i orkę (45). Oprócz tego 23 stanowiska zagrożone były inwestycjami, na 11 odnaleziono ślady rabunkowych poszukiwań, na 5 zaś odnotowano wydobywanie kruszyw. Na pozostałych 32 stanowiskach odnotowano inne zagrożenia.

Do grupy stanowisk zagrożonych zaliczono także zabytki, których wpis oceniono jako zasadny pomimo częściowej utraty wartości zabytkowej (15 stanowisk). Powodem częściowego zniszczenia stanowisk było głównie działanie sił natury, takie jak podmywanie przez rzeki, destrukcyjna działalność systemów korzeniowych drzew, nory zwierzęce itp.

Wśród omawianej kategorii zabytków znajdują się głównie grodziska (222 stanowiska), osady (41) i cmentarzyska (39), czyli kategorie zabytków najczęściej wpisywanych do rejestru w województwie.

Najwięcej zagrożonych grodzisk znajduje się z powiatów koszalińskiego, stargardzkiego i szczecińskiego. Najwięcej zagrożonych stanowisk o charakterze osadniczym znajduje się w powiecie kołobrzesckim, zaś cmentarzysk w powiecie gryfińskim. Rozkład stanowisk o ww. funkcjach pierwotnych odpowiada ogólnej strukturze zasobu zabytkowego województwa.

Pod względem datowania grupa stanowisk zagrożonych odzwierciedla ogólny podział chronologiczny wszystkich archeologicznych zabytków rejestrowych województwa.

Najwięcej stanowisk zagrożonych województwa zachodniopomorskiego leży na gruntach państwowych. Duży jest także odsetek zabytków znajdujących się na gruntach prywatnych i samorządowych.

Najwięcej stanowisk zagrożonych znajduje się w lasach. Zagrożonych jest także dużo stanowisk położonych na terenach o mieszanym sposobie użytkowania (3 lub 4 sposoby użytkowania) i na nieużytkach. Najmniej stanowisk zagrożonych odnotowano na obszarach pól uprawnych, łąk i pastwisk. W województwie zachodniopomorskim jako dominujący wariant zagrożeń we wszystkich rodzajach stanowisk wskazano niszczącą działalność sił natury. Wiąże się z tym faktem, że ponad 33% stanowisk położonych jest na terenach zalesionych, gdzie obok sił natury zagrożeniem jest także gospodarka leśna. Na tego rodzaju niebezpieczeństwo narażone są głównie grodziska, kurhany i cmentarzyska kurhanowe, ale także relikty osad. Te ostatnie położone są w dużej mierze na terenach o mieszanym sposobie użytkowania, ale też w lasach, na łąkach pastwiskach i nieużytkach. Najbardziej jako zagrożenie wskazywano orkę i inwestycje, natomiast rzadko rabunek i wydobywanie kruszyw.

Zachowana wartość zabytków w omawianej kategorii, jak w przypadku wszystkich stanowisk archeologicznych, wiąże się z zachowaniem niezakłóconych nawarstwień kulturowych i formy terenowej. Tam, gdzie stanowisko lub zespół stanowisk zostały częściowo zniszczone, jednak wpis jako taki pozostał zasadny, występuje orka, częściowa zabudowa terenu, niszczenie przez siły natury, eksploatacja kruszyw, niewłaściwe użytkowanie terenu lub częściowe przebadanie stanowiska. Nie da się tu wyróżnić odrębnych cech zespołów stanowisk.

Ze względu na dużą liczebność (83% stanowisk rejestrowych województwa) struktura funkcjonalna i chronologiczna omawianej kategorii odpowiada z grubsza ogólnej charakte-

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja												Razem	
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	4	80,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	100,00%
Choszczeński	9	90,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	100,00%
Drawski	15	68,18%	0	0,00%	7	31,82%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	22	100,00%
Goleniowski	10	76,92%	0	0,00%	0	0,00%	3	23,08%	0	0,00%	0	0,00%	13	100,00%
Gryficki	13	72,22%	0	0,00%	2	11,11%	3	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	18	100,00%
Gryfiński	16	66,67%	0	0,00%	0	0,00%	8	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	24	100,00%
Kamieński	14	56,00%	0	0,00%	4	16,00%	5	20,00%	1	4,00%	1	4,00%	25	100,00%
Kołobrzeski	11	40,74%	0	0,00%	10	37,04%	4	14,81%	2	7,41%	0	0,00%	27	100,00%
Koszalin	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Koszaliński	25	92,59%	0	0,00%	1	3,70%	1	3,70%	0	0,00%	0	0,00%	27	100,00%
Łobeski	10	66,67%	0	0,00%	2	13,33%	3	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	15	100,00%
Mysłiborski	4	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%
Policki	2	50,00%	0	0,00%	1	25,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%
Pyrzycki	8	66,67%	0	0,00%	1	8,33%	3	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	12	100,00%
Sławiński	6	60,00%	0	0,00%	1	10,00%	3	30,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	100,00%
Stargardzki	25	86,21%	0	0,00%	1	3,45%	3	10,34%	0	0,00%	0	0,00%	29	100,00%
Szczecinek	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	26	81,25%	0	0,00%	6	18,75%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	32	100,00%
Świdwiński	15	83,33%	0	0,00%	2	11,11%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	18	100,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	9	81,82%	0	0,00%	2	18,18%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	100,00%
Razem w województwie	222	72,31%	1	0,33%	41	13,36%	39	12,70%	3	0,98%	1	0,33%	307	100,00%
Procent w województwie	60,00%		0,27%		11,08%		10,54%		0,81%		0,27%		82,97%	

rystyce archeologicznego zasobu zabytkowego województwa. Zagrożonych jest 89–100% stanowisk w poszczególnych powiatach. Dominujące zagrożenia są różne dla różnych typów stanowisk; są one wypadkową własności gruntu i sposobu użytkowania terenu. Większość zabytków zagrożonych położona jest na gruntach państwowych (43%) i samorządowych (prawie 12%). Główne zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego stanowią działanie sił natury, gospodarka leśna i orka. Częściowe zachowanie wartości zabytkowej wiąże się z zachowaniem oryginalnych nawarstwień kulturowych i/lub formy terenowej.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Obiekty takie stanowią 8,6% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa. Z wyjątkiem powiatu białogardzkiego zabytki z tej kategorii znajdują się w powiatach o sto-

sunkowo dużej liczbie stanowisk rejestrowych (18–41 stanowisk). Najwięcej stanowisk niezasadnie pozostających w rejestrze zabytków znajduje się w powiatach szczecineckim (9) i sławieńskim (8). Największy procentowy udział zabytków tej kategorii stwierdzono w powiatach sławieńskim (ponad 44% zabytków archeologicznych powiatu) i białogardzkim (ponad 36%).

Brak dostatecznych podstaw do wpisu do rejestru zabytków jest głównym powodem zaliczania stanowisk do omawianej kategorii (80% kategorii).

W omawianej kategorii znajdują się w większości stanowiska bez formy terenowej (21 osad i kompleksów osadniczych) oraz 5 grodzisk, 5 cmentarzysk i 1 stanowisko o funkcji obrzędowej. Najwięcej pozostałości osad, które utraciły wartości zabytkowe i niezasadnie wpisanych do rejestru, znajduje się w powiecie sławieńskim.

Struktura chronologiczna omawianej kategorii nie odbiega od struktury całości zasobu. Na 7 stanowiskach wyróżniono więcej niż jedną fazę chronologiczną, pozostałe to zabytki wielofazowe. Zabytki z epoki kamienia stanowią 10% kategorii. 25% datowanych jest na epokę brązu i wczesną epokę żelaza, ponad 17% to stanowiska łączone z okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich. Najwięcej obiektów pochodzi z okresu średniowiecza (45%).

Niecałe 30% zabytków archeologicznych niezasadnie pozostających w rejestrze leży na gruntach państwowych, 20% położone jest na gruntach prywatnych, 25% na obszarach o mieszanej własności. W przypadku 15% nie ustalono rodzaju własności. Najwięcej stanowisk z tej kategorii leży na terenach o mieszanym sposobie użytkowania (25%) i w lasach (20%).

Tak jak w przypadku zabytków z grupy zagrożonych wśród zagrożeń, które przyczyniły się do utraty wartości obiektów, są oprócz zagrożeń długofalowych (jak działanie sił natury i gospodarka leśna) przede wszystkim działania inwestycyjne i orka, w mniejszym stopniu wydobywanie kruszyw.

W przypadku stanowisk z omawianej kategorii, według autorów weryfikacji nie było dostatecznych podstaw merytorycznych wpisu do rejestru. Zdecydowaną większość z nich wpisano wyłącznie na podstawie badań powierzchniowych, pojedynczych znalezisk lub nieweryfikowalnych danych archiwalnych. W omawianej kategorii znajduje się także 6 obiektów, które stanowią formę naturalną (wydmy, pagórki) lub są (1 przypadek) pozostałością współczesnej działalności człowieka.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Zabytki nieistniejące, czyli stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpis do rejestru zabytków był zasadny, stanowią 2,1% archeologicznych zabytków rejestrowych województwa (8 stanowisk). Znajdują się one w 5 powiatach. Ze względu na niewielką liczbę bezcelowe wydają się analizy statystyczne. Można tylko zaznaczyć, że po 2 takie zabytki odnotowano w powiatach drawskim, stargardzkim i białogardzkim. Jako takie określano stanowiska zabudowane lub zniszczone inną inwestycją (drogą, wydobywaniem kruszyw – 3 stanowiska) oraz przebadane w całości – czasem przed inwestycją (3), a także rozorane (2).

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW, KTÓRE NAJPRAWDOPODOBNIJ UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWE UZASADNIAJĄCE POZOSTAWIANIE ICH W REJESTRZE ZABYTEKÓW, LUB OBIEKTÓW NIEZASADNIE WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja										Razem	
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		kompleks osadniczy			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	3	75,00%	0	0,00%	4	36,36%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	1	33,33%	1	33,33%	3	14,29%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,85%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	12,50%
Łobeski	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	12,00%
Mysłiborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	7	87,50%	1	12,50%	0	0,00%	8	44,44%
Stargardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	1	11,11%	0	0,00%	8	88,89%	0	0,00%	0	0,00%	9	21,95%
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	5	15,63%	1	3,13%	20	62,50%	5	15,63%	1	3,13%	32	8,65%
Procent w województwie	1,35%		0,27%		5,41%		1,35%		0,27%		8,65%	

Do grupy nieistniejących zaliczają się głównie zabytki o charakterze sepulkralnym (2 kurhany, 2 cmentarzyska kurhanowe, cmentarzysko płaskie) oraz 2 kompleksy osadnicze (w tym 1 z cmentarzyskiem) oraz 1 osada otwarta. Połowa w momencie wpisu miała swoją formę krajobrazową.

Struktura chronologiczna omawianej kategorii odbiega od struktury całości zasobu. 1 fazę chronologiczną wyróżniono na 6 stanowiskach, natomiast 2 to zabytki wielofazowe. Ze względu na wielofazowość podane liczby stanowisk dla poszczególnych epok nie sumują się do 8. W tej kategorii znalazło się 1 stanowisko datowane na młodszą epokę kamienia, 4 związane są z epoką brązu, 2 z wczesną epoką żelaza, 2 z okresem wpływów rzymskich oraz 1 z wczesnym średniowieczem.

Połowa zabytków nieistniejących leżała na terenach państwowych, po 2 stanowiska na gruntach prywatnych i terenach z więcej niż jednym właścicielem. Najwięcej stanowisk z tej kategorii położonych było na obszarach obecnie zabudowanych (3 stanowiska), 2 stanowiska w lasach i po 1 na nieużytkach, polu uprawnym oraz na łąkach i pastwiskach.

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW, KTÓRE OBECNIE NIE ISTNIEJĄ, A NADAL SĄ WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW, W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja						Razem	
	osadnicza/mieszkalna		sepulkralna		kompleks osadniczy			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	1	50,00%	1	50,00%	2	18,18%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	1	50,00%	1	50,00%	0	0,00%	2	8,33%
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	3,13%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myśliborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Policki	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	11,11%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	2	5,56%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	1	12,50%	5	62,50%	2	25,00%	8	2,16%
Procent w województwie	0,27%		1,35%		0,54%		2,16%	

3 stanowiska z omawianej kategorii przestały istnieć w wyniku inwestycji budowlanych (w tym drogowych), 3 zostały w całości przebadane (w tym jedno ratowniczo w związku z wydobyciem kruszyw), pozostałe 2 zostały rozorane. Zniszczenia dotyczyły nawarstwień kulturowych i formy terenowej stanowisk. 4 nieistniejące stanowiska były w dużym stopniu przebadane już w momencie wpisu do rejestru zabytków. Ich pełne przebadanie dopełniło się rok lub dwa po wpisie. W 2 przypadkach zniszczenia dokonały inwestycje prowadzone po wpisie (jedno w latach 80. XX w., drugie zapewne niedawno – w XXI w.). Kolejne stanowisko zniszczono prawdopodobnie pracami rolniczymi w XX w., a ostatnie zabudowano budynkami mieszkalnymi w XXI w.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

Kiedy w latach 2013–2016 prowadzono, z przerwami, weryfikację zabytków archeologicznych województwa zachodniopomorskiego, w 2015 r. skreślono z rejestru zabytków 1 stanowisko – osadę otwartą z wczesnej epoki żelaza. Stanowisko leżało na gruntach należących do

lokalnego samorządu i zostało skreślone na wniosek właściciela. Zabytek był zniszczony w wyniku eksploatacji kruszyw, co potwierdziły dodatkowo badania archeologiczne.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

Stanowiska, dla których niemożliwe było określenie stanu zachowania, stanowią zaledwie 4% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa (15 stanowisk). Znajdują się one w 5 powiatach; najwięcej w powiecie polickim i w Szczecinie (po 4).

Połowę kategorii stanowią stanowiska płaskie, pozostałe miały według decyzji posiadać własną formę terenową. 5 stanowisk niezidentyfikowanych powinno znajdować się na gruntach państwowych, tyle samo na samorządowych, pozostałe na terenach prywatnych i o mieszanej własności. Jeśli chodzi o sposób użytkowania terenu, najwięcej stanowisk niezidentyfikowanych miało znajdować się na obszarach o mieszanym sposobie użytkowania (7 sta-

LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY OBIEKTÓW NIEZIDENTYFIKOWANYCH W TERENIE, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja						Razem	
	obronna		osadnicza/mieszkalna		sepulkralna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Białogardzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Choszczeński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Drawski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Goleniowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gryficki	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	3	14,29%
Gryfiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kamieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kołobrzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszalin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Koszaliński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Łobeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myśliborski	0	0,00%	1	50,00%	1	50,00%	2	33,33%
Policki	2	50,00%	2	50,00%	0	0,00%	4	44,44%
Pyrzycki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sławieński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Stargardzki	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	5,56%
Szczecin	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Szczecinecki	0	0,00%	1	25,00%	3	75,00%	4	9,76%
Świdwiński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świnoujście	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wałecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	4	26,67%	7	46,67%	4	26,67%	15	100%
Procent w województwie	1,08%		1,89%		1,08%		4,05%	

nowisk), 3 stanowiska na nieużytkach oraz po 1 na polach uprawnych, łąkach i pastwiskach, lasach, w parkach i na terenach rekreacyjnych oraz terenach zabudowanych.

Identyfikacja w terenie omawianych stanowisk była niemożliwa ze względu na sposób jego użytkowania, który wykluczał jego obserwację (np. zabudowa, łąki, lasy). W przypadku stanowisk z własną formą krajobrazową stwierdzano brak takowej we wskazanym miejscu, a na stanowiskach płaskich nie odnajdowano zabytków ruchomych potwierdzających istnienie stanowiska.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

VI.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W województwie zachodniopomorskim dominują zabytki sakralne, występujące we wszystkich regionach i powiatach, a także stanowiące dominanty architektoniczno-historyczne w obrębie układów ruralistycznych i urbanistycznych. Duże nasycenie architekturą sakralną, o metryce średniowiecznej, odnotowano w środkowo-zachodniej części województwa, gdzie dominują kościoły kamienne, w tym XIII-wieczne, wzniesione z kostki granitowej. Cechą charakterystyczną dla Pomorza Zachodniego jest zespół ok. 100 zabytkowych kościołów szkieletowych (ryglowych), od najstarszej świątyni w Krupach (ok. 1400 r.) po XX-wieczne rozbudowy (np. wieża przy kościele w Białogórzynie). Gotyckie fary miejskie to monumentalne (z wieżami) kościoły halowe (np. Stargard, Szczecin, Trzebiatów) lub bazylikowe (np. Białogard, Drawsko Pomorskie, Koszalin). W krajobrazie wsi licznie występują kościoły wzniesione z nieobrobionego kamienia (XV–XVI w.) oraz neostylowe, XIX-wieczne (kamienne i ceglane). Na uwagę zasługują również pozostałości po zespołach klasztornych: cystersów (np. Bierzwik, Kołbacz), templariuszy (Chwarszczany, Rurka), dominikanów (np. Myślibórz), augustianów (np. Jasienica). Wszystkie 3 Pomniki Historii są związane z architekturą sakralną.

Drugą charakterystyczną kategorię zabytków stanowią zespoły rezydencjonalno-parkowo-folwarczne, zlokalizowane głównie w środkowej i południowo-wschodniej części województwa. Dominują obiekty XIX-wieczne, ale wiele z nich kryje w sobie starsze budowle. Wśród rezydencji występują obiekty z różnych okresów i stylów, od gotyckich (skrzydło w Pęzinie), przez renesansowe (np. Tuczno), po barokowe (np. Siemczyno) i klasycystyczne (np. Przelewice); najmłodsze mają formy neostylowe (np. Otok). Wśród założeń parkowych dominują kompozycje krajobrazowe i romantyczne, ze starodrzewem rodzimym lub egzotycznym (np. Przelewice). Do rejestru zabytków wpisanych jest ok. 170 budynków folwarcznych, głównie inwentarskie i magazynowe.

W krajobrazie województwa zachodniopomorskiego wyróżniają się również średniowieczne zespoły zabudowy obronnej (np. obwarowania miejskie w Pyrzycach, Trzcińsku-Zdroju, Mieszkowicach) oraz zamki z historycznymi nawarstwieniami: książęce (np. Szczecin, Darłowo) i rycerskie (np. Pęzino, Płoty, Tuczno).

Spośród pozostałych kategorii zabytków zbliżoną liczbę wpisów do rejestru zabytków mają trzy rodzaje obiektów: domy (głównie kamienice i wille miejskie), budynki użyteczności publicznej (np. ratusze w Darłowie, Nowym Warpnie, Szczecinie, Trzebiatowie) oraz cmentarze (głównie przykościelne). Należy odnotować znaczną liczbę obiektów przemysłowych, związanych głównie z przemysłem morskim (np. latarnie, port w Szczecinie), z komunikacją (linia kolei wąskotorowej) i młynarstwem (np. Barlinek, Stargard, Suchanówko – młyn ryglowy).

Katalog zabytków województwa zachodniopomorskiego odzwierciedla wszystkie kategorie obiektów zabytkowych, stanowiących specyfikę regionu. Należy zwrócić uwagę na stosunkowo znikomą liczbę zabudowy chłopskiej (ok. 20 obiektów), zwłaszcza szkieletowej (rygłowej), która w północno-wschodniej części regionu tworzy specyficzny region o nazwie „kraina w kratę”. Część tych obiektów została wytypowana do projektowanych od lat 70. XX w. skansenów (na Wolinie, w Kłosie koło Koszalina, w Niechorzu), które nie powstały, a zabytkowe budynki uległy przez lata daleko posuniętej destrukcji lub już nie istnieją.

W najgorszym stanie zachowania odnotowano zabytki w grupie zieleni, rezydencji i budynków folwarcznych, rozlokowanych głównie w środkowej części województwa, gdzie znaczny odsetek stanowią zespoły podworskie z parkami i folwarkami, związane z historycznym typem gospodarki na Pomorzu Zachodnim. Są to obiekty wiejskie należące do Skarbu Państwa lub o mieszanej formie własności. Do najlepiej zachowanych zabytków (niezagrożonych) należą obiekty sakralne oraz użyteczności publicznej, będące własnością kościołów i związków wyznaniowych oraz samorządów, występujące w północnej i zachodniej części województwa. Obiekty sakralne odnotowano we wszystkich powiatach i miastach, stanowią one największy odsetek w tej kategorii i są przedmiotem powszechnej troski i opieki nad zabytkową substancją. Obiekty użyteczności publicznej to w zdecydowanej większości budynki zlokalizowane w miastach (najwięcej w Szczecinie), na bieżąco remontowane i konserwowane.

Około 27% zabytków w województwie zachodniopomorskim jest nieużytkowanych, z czego aż 45% jest w złym stanie zachowania. Brak użytkownika i funkcji, a także odpowiedniego dozoru i zabezpieczenia będzie skutkowało dalszym pogorszeniem stanu zachowania i zagrożeniem wartości zabytkowych. Duża część tych obiektów (np. założenia dworsko-parkowe) należy do Skarbu Państwa, samorządów i osób prywatnych, ale bez określonej wizji zagospodarowania, użytkowania i bieżących remontów (konserwacji) ulega postępującej degradacji. Niektóre obiekty czekają przekształcenia własnościowe i dopiero nowi użytkownicy określą funkcje i sposób zagospodarowania tych zabytków. Wśród obiektów użytkowanych zagrożenia zabytków wynikają przede wszystkim z pogarszającego się stanu technicznego (zwłaszcza obiektów szkieletowych – rygłowych) oraz braku odpowiednich środków finansowych na natychmiastowe remonty, co w perspektywie będzie miało negatywny wpływ na stan zachowania zabytkowej substancji. W ostatnim okresie liczne zabytki zostały wyremontowane w oparciu o środki z Unii Europejskiej, ale nie zawsze zakres i technologia tych prac były w zgodzie z potrzebami i poszanowaniem zabytku, np. ograniczając się do estetyzacji elewacji czy zagospodarowania otoczenia zabytku.

Główne przyczyny zagrożeń to brak użytkownika, brak zabezpieczeń i konserwacji oraz zużycie materiału/konstrukcji (w tym duży odsetek obiektów szkieletowych – rygłowych); średnio stwierdzono dwie przyczyny zagrożeń na obiekt. Utrata wartości zabytkowych następowała przede wszystkim poprzez znaczny (lub całkowity) ubytek substancji i zły stan techniczny, będący odzwierciedleniem wieloletnich zaniedbań i braku nadzoru. Wśród obiektów nieistniejących znaczny odsetek dotyczy budynków szkieletowych (rygłowych), które stanowiły wyróżnik regionu i były typowane do skansenów. Brak remontów, zabezpieczenia, a przede wszystkim świadomości wartości zabytków i związanego z tym związku emocjonalnego były głównymi przyczynami ich zniszczenia.

W województwie zachodniopomorskim jest najniższy – w porównaniu ze średnią krajową – odsetek obiektów zachowanych w stanie dobrym (81,18%) i najwyższy procent obiektów zagrożonych (15,42%). Liczba obiektów w stanie dobrym jest zbliżona, choć niższa, do wartości, którą odnotowano w czterech powiatach na tzw. Ziemiach Zachodnich (ok. 85%), co wskazuje na trudny proces zagospodarowania i użytkowania zabytków na obszarach włączonych do państwa polskiego po 1945 r. Tak znaczny udział obiektów zagrożonych wymaga stałego monitorowania tej grupy zabytków, aby nie dopuścić do utraty wartości zabytkowych, a także zdefiniowania działań w celu ograniczenia zjawisk negatywnych. Poniżej średniej krajowej odnotowano odsetek obiektów, które utraciły wartości zabytkowe (0,80%) i nieistniejących (2,31%); w trakcie trwania weryfikacji wykreślono z rejestru zabytków ok. 20% obiektów z tych grup. W tym samym okresie niektóre obiekty zagrożone zostały zabezpieczone bądź wyremontowane (w tym ze środków publicznych), przez co ustały przyczyny kwalifikacji do tej grupy.

Ogólny stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie zachodniopomorskim można określić jako średnio zadowolający.

Według stanu na 2014 r. na terenie województwa znajdowały się 52 zabytki obszarowe, w tym 50 układów urbanistycznych i 2 układy ruralistyczne. Nie ma zespołów zabudowy, krajobrazów kulturowych. 24 zabytki obszarowe zostały wpisane wraz z terenami, które można interpretować jako strefy ochrony konserwatorskiej. W tych przypadkach granice ochrony terenu uznawanego za zabytek i wpisywanego do rejestru określane były jako: zamykające się w obrębie linii oznaczonej na załączonym planie kolorem czerwonym, przy braku oryginalnych załączników graficznych i/lub ich przebieg zgodny jest ze wskazaniem elementów fizjograficznych terenu, a strefy ochrony konserwatorskiej określane były prawie we wszystkich przypadkach jako teren przyległy oddalony od 50 do 160 metrów od terenu objętego ochroną. W 15 przypadkach w treści decyzji precyzuje się, że jest to np. teren dawnych dzieł (urządzeń) obronnych, fos i wałów, a także obwarowań średniowiecznych, a w stosunku do pojedynczych obszarów (w Darłowie i w Koszalinie) zastosowano bardzo lakoniczne formuły opisu strefy ochrony konserwatorskiej jako: *wraz z otaczającym pasem zieleni* lub *wraz z otaczającymi (...) zabytkowymi murami i pasami zieleni*. Około 45% (23) zabytków obszarowych zachowało wartości zabytkowe, a ok. 56% (29) – jedynie częściowo zachowało wartości. Nie stwierdzono obszarów, które utraciły w całości wszystkie wartości zabytkowe. Ocenie pod kątem zachowania wartości poddano wszystkie zabytki. Jedynie 17% (8 – Cedynia, Morzyń, Mieszkowice, Szczecin – pl. Ratuszowy, Szczecin – Stare Miasto, Płoty, Trzcińsko-Zdrój, Szczecinek) zabytków obszarowych ma zachowane wszystkie elementy kompozycyjne, pozostałe 44 zabytki posiadają częściowo zachowane elementy kompozycyjne. Nie stwierdzono obszarów, które utraciłyby wszystkie elementy historycznej kompozycji. Żaden z zabytków obszarowych nie kwalifikuje się w całości do skreślenia z rejestru zabytków, 21% (11) zabytków wymaga poszerzenia granic ochrony; a ok. 35% (18) zabytków obszarowych wymaga określenia przedmiotu i zakresu ochrony poprzez rozpoznanie historyczne z uwzględnieniem obecnego stanu zachowania. Uwagę taką należałoby rozszerzyć w stosunku do wszystkich zabytków w zakresie ochrony warstw archeologicznych, która nie została sformułowana w żadnej z analizowanych decyzji.

W rejestrze zabytków archeologicznych województwa zachodniopomorskiego znajduje się 370 stanowisk. 3/4 z nich to stanowiska o własnej formie terenowej (głównie grodziska, cmentarzyska kurhanowe i pojedyncze kurhany). Rozkład stanowisk rejestrowych jest nierównomierny, grupują się one w północno-wschodniej części województwa. Większość wpisów do rejestru pochodzi z przełomu lat 60. i 70. XX w. Zdecydowana większość stanowisk datowana jest na średniowiecze – ok. 73% (66% stanowisk określono jako wczesnośredniowieczne). 60% stanowisk rejestrowych to średniowieczne grodziska. W województwie niedostateczna jest ochrona nawarstwień kulturowych miast i wsi historycznych. W rejestrze nie ma także stanowisk podwodnych.

Skuteczne zarządzanie dziedzictwem archeologicznym województwa utrudnia fakt, że ponad 38% decyzji wymaga aktualizacji. Ich głównym mankamentem jest nieprecyzyjne określenie lokalizacji stanowisk i granic ochrony. Natomiast dokumentacji ewidencyjnej brakuje tylko dla 3,5% stanowisk.

Główne zagrożenia odnotowane podczas weryfikacji terenowej, niezależnie od kategorii stanu zachowania, stanowiły działanie sił natury (73%), gospodarka leśna (15%) oraz orka (11%). Oprócz tego 6% stanowisk zagrożone było inwestycjami, na 3% odnaleziono ślady rabunkowych poszukiwań, zaś na 1% odnotowano wydobywanie kruszywa. Ponieważ na niektórych stanowiskach odnotowano więcej niż jedno zagrożenie, wartości procentowe nie sumują się do 100%.

Dominujące zagrożenia są różne dla różnych typów stanowisk; są one wypadkową własności gruntu i sposobu użytkowania terenu. Większość zabytków zagrożonych położona jest na gruntach państwowych (43%) i samorządowych (prawie 12%). Główne zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego stanowią działanie sił natury, gospodarka leśna i orka.

83% archeologicznych stanowisk rejestrowych województwa zachodniopomorskiego jest zagrożonych. 2,1% nie istnieje, wartości uzasadniające wpis do rejestru utraciło lub nigdy ich nie miało 8,6% zabytków. Tylko 4,8%, które nie zakwalifikowano do grup weryfikacyjnych, można określić jako pozostające w stanie dobrym. Stanowiska, których nie udało się zidentyfikować w terenie, stanowią trochę ponad 4% rejestrowych zabytków archeologicznych województwa.

W zbiorze stanowisk, które nie zakwalifikowano do grup weryfikacyjnych, wszystkie mają własną formę terenową, a wśród niezasadnie wpisanych i nieistniejących dominują stanowiska płaskie. Struktura grupy stanowisk zagrożonych odzwierciedla strukturę całości archeologicznego zasobu rejestrowego województwa. Połowę zabytków niezidentyfikowanych stanowią stanowiska płaskie. Identyfikacja w terenie omawianych stanowisk była niemożliwa ze względu na sposób jego użytkowania.

Ogólnie w skali województwa formę terenową zachowało 75% stanowisk rejestrowych. 57% z nich położonych jest na gruntach państwowych, 12,5% na gruntach prywatnych, 14% na samorządowych, a pozostałe na terenach o własności mieszanej.

W województwie zachodniopomorskim zwraca uwagę brak dostatecznej ochrony nawarstwień kulturowych w miastach i wsiach historycznych. Istniejące wpisy, głównie urbanistyczne, chronią stanowiska archeologiczne niejako przy okazji. W rejestrze zabytków archeologicznych nie ma historycznego centrum Szczecina i Kołobrzegu, jak też stanowisk podwodnych.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego weryfikację rejestru zabytków archeologicznych prowadzono w latach 2013–2016. Prace prowadzili wyłącznie wykonawcy zewnętrzni: Marta Żukowska-Bosy, Marek Dworaczyk i Andrzej Janowski. Łącznie sporządzono i przekazano 370 ankiet weryfikacyjnych.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.